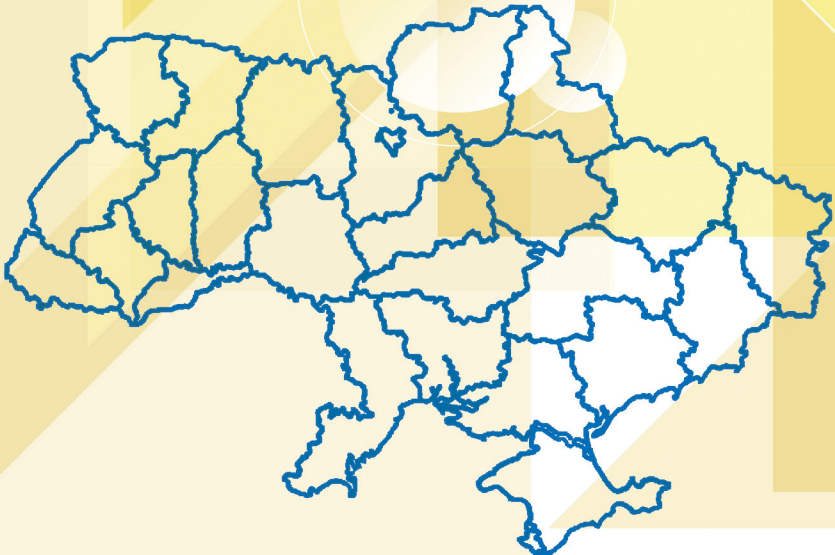

ВДОВЕНКО Л. О., ТІТОВ Д. В.

**СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ
ГРОМАДИ В УКРАЇНІ:
фінансово-економічний
потенціал розвитку**

ВДОВЕНКО Л.О., ТІТОВ Д.В.

**СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ В УКРАЇНІ:
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ**

Монографія

Вінниця – 2024

УДК 352.071

В 25

Рецензенти:

Малік М. Й., головний науковий співробітник ННЦ «Інститут аграрної економіки», доктор економічних наук, професор, академік НААН;

Бондаренко В.М., доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі Національного університету біоресурсів та природокористування;

Поліщук Н. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного аграрного університету (протокол № 11 від 31.05.2024 року)

Вдовенко Лариса Олександрівна, Тітов Денис Васильович

В 25 Сільські територіальні громади в Україні: фінансово-економічний потенціал розвитку. Монографія. / Л. О. Вдовенко, Д. В. Тітов. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2024. - 260 с.

ISBN 978-617-558-118-6

У монографії розкрито теоретичні та методичні засади формування фінансово-економічного потенціалу розвитку сільських територіальних громад. Запропоновано перспективи розвитку сільських територіальних громад в Україні через вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, оцінку фінансово-економічного потенціалу територіальних громад, активізацію фінансових механізмів аграрних підприємств – основа розвитку сільських територій.

Значна увага в монографії приділена оцінці результатів проведеної реформи фінансової децентралізації, особливостям функціонування сільських територіальних громад та організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Монографія розрахована на широке коло науковців, керівників органів управління сільського господарства, викладачів, аспірантів, магістрів і всіх тих, хто цікавиться питаннями формування фінансово-економічного потенціалу розвитку сільських територіальних громад.

УДК 352.071

© Вдовенко Л.О., Тітов Д.В., 2024

ISBN 978-617-558-118-6

© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	6
1.1. Територіальна громада як суб'єкт реформи децентралізації.....	6
1.2. Особливості розвитку сільських територіальних громад.....	27
1.3. Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.....	47
1.4. Формування фінансово-економічного потенціалу розвитку сільських територіальних громад.....	73
РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	89
2.1. Сучасні тенденції розвитку сільських територій та результати впровадження реформи децентралізації.....	89
2.2. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад....	121
2.3. Оцінка ефективності управління розвитком сільських територіальних громад	136
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	144
3.1. Вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.....	144
3.2. Формування стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні.....	162
3.3. Детермінанти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад.....	178
3.4. Активізація фінансових механізмів аграрних підприємств – основа розвитку сільських територій.....	188
ВИСНОВКИ.....	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	219
ДОДАТКИ.....	239

ПЕРЕДМОВА

Останніми роками децентралізація є основним напрямом реформування держави, проведення якої сприяє фінансово спроможній та самодостатній діяльності органів місцевого самоврядування. Децентралізація розширює і зміцнює права та повноваження адміністративно-територіальних одиниць у вирішенні стратегічних питань місцевого значення, а також сприяє активізації зацікавлених і вмотивованих мешканців щодо забезпечення задоволення потреб та інтересів громад.

Особливого значення набувають питання, пов'язані з нарощуванням ресурсного потенціалу місцевих бюджетів, підвищенням зацікавленості представницьких органів в мобілізації доступних фінансових ресурсів, досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей сталого розвитку територіальних громад. Все це зумовлює актуальність і необхідність подальших наукових досліджень щодо вдосконалення системи місцевого самоврядування та пошуку перспектив розвитку сільських територіальних громад в Україні, зокрема через зростання їх фінансово-економічного потенціалу.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління сталим розвитком територіальних громад здійснили вчені О. Бородіна, Т. Зінчук, Г. Корнійчук, Х. Патицька, І. Прокопа, О. Попова, та ін. Сучасним дослідженням удосконалення управління фінансово-економічним потенціалом задля забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад присвятили наукові праці М. Газуда, О. Дем'янчук, М. Зверяков, К. Індус, М. Лалакулич, А. Ковальов, О. Польова, Л. Пронько, Н. Трусова та інші.

Проблеми відродження сільських територій упродовж тривалого часу привертають увагу багатьох провідних вчених-економістів, зокрема таких як В. Бондаренко, О. Булавка, В. Залізко, В. Збарський, Ю. Лупенко, М. Малік,

В. Месель-Веселяк, М. Орлатий, О. Павлов, В. Рябокони, О. Шпикуляк та інші. Проте залишаються актуальними питання розвитку сільських територіальних громад в контексті проведеної реформи децентралізації, що зумовлює актуальність дослідження у теоретичному і практичному аспекті.

За структурою монографія складається з трьох розділів. У першому розділі розглядаються теоретичні засади формування фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад в Україні, зокрема розглянуто: економічний зміст поняття «територіальна громада» та її роль як субєкта реформи децентралізації, особливості функціонування сільських територіальних громад, складові організаційно-економічного механізму та формування фінансово-економічного потенціалу розвитку сільських територіальних громад.

У другому розділі здійснено оцінку стану розвитку сільських територіальних громад в Україні, зокрема проаналізовано тенденції розвитку сільських територій та результати впровадження реформи децентралізації, оцінено фінансово-економічний потенціал територіальних громад, здійснено аналіз ефективності управління розвитком сільських територіальних громад.

Третій розділ «Перспективи розвитку сільських територіальних громад в Україні» розглядається через вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, формування стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні та виокремлення детермінант зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

1.1. Територіальна громада як суб'єкт реформи децентралізації

На сьогодні децентралізація є важливим напрямом реформування в Україні, успішне проведення якої сприяє ефективній діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки розширює й зміцнює права і повноваження адміністративно-територіальних одиниць та організацій у вирішенні стратегічних питань місцевого значення. Вона сприяє активізації мешканців громад до самоорганізації з метою вирішення ключових питань розвитку тих чи інших територій на основі забезпечення їх потреб та інтересів, тобто на часі демократичні підходи до управління зацікавлених в позитивних результатах реформи громадян суспільства.

Слід відмітити, що децентралізація влади є доволі складним і довготерміновим процесом щодо формування новостворених громад, що є самодостатніми й фінансово-незалежними у вирішенні питань розвитку певних територій. Про необхідність проведення реформи децентралізації і побудови власної моделі доводить вітчизняний досвід, що свідчить про унеможливлення місцевих органів влади через обмеженість ресурсного потенціалу здійснювати ефективне управління в інтересах мешканців, а також вивчення світового досвіду.

Так, наприклад, 85% бюджетів місцевих територіальних громад у Польщі використовуються без узгодження із центральними органами влади, у Швейцарії кожна територіальна громада сама вирішує відсоток податків, який вона буде надавати центру [189, с. 101-102].

Оцінюючи історію виникнення децентралізованої держави, слід

відзначити, що її початком вважається існування протилежних ідей французького політика й правознавця Жана Бодена (1529-1596) та німецького правознавця й теоретика державного будівництва Йоганна Альтузіуса (1557-1638) щодо ідеальної організації держави.

Наприкінці XVI ст. Жан Боден розвинув теорію суверенної монолітної держави, теоретично обґрунтував абсолютизм не лише у Франції, а й в усій Європі. До кінця XIX ст. суверенна монолітна держава була в Європі ідеальною моделлю державної організації. У XVII та XVIII ст. провідним мотивом пруської політики було прагнення стати суверенною монолітною державою на зразок Франції. Державу Боден визначав як правове управління багатьма родинами й тим, що в них є загальне на основі суверенної влади. Держава – це правове управління згідно зі справедливістю і законами природи. Правом воно відрізняється від зграї розбійників чи піратів, з якими не можна укласти союзів. Держава – сукупність родин, а не окремих осіб. Сім'я – основа й осередок держави [100, с. 177-178].

На відміну від поглядів Жана Бодена щодо суверенної «монолітної держави», німецький правознавець Йоганн Альтузіус у 1600 р. висунув теорію федеральної державної організації, де, на його думку, суверенним має бути народ, а не монарх.

Тобто, уже в той час підтримувалась ідея сьогодення України щодо передачі місцевому та регіональному політичним рівням правових повноважень, а також права на самоврядування в якомога більшому обсязі (принцип субсидіарності).

Така модель централізованої держави (Німеччина) панувала до XX ст. Серед країн Європи французька адміністративна система відповідала рівноправності, однак нівелювала регіональні та місцеві відмінності, а також забезпечувала втілення загальнодержавних проєктів централізованої країни.

Таким чином, було створено дві моделі держави, кожна з яких мала певні відмінності. Децентралізована та федеративна держава на відміну від

централізованої, була слабкою, зокрема у військовій сфері та у внутрішній політиці та являла загрозу державній єдності, створювала перепони на шляху проведення загальнодержавної економічної політики, заважала створенню єдиного правового простору.

На початку ХХ ст. виникла ідея субсидіарності, спрямована проти централізованої держави фашистського та соціалістичного типу. Переродженню централізованої держави в авторитарну була протиставлена теза: правові та адміністративні функції держави мають бути розмежовані. Тільки у тому випадку, коли регіональні або місцеві органи не в змозі справитися із завданнями самоврядування, державі дозволено втрутитися, задіявши юридичні та адміністративні важелі. Від централізованої держави принцип субсидіарності вимагає захисту місцевої та регіональної демократії, а також громадянських свобод [100, с. 177-178].

На нашу думку, централізована модель держави найбільш повно може забезпечити проведення загальнодержавної політики, спрямованої на формування правової держави, побудованої на демократичних принципах і громадянських свободах, в тому числі сприяння розвитку місцевого самоврядування через проведення реформи децентралізації як основи фінансової самодостатності у прийнятті управлінських рішень, які будуть корисними в цілому для розвитку країни.

Термін «децентралізація» широко використовується в літературних джерелах, однак його зміст час від часу змінюється.

Більшість літературних джерел переважно посилаються на визначення та типологію децентралізації, розроблену Д. Рондінеллі та Ш. Чіма. Найбільш ефективна концепція була розроблена в 1980-х роках, коли децентралізація була визначена як "передача планування, прийняття рішень або адміністративної влади від центральної влади до її польових організацій, місцевих адміністративних одиниць, напівавтономних і напівдержавних організацій, місцевих органів влади або неурядових організацій". Вони

класифікують децентралізацію на три форми [147, с. 6]:

1. Деконцентрація – це розподіл завдань від центральних міністерств до їхніх польових відділень. Незважаючи на те, що офіси на місцях знаходяться далеко від штаб-квартири, вони формально є інститутом центрального уряду. У процесі деконцентрації центральні міністерства зберігають прийняття рішень, тоді як польові офіси є лише агентами, що реалізують рішення;

2. Делегування – це передача завдань від центрального уряду організаціям, державним підприємствам або окремим палатам за межами державної бюрократії;

3. Деволюція, тобто передача рішень з центрального органу місцевого самоврядування. У децентралізації місцеве самоврядування є автономним, а не частиною центральної бюрократії [147, с. 6].

Сучасній економічній науці та практиці відомі різноманітні види децентралізації: політична, адміністративна, економічна, фінансова, фіскальна, бюджетна тощо (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Види децентралізації

Джерело: узагальнено авторами

Характеризуючи види децентралізації слід відмітити, що політична передбачає більше можливостей для громадян чи обраних ними представників для законотворчої діяльності; розподіл політичної влади між національним та нижчими рівнями управління; можливість органів влади нижчого рівня приймати політичні рішення незважаючи на національний рівень.

Економічна децентралізація передбачає запровадження дерегулювання

та повного скасування обмежень на бізнес підприємств, що конкурують з державними підприємствами.

В той же час бюджетна децентралізація передбачає перерозподіл та закріплення загальнодержавних податків та зборів за місцевими бюджетами.

Натомість, фіскальна децентрація - це розширення прав і компетенцій органів місцевого самоврядування у сфері місцевих фінансів (зарубіжна практика); надання органам місцевого самоврядування певної податкової влади (вітчизняна практика).

Зупинимось більше на вивчення існуючих у вітчизняній фінансовій науці підходів щодо трактування сутності поняття «бюджетна децентралізація» дозволяє зробити висновок про відсутність єдності у поглядах стосовно розуміння цієї дефініції та чітких відмінностей між бюджетною, фінансовою та фіскальною децентралізацією. Зарубіжні вчені ототожнюють дані поняття й трактують бюджетну децентралізацію, насамперед, як процес розширення прав і компетенцій органів місцевого самоврядування у сфері місцевих фінансів.

Підсумовуючи різні підходи слід відмітити, що у широкому розумінні сутність поняття «бюджетна децентралізація» доцільно трактувати як розподіл фінансових ресурсів та функцій між центральними та місцевими органами влади, а у вузькому значенні – це певний ступінь автономії місцевих органів влади для прийняття управлінських рішень у фінансовій сфері.

Теоретичне обґрунтування бюджетної децентралізації передбачає виділення її позитивних та негативних сторін, шляхом порівняння різних способів забезпечення громадян благами. Отож, виділяють переваги децентралізованого способу надання суспільних благ та поряд з перевагами, певні ризики (рис.1.2), серед яких:

– мінімізація контролю з боку центральних органів влади за бюджетним процесом на місцевому рівні;

- зростання корупції за умов обмеженості політичної конкуренції на місцевому рівні;
- поглиблення диференціації у рівнях розвитку регіонів;
- зростання витрат на надання суспільних благ для невеликих територій (за умов поширення ефекту масштабу);
- домінування місцевих інтересів над загальнодержавними.

Згідно іншої моделі розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями влади, яка використовується у зарубіжній практиці, відбувається законодавчо встановлений фіксований пайовий розподіл основних податків.

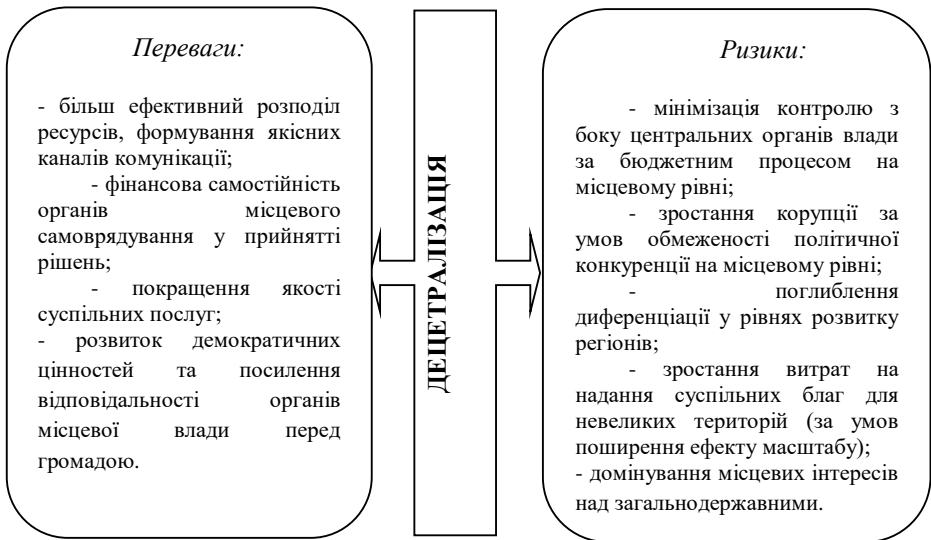

Рисунок 1.2. - Переваги та ризики децентралізації

Джерело: узагальнено авторами

Потреба в реалізації реформи децентралізації продиктована тим, що органи місцевого самоврядування не створювали сприятливе середовище для нормального функціонування територіальних громад з питань надання державних послуг на високому рівні в силу своєї фінансової неспроможності та залежності від органів влади вищого рівня.

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [63] йдеться про те, що «починаючи з 1991 року чисельність сільського населення зменшилася на 2,5 млн. осіб, а кількість сільських населених пунктів – на 348 одиниць. Разом з тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць. В Україні утворено близько 12 тис. територіальних громад, у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш як 3 тис. осіб, з них у 4809 громадах – менш як 1 тис. осіб, а у 1129 громадах - менш як 500 осіб, у більшості з них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження. Дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70 відсотків, 483 територіальні громади на 90 відсотків утримуються за рахунок коштів державного бюджету. Здійснення постійної фінансової підтримки через районні бюджети малочисельних територіальних громад з використанням системи дотацій вирівнювання є обтяжливим для державного бюджету та стримує розвиток малих міст і великих селищ».

Тобто, в документі йдеться про необхідність удосконалення «також системи територіальної організації влади з метою підвищення ефективності управління суспільним розвитком на відповідній території» [63].

Законодавче регулювання реформи децентралізації закріплено в таких нормативних документах, в яких визначені проблеми й пріоритети державної регіональної політики, цілі, умови, критерії оцінки та засади створення й подальшого функціонування територіальних громад (додаток А).

Приведені законодавчі та нормативні документи в додатку А стали ключовим важелем реформи децентралізації влади в Україні, спрямованої на вдосконалення адміністративно-територіального устрою, формування самодостатніх і фінансово-спроможних та незалежних територіальних громад, з визначеними інструментами регулювання організаційно-

економічного механізму їх розвитку, про ефективність та дієвість якого йтиметься в підрозділах кваліфікаційної роботи.

Система відповідних стимулюючих інструментів має бути направлена, з одного боку, на здійснення секторальних реформ (освітньої, медичної, житлово-комунальної тощо), а з іншого – завданням механізму є створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади [99, с. 26].

У політичному сенсі децентралізація (лат. de – заперечення, centralize – центральний) розглядається, як спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [36, с. 11].

Спроби реформування місцевого самоврядування в Україні робилися з часу проголошення її незалежності, але їм увесь час перешкождала відсутність консенсусу в середовищі політичної еліти щодо бачення зовнішньо- і внутрішньополітичного вектора розвитку держави загалом і підходів до адміністративно-територіального поділу та організації влади на місцях зокрема. В умовах перманентних економічних, політичних та суспільних криз переважна кількість органів місцевого самоврядування (ОМС) виявилися нездатними здійснювати власні та делеговані повноваження на належному рівні, що робило потребу їх реформування вкрай важливою. Найбільш сприятливі умови для здійснення реформи склалися після Революції гідності, коли більшість населення України згуртувалася навколо ідеї європейської інтеграції України, невіддільною частиною якої була організація орієнтованих на служіння людині демократичних органів місцевого самоврядування. Проголошений у квітні

2014 р. курс на здійснення реформи децентралізації влади поставив на порядок денний завдання вибору оптимальної моделі місцевого самоврядування та процедури формування органів самоврядування, створення механізмів децентралізації влади, забезпечення принципу субсидіарності та надання інститутам громадянського суспільства можливості брати участь у роботі органів місцевого самоврядування [33, с. 23]. На думку автора [33, с. 23], «результатами реформи, що була спрямована на побудову якісно нової системи місцевого самоврядування, в основі якої лежала зміна базового рівня адміністративно-територіального устрою шляхом створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), стали: надання органам місцевого самоврядування більшого обсягу прав у розпорядженні наявними ресурсами; посилення їх зацікавленості у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів та пошуку додаткових джерел їх наповнення; зміцнення матеріальної та фінансової основи населених пунктів; поява нових осередків активізації господарської діяльності тощо. Внаслідок цих нововведень територіальні громади дістали можливість підвищити якість надання публічних послуг населенню, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для залучення інвестицій та розвитку місцевого бізнесу, розробляти та реалізовувати програми місцевого розвитку тощо».

Реформа децентралізації в Україні продовжує відігравати ключову роль у трансформації системи місцевого самоврядування. Одним із найважливіших аспектів цієї реформи стало створення об'єднаних територіальних громад, що дозволило не лише зміцнити фінансову базу місцевих органів влади, але й активізувати участь громадян у процесах управління на місцях. Завдяки новій структурі ОТГ отримали можливість самостійно планувати бюджет, розподіляти ресурси відповідно до локальних потреб та пріоритетів.

Ці зміни відкрили нові горизонти для розвитку місцевих ініціатив,

залучення інвестицій та покращення якості життя населення. Наприклад, у багатьох громадах було започатковано проекти з модернізації інфраструктури, відновлення доріг, оновлення закладів освіти та охорони здоров'я. Крім того, посилилася увага до екологічних питань та раціонального використання природних ресурсів.

Успіхи децентралізації також проявилися у зміцненні інститутів громадянського суспільства, які отримали ширші можливості для впливу на прийняття рішень, контроль за діяльністю місцевих органів влади та участь у реалізації важливих проєктів. Також були впроваджені механізми електронного урядування, що підвищили прозорість та підзвітність органів місцевого самоврядування.

Однак, попри досягнення, реформа стикається з певними викликами. Серед них - нерівномірний розвиток громад, недостатнє фінансування окремих проєктів, а також потреба в подальшому вдосконаленні законодавчої бази. Також важливим залишається питання підготовки кадрів для роботи в умовах нових адміністративних структур.

Можна стверджувати, що реформа децентралізації в Україні вже принесла вагомі результати, але для повного розкриття її потенціалу потрібні подальші зусилля на рівні як держави, так і місцевих громад. Ефективна співпраця між різними рівнями влади, активна участь громадян та інституцій громадянського суспільства стануть запорукою успіху у побудові сучасної демократичної системи місцевого самоврядування.

Реформа фінансової децентралізації, що проводиться в Україні, сприяє підвищенню ефективності перерозподілу фінансових ресурсів на місцевому рівні, супроводжується наповнюваністю бюджетів територіальних громад саме власними коштами, забезпеченням самостійності і самодостатності у вирішенні питань місцевого значення, що є запорукою соціально-економічного розвитку регіонів.

Процес євроінтеграції України потребує реформування різних галузей,

особливо актуальним є проблеми регіонального розвитку, що вимагає пошуку напрямків вдосконалення механізмів розвитку сільських територіальних громад щодо використання бюджетних коштів, соціально-економічного розвитку територій та активізації підприємницької діяльності на селі як основи подолання безробіття.

З метою ефективного розвитку сільських територіальних громад важливо впроваджувати інноваційні підходи до управління фінансовими ресурсами, залучати інвестиції та розвивати місцеву інфраструктуру. У цьому контексті особливої уваги потребує створення сприятливого бізнес-середовища, яке стимулюватиме розвиток малого та середнього підприємництва, що є основою економічного зростання на місцевому рівні.

Крім того, важливою складовою реформування регіонального розвитку є забезпечення доступу до якісних послуг, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та інфраструктурні проекти. Це сприятиме покращенню якості життя мешканців сільських громад, що, своєю чергою, зменшить міграційні потоки до великих міст та сприятиме стабільному розвитку регіонів.

Одним із ключових елементів успішного впровадження реформ є налагодження ефективної співпраці між державними органами, місцевими громадами та приватним сектором. Така співпраця дозволить мобілізувати ресурси, покращити управління та підвищити відповідальність усіх учасників процесу за результати розвитку регіонів.

Загалом, реформа фінансової децентралізації та процес євроінтеграції створюють нові можливості для розвитку сільських територіальних громад в Україні. Однак, для досягнення довгострокового успіху необхідно забезпечити сталий розвиток, що базується на збалансованому використанні природних ресурсів, підтримці місцевих ініціатив та інновацій, а також створенні умов для залучення молоді до активної участі в житті громади.

Саме реалізація реформи місцевого самоврядування передбачає

децентралізацію влади та розмежування повноважень між різними її рівнями, що сприятиме самостійності рішень місцевої влади та у самих територіальних громад.

Оскільки «бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати свої функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів. Виходячи з вищезазначеного, актуальним постає питання розвиненості та вдосконалення інститутів місцевої демократії, за допомогою яких відбудуться докорінні зміни в процесі управління бюджетною системою, що буде сприяти розвитку демократичних відносин як у цілому в країні, так і на місцевому рівні» [85, с. 615].

Проте бюджетна децентралізація не повинна бути виділенням додаткових субвенцій із збереженням фінансових схем на місцевому рівні, а вона має бути принципово новою системою міжбюджетних відносин з більшою фінансовою самостійністю і, відповідно, більшою відповідальністю органів місцевого самоврядування. Бюджетна децентралізація повинна передбачати не лише нові джерела надходжень до місцевих бюджетів, але і нові інструменти впливу місцевих громад на економічне зростання адміністративно-регіональної одиниці та на нарощення бази доходів [172, с. 157]. На думку автора [172, с. 158], «для успішних реформаторських дій децентралізація повинна відбуватися поряд з передачею достатніх фінансових ресурсів та майна для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування якісних та доступних послуг. Коли фінансові ресурси надаються органам місцевого самоврядування, тоді вони можуть генерувати свої власні доходи, встановлюючи та збираючи податки та збори за

надані послуги, керуючись при цьому принципами компенсації вартості послуг».

Таким чином, бюджетна децентралізація разом із самостійністю й самодостатністю покладає відповідальність на місцеві органи влади за ефективність розвитку економіки певних територій.

Поняття «грумада» має різні тлумачення в економічних джерелах, в основі яких лежить ідея спільності, довіра, загальні інтереси та цінності.

Так, Академічний тлумачний словник під поняттям «грумада» розуміє «групу людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів» [3].

Досить широко характеризує цю категорію Енциклопедичний словник з державного управління, який вказує головну мету: «грумада (община) (community) – сукупність людей, об'єднаних на основі спільних територіальних, етнічних, культурних, мовних, релігійних, виробничих та інших інтересів. Спільність, яка об'єднує людей в грумаді, може стосуватися всіх чи багатьох аспектів життєдіяльності або лише окремих вузьких проблем. Головна мета грумади – досягнення добробуту. Як об'єднання людей грумада формується на основі територіального або функціонального чинника через спілкування та інші види відносин між людьми, серед яких переважають емоційно-особистісні, здійснення різних видів діяльності заради досягнення спільних цілей, що формує почуття солідарності та «духу грумади», належності до грумади, спільні правила, традиції [52].

Інші розмежовують поняття «грумада» і «асоціація». Перше характеризує стосунки, які ґрунтуються на загальних інтересах і цінностях, довірі та природній ієрархії, друге – відносини на рівні формальних правил і домовлень. Грумада передбачає особисту солідарність, яка визначається особливостями соціального середовища, тоді як «асоціація» – більш штучне утворення [84, с. 61-62].

Для дослідження сутності поняття «територіальна грумада» необхідно чітко розуміти, які трактування цієї категорії наведені у законодавчих і

нормативних документах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Дефініція поняття «територіальна громада»

Джерело	Визначення	Ключова позиція щодо суб'єкта
1	2	3
Конституція України (ст. 140–143) [62]	Територіальна громада – це жителі одного чи декількох населених пунктів, які добровільно об'єднуються в одну територіальну громаду для вирішення питань місцевого значення, а саме: обирають сільського, селищного чи міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на засіданнях виконавчого комітету та ради, старост та депутатів ради, які представляють та захищають інтереси всієї громади; управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до чинного законодавства. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.	Жителі одного чи декількох населених пунктів. Місцеве самоврядування є їх правом самостійно вирішувати питання місцевого значення
Цивільний кодекс України №435-IV [187]	Територіальні громади є юридичними особами, мають свої рахунки, надходження та можуть створювати комунальні підприємства, навчальні заклади, підприємницькі товариства, приймати участь в їх діяльності на загальних підставах	Юридичні особи
Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України [94]	Територіальна громада – спільнота мешканців, жителів населених пунктів (сіл, селищ, міст), об'єднана загальними інтересами власного життєзабезпечення, самостійного, в межах законів, вирішення питань місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування	Спільнота мешканців, жителів населених пунктів, які вирішують питання місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування
Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України №280/97-ВР (ст. 6) [122]	Територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр. Місцеве самоврядування - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.	Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста

<i>Продовження таблиці 1.1</i>		
1	2	3
Європейська хартія місцевого самоврядування № 994_036 від 15.10.1985 р. [54]	Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи.	Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою в інтересах місцевого населення
Енциклопедія державного управління [51]	Територіальна громада – це спільнота людей, об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками, які обумовлені спільним проживанням у межах села, селища, міста	Спільнота людей, об'єднаних різноманітними стійкими нормальними та неформальними зв'язками

Джерело: узагальнено авторами на основі законодавчої бази та економічних джерел

Отже, аналізуючи законодавчі і нормативні документи щодо трактування поняття «територіальна громада», ми дійшли висновку, що в основі всіх трактувань першорядним є «юридичні особи», «спільнота мешканців», «жителі, об'єднані постійним проживанням», «жителі одного чи декількох населених пунктів». Усі вони об'єднані для вирішення питань місцевого значення, а значить повинні враховувати потреби та інтереси мешканців. Другорядним виступає місцеве самоврядування як право територіальних громад діяти в інтересах місцевого населення, тобто ці два поняття є нерозривними, а поняття «територіальна громада» є основою, на якому базується система місцевого самоврядування.

Дещо інший погляд на це питання подано в Європейській хартії місцевого самоврядування [54]. Стаття 3 цього документу [54] містить таке визначення співвідношення між поняттями «місцеве самоврядування-територіальна громада»: «Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення». Як бачимо, існує суттєва глибинна відмінність у визначенні суб'єкта місцевого самоврядування Конституцією України та Європейською Хартією. Так, в першому випадку – це жителі «самоврядної» адміністративно-територіальної

одиниці, а в другому – це органи місцевого самоврядування. Зрозуміло, що в даному випадку основний закон нашої держави ступив дещо далі від європейської демократичної державно-правової традиції, оскільки на перше місце ставить територіальну громаду, а не органи місцевого самоврядування. Тобто, Конституція України «регулює питання місцевого самоврядування, спираючись в основному на концептуальні положення громадської доктрини місцевого самоврядування», що й обумовлює її специфіку. При цьому варто зазначити, що Європейська хартія місцевого самоврядування – це передусім зразок західної державницько-правової науки. А поняття «територіальна громада» в нашому сприйнятті для західноєвропейської економіко-правової думки – нонсенс: «... у західній державно-управлінській та правовій науках поняття «територіальна громада» в нашому його розумінні відсутне. Законодавство провідних країн світу його ігнорує». Це, передусім, пов'язано з тим, що до поняття місцевого самоврядування в різних випадках застосовано різні підходи (у даному випадку – теорію природного права громадян і державницьку). А загалом, існує п'ять теорій місцевого самоврядування [145, с. 9]. На думку авторів [145], «навіть сьогодні, після конституювання цього поняття, після виходу у світ численних праць науковців-економістів щодо цього питання, єдиногосного повного визначення поняття «територіальна громада» немає, як немає і відповідного єдиного трактування поняття «місцеве самоврядування».

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні

та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Основними завданнями місцевого самоврядування є:

- зміцнення засад конституційного ладу України;
- забезпечення реалізації конституційних прав людини і громадянина;
- створення умов для забезпечення життєво важливих потреб та законних інтересів населення;
- розвиток місцевої демократії.

Відповідно до цих завдань визначаються і функції місцевого самоврядування, під якими розуміють основні напрямки діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування по вирішенню завдань місцевого самоврядування (муніципальної діяльності).

Найважливішими з них є:

- залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого та загальнодержавного значення;
- володіння, використання та управління комунальною власністю;
- забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території;
- надання соціальних послуг населенню;
- забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян;
- соціальний захист населення, сприяння працевлаштуванню громадян;
- захист прав місцевого самоврядування;
- забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів;
- розвиток інфраструктури, включаючи будівництво та утримання доріг, водопостачання, енергетичних мереж та інших об'єктів комунального господарства;
- підтримка та розвиток освіти, культури, спорту, охорони здоров'я на

місцевому рівні;

- сприяння розвитку громадянського суспільства, підтримка громадських ініціатив та проектів;

- формування та виконання місцевих бюджетів, залучення інвестицій для розвитку територіальних громад;

- підтримка соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу в громадах.

Крім цього, місцеве самоврядування має забезпечувати виконання державних програм на місцевому рівні, враховуючи потреби та особливості територіальної громади. Це також включає адаптацію місцевих політик до змін зовнішніх умов, таких як інтеграція до Європейського Союзу, глобальні економічні тенденції та виклики, пов'язані з кліматичними змінами.

Ефективна діяльність місцевого самоврядування потребує високого рівня компетентності та відповідальності з боку представників органів місцевого самоврядування. Вони повинні мати необхідні інструменти та ресурси для виконання своїх функцій, а також забезпечувати відкритий діалог з громадянами та дотримання принципів демократії, прозорості та підзвітності у своїй діяльності.

Отже, місцеве самоврядування має сприйматись як феномен, який одночасно має якості соціального і політичного, публічно-правового та приватно-правового характеру. Відсутність чіткої доктринальної визначеності – одна з причин суперечливості чинного вітчизняного законодавства про місцеве самоврядування. У контексті реформи необхідно чітко визначитися з усією наявною муніципальною парадигмою та теорією місцевого самоврядування (громадянська, державна, муніципального дуалізму тощо), яка має бути покладена в основу конституційної та майбутньої законодавчої моделі розвитку [8, с. 50].

Враховуючи суттєві відмінності законодавства вітчизняного і Європейської хартії у підходах до визначення вагомості того чи іншого

суб'єкта (територіальної громади чи органів місцевого самоврядування, вважаємо, що основою має виступати територіальна громада з її інтересами, яка завдяки реальній підтримці органами місцевого самоврядування своєчасно вирішуватиме проблеми, які існують на тій, чи іншій території, що сприятиме їх розвитку, сільській території, забезпеченню потреб не лише місцевих мешканців об'єднаної територіальної громади, а й інтересів загалом адміністративно-територіальної одиниці регіону.

На нашу думку, під територіальною громадою слід розуміти сукупність місцевих жителів, що проживають у межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою на основі пріоритетних інтересів та визначених потреб сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її потенціал завдяки використанню місцевого самоврядування як права на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення.

Отже, в умовах реалізації реформи децентралізації ми акцентуємо увагу на підвищенні ролі саме територіальної громади, яка завдяки підвищенню самодостатності та фінансової спроможності здатна виконати поставлені стратегічні цілі і тим самим покращити середовище проживання мешканців сільської території.

Під фінансово-спроможною територіальною громадою ми розуміємо ту, в якій власні джерела доходів бюджету, інфраструктура та наявні ресурси території достатні для забезпечення інтересів та потреб мешканців території спільного проживання.

Реалізація реформи децентралізації покликана на розширення фінансово-економічного потенціалу територіальних громад в Україні шляхом їх об'єднання.

Формування об'єднаних територіальних громад в Україні, яке відбувається після узгодження та прийняття Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" (2015) [117], відповідає чітко окресленій політиці децентралізації державного управління –

спроможних, ефективних, здатних до розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яким можна передати повноваження, ресурси і відповідальність, що означає «самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення в інтересах їх жителів, тобто забезпечувати належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та ін.».

Тобто, децентралізаційні зміни, що відбуваються в процесі реформи, сприятимуть активізації самоврядування територіальних громад, мешканці яких є вмотивованими й зацікавленими в економічному зростанні своїх територій та забезпеченню власних потреб громади.

Виходячи із визначення територіальної громади, слід виділити певні функції в рамках місцевого самоврядування. На нашу думку, такими функціями є функція розвитку, інформаційна та контрольна.

Проведення політики ефективного самоврядування сприятиме можливості подолання протиріч між різними рівнями влади, гармонізувати партнерські відносини між центром, регіонами та територіальними громадами, сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Це можливо завдяки використанню дієвого організаційно-економічного механізму.

Аналіз законодавчих та економічних джерел щодо функціонування територіальних громад дав відповіді щодо ключових суб'єктів реформи децентралізації, зокрема визначив, що основою є спільне проживання мешканців, які мають загальні інтереси та потреби і здатні вирішувати проблемні питання місцевого значення через наділення їх відповідними функціями, правами і обов'язками відповідно до чинного законодавства.

Метою об'єднань громад на рівні селищ, сіл та міст є досягнення спроможності більш ефективно функціонувати у фінансовому, соціальному та економічному середовищі, оскільки малорозвиненість регіонів та низька забезпеченість ресурсами окремих громад не дає можливості їм розвиватися

самостійно на тому ж рівні, що інші. Формування спільного бюджету об'єднаних територіальних громад дає змогу збільшити фінансовий потенціал територій, що сприятиме ефективному їх розвитку.

Незалежно від типу громади, основними пріоритетами їх соціально-економічного розвитку мають бути розвиток підприємництва, підтримка місцевих товаровиробників; залучення інвестицій; соціальний захист, підвищення рівня доходів громадян та зайнятості; впровадження енергоощадних заходів, стимулювання населення до енергозбереження; забезпечення екологічно орієнтованого використання природних ресурсів, посилення відповідальності за правопорушення, пов'язані із заподіянням шкоди довкіллю [182, с. 8].

Суттєві відмінності між поняттями «громада» наведено в додатку Б.

Отже, існують суттєві відмінності щодо функціонування громад села, селища та міста і вони не на користь сільських територіальних громад, оскільки залишається низка невирішених проблем, що пов'язані із територіальними, інфраструктурними та економічними особливостями їх функціонування, а виділені переваги є мотивом для держави щодо запровадження заходів вдосконалення організаційно-економічного механізму.

Відмінністю категорії «сільська територіальна громада» від інших (селищна, міська) є те, що вона характеризується певними самобутніми аспектами розвитку, територіальними особливостями, кількісним складом мешканців та їх віковою характеристикою, інфраструктурним розвитком та обмеженими і водночас невикористаними економічними можливостями тієї чи іншої території.

Оскільки наше дослідження направлене саме на вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування сільських територіальних громад, тому доцільним є поглиблене визначення сутності тих понять, які напряду пов'язані з сільськими територіальними громадами

та сільськими територіями.

1.2. Особливості розвитку сільських територіальних громад

Соціально-організаційною формою історичної появи, формування й розвитку селянства під впливом значних змін у сукупності багатьох природних і суспільних чинників є українське село, яке характеризується територіальним розселенням самобутнього населення з відображенням певних особливостей соціально-побутових умов і традицій. Сільські жителі у переважній більшості проживають відособлено в оселях власної сімейної забудови у поселенській мережі. За останні роки в українському селі відбулися значні зміни в результаті проведення структурних економічних реформ: реструктуризації земельних і майнових відносин, створення юридично-правової бази ринкової економіки шляхом приватизації землі, майна та використання індивідуально-сімейної і колективної праці. Однак під час проведення реформ першочергова увага приділялася розвитку аграрного виробництва й відповідних виробничих відносин, тоді як питанням формування і розвитку сільської поселенської мережі відводилася другорядна роль за залишковим принципом. У кінцевому рахунку це призвело до занепаду села, що характеризується скороченням чисельності населення, негативною демографічною ситуацією, зростанням безробіття, руйнацією соціальної сфери. У ситуації, що склалася, вирішити проблеми розвитку сільських територій можливо лише шляхом запровадження дієвої державної політики. Одним із напрямів такої політики є децентралізація влади, створення та організація роботи сільських об'єднаних територіальних громад. Від успішного здійснення цих процесів значною мірою залежить подальший розвиток сільської поселенської мережі [133, с. 7].

Села як адміністративно-територіальні одиниці є частиною адміністративно-територіального устрою, яка не має політичної

самостійності. Держава має вплив на сільські території, регулюючи їх розвиток завдяки використанню інструментів та заходів організаційно-економічного механізму.

В умовах проведення реформи децентралізації ставиться акцент на самодостатність об'єднаних територіальних громад, зокрема сільських територіальних громад.

Таким чином, під самодостатністю територіальних громад ми розуміємо їх здатність власною діяльністю створювати і відтворювати необхідні соціально-економічні умови для задоволення потреб населення шляхом активізації внутрішніх резервів сільських територій [91, с. 175].

Сільські території (англ. Rural territories) – гетерогенні за своєю структурною будовою соціально-просторові утворення, що складаються з населення, поселень, виробничих комплексів, інфраструктури, земель сільськогосподарського та іншого призначення, природного середовища. Сільські території перебувають під управлінським впливом органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також суб'єктів господарювання різних форм власності, які виконують виробничо-господарські, природоохоронні, рекреаційно-оздоровчі, соціальні та інші функції з урахуванням їх ресурсного потенціалу. Як об'єкт функціонування й управління сільські території складаються з базового, районного, регіонального та загальнодержавного рівнів, які співвідносяться між собою за принципом “матрьошки”. З огляду на специфічні властивості та риси сільських територій, вони класифікуються за такими критеріями: ступінь ресурсозабезпеченості; вид на режим використання території; політико-правовий статус; домінантна функція; рівень урбанізації; ступінь розвитку; значення та масштаб функцій; етична ознака тощо [53, с. 375].

Підвищення ролі сільських територіальних громад в здійсненні стратегічних соціально-економічних перетворень вимагає впливу держави

через сформований дієвий організаційно-економічний механізм на сталий розвиток села та сільських територій.

Сталий розвиток сільських територій - це процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня. Серед ключових чинників сталого розвитку сільських територій одне із провідних місць займає гармонізація соціальних, економічних та екологічних складових відповідно до інституціонального середовища [1].

Збалансований розвиток сільської території – це процес поліпшення рівня та якості життя сільського населення, що, у свою чергу, сприяє урізноманітненню видів аграрної і позааграрної діяльності, продуктивній зайнятості, диверсифікації доходів сільських домогосподарств та наповненню бюджетів місцевих громад, соціальній захищеності мешканців, сучасному інфраструктурному розвитку поселенської мережі, збереженню і підвищенню родючості ґрунтів, захисту ландшафтів та біологічного різноманіття [180, с. 57].

Відповідно до змісту і сутності наукових розробок [61; 148], під сталим розвитком територіальних громад автори розглядають такий розвиток, при якому забезпечуються зростання, диверсифікація й підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення й збільшення тривалості життя, повна й продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня та якості життя в сільських районах, раціональне використання й відтворення їх природно-ресурсного потенціалу.

Обґрунтованою є позиція науковців Т. Зінчук та Н. Куцмус щодо перспектив сільського розвитку, зорієнтованих на конкретні умови кожного окремого сільського регіону, врахування його особливостей, максимальне використання принад конкретної території [46, с. 158].

Забезпечення сталого розвитку сільських територій є комплексною проблемою та можливе за умови: макроекономічної стабільності та збільшення валового внутрішнього продукту; забезпечення економічного зростання в сільському господарстві; розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості; досягнення на селі соціально рівних із містом умов отримання доходів та громадських благ; поліпшення доступу для господарюючих суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів; формування на селі інститутів громадянського суспільства, що забезпечують захист економічних та соціальних інтересів різних груп сільського населення; реалізація програм щодо покращення екологічної ситуації на сільських територіях [12, с. 61].

Забезпечення сталого розвитку сільських територій передбачає комплексний підхід, що охоплює різноманітні аспекти життя та діяльності на селі. Успіх цих зусиль значною мірою залежить від декількох ключових чинників:

1. Макроекономічна стабільність та економічне зростання. Створення сприятливих макроекономічних умов є основою для розвитку сільських територій. Збільшення валового внутрішнього продукту та стабільність економічної політики сприятимуть інвестиціям у сільське господарство та інші галузі економіки на селі.

Макроекономічна стабільність є критично важливою для забезпечення сталого розвитку сільських територій. Це включає:

– Монетарну стабільність. Низький рівень інфляції та стабільні обмінні курси створюють передбачуване середовище для бізнесу та інвестицій.

– Фіскальну дисципліну. Розумне управління державними фінансами дозволяє уряду забезпечувати необхідну підтримку для сільського розвитку через інфраструктурні проєкти та соціальні програми.

– Регуляторне середовище. Чіткі та зрозумілі закони і регуляції, які підтримують економічну діяльність, особливо в аграрному секторі.

Збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП) є важливим показником економічного зростання. Для сільських територій це може включати:

– Залучення інвестицій. Інвестиції у сільськогосподарські технології, інфраструктуру, транспорт і комунікації.

– Підтримка інновацій. Заохочення до впровадження нових методів ведення господарства, використання цифрових технологій для оптимізації виробничих процесів.

2. Розвиток сільського господарства. Інновації та модернізація в аграрному секторі, впровадження нових технологій та методів ведення господарства можуть значно підвищити продуктивність та ефективність сільськогосподарського виробництва. Сільське господарство є основою економіки багатьох сільських територій. Його розвиток може бути досягнутий через:

– Технологічні інновації. Впровадження передових агротехнологій, таких як точне землеробство, автоматизація та діджиталізація виробничих процесів.

– Сталий розвиток. Застосування методів органічного землеробства, що знижують негативний вплив на довкілля, збереження ґрунтових ресурсів, ефективне управління водними ресурсами.

– Розвиток аграрних кооперативів. Створення кооперативів для покращення умов виробництва та збуту продукції, що дозволяє дрібним фермерам отримувати більший прибуток і доступ до ринків.

3. Несільськогосподарська зайнятість. Створення нових робочих місць поза межами традиційного сільського господарства, таких як переробка сільськогосподарської продукції, розвиток туризму та інших видів підприємницької діяльності, допоможе збільшити зайнятість та доходи

населення на селі. Диверсифікація зайнятості є важливим елементом сталого розвитку:

Сільський туризм може стати додатковим джерелом доходу для мешканців села, пропонуючи культурні, історичні та природні атракції.

Створення підприємств з переробки сільськогосподарської продукції на місцевому рівні сприяє створенню нових робочих місць та підвищує додану вартість продукції.

Ремісництво та локальний бізнес передбачає підтримку традиційних ремесел та розвиток місцевого підприємництва.

4. Соціальна рівність. Досягнення рівних умов для мешканців сільських територій у порівнянні з міським населенням щодо доступу до доходів, громадських благ та соціальних послуг є важливою передумовою сталого розвитку. Забезпечення соціальної рівності на селі включає:

– Доступ до освіти. Створення якісної освітньої інфраструктури, яка надає рівні можливості для сільських дітей отримати знання та навички, необхідні в сучасному світі.

– Медичне обслуговування. Поліпшення доступу до медичних послуг, розвиток медичної інфраструктури, забезпечення населення необхідними медичними препаратами.

– Соціальні послуги. Забезпечення доступу до соціальних та культурних послуг, розвиток соціальної інфраструктури, таких як бібліотеки, клуби, спортивні комплекси.

5. Покращення доступу до ресурсів. Забезпечення господарюючих суб'єктів доступом до ринків, кредитних, інформаційних та матеріально-технічних ресурсів є ключовим для підтримки та розвитку підприємництва на селі. Для успішного розвитку сільських територій необхідний ефективний доступ до різних ресурсів:

– Фінансові ресурси. Доступ до кредитування та фінансових інструментів для малого та середнього бізнесу, підтримка програм

мікрофінансування.

- Матеріально-технічні ресурси. Забезпечення сільських підприємств необхідним обладнанням та матеріалами для ведення бізнесу.

- Інформаційні ресурси. Доступ до сучасних інформаційних технологій, інтернету, що дозволяє сільським громадам брати участь у глобальних ринках та освітніх програмах.

6. Формування інститутів громадянського суспільства. Інститути, що представляють інтереси різних груп сільського населення, можуть відігравати важливу роль у захисті економічних та соціальних прав мешканців, стимулюванні активної участі громади у прийнятті рішень. Інститути громадянського суспільства можуть значно вплинути на сталий розвиток:

- Громадські організації. Підтримка діяльності громадських організацій, що займаються захистом прав та інтересів сільського населення.

- Співпраця з місцевою владою. Залучення громади до процесів прийняття рішень, формування місцевих політик.

- Просвітницька діяльність. Організація заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності населення щодо можливостей розвитку, екологічних ініціатив та соціальної відповідальності.

7. Екологічні програми: Охорона навколишнього середовища та реалізація програм з покращення екологічної ситуації є невід'ємною частиною сталого розвитку. Важливо впроваджувати практики, що мінімізують негативний вплив на природу, підтримують біорізноманіття та раціональне використання природних ресурсів. Покращення екологічної ситуації є важливою складовою сталого розвитку:

- Охорона довкілля. Впровадження практик, що знижують забруднення навколишнього середовища, охорона природних ресурсів та збереження біорізноманіття.

- Екологічна освіта. Підвищення екологічної свідомості населення

через освітні програми та заходи.

– Інноваційні рішення. Використання відновлюваних джерел енергії, впровадження систем управління відходами та рециклінгу.

Комплексна реалізація цих заходів здатна забезпечити сталий розвиток сільських територій, сприяючи підвищенню рівня життя населення, зміцненню економічного потенціалу та збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь. Успіх у цій сфері вимагає координації зусиль держави, місцевих громад, бізнесу та громадських організацій.

Поділяємо позицію дослідників, які констатують, що поняття сільської громади не тотожне поняттю територіальної громади, визначеному Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [122] та іншими нормативно- правовими актами, а тим більше поняттю сільської ради як елементу адміністративно-територіального устрою. Сільські громади – це самоорганізовані сільські жителі, які поділяють спільний життєвий простір, об'єднані прагненням, готовністю і реальними діями до покращення свого економічного, соціального й екологічного становища, які створили для цього громадську організацію і визначили лідера з числа її членів.

В основі поняття «сільська територіальна громада» важливим акцентом є усвідомлення мешканцями спільних потреб та необхідності їх задоволення з використанням різних інструментів організаційно-економічного механізму. Важливим є взаєморозуміння і взаємодія різних соціальних груп населення громади у вирішенні проблемних питань розвитку.

Українські науковці О. Бородіна та І. Прокопа пропонують розглядати сільський розвиток на базі громад як модель, в якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, проводиться та контролюється самими громадами за сприяння держави [68, с. 90].

На нашу думку, цілеспрямована зміна найважливіших чинників розвитку села відбудеться лише завдяки зваженій державній політиці із запропонованим організаційно-економічним механізмом впливу на такі

зміни.

Більшість науковців розглядають сільські територіальні громади нерозривно розглядають у контексті управління розвитком сільських територій. Тому вони є суб'єктом управління й відповідальності за соціально-економічним розвитком цих територій.

Основні розбіжності у визначеннях сільської громади зв'язані з тим, що в одних випадках робиться акцент на організаційній і фінансовій самостійності органів місцевої влади, в інших – ні [84, с. 62].

Разом з тим, вважаємо, що, на сьогодні, сільська територіальна громада до кінця незалежною, фінансово-спроможною поки що бути не може на локальному рівні, оскільки цей процес не є таким швидким, як реформа, а перш за все, потребує зміни мислення сільських мешканців щодо нових підходів до розвитку територій на основі самостійної ініціативи та відповідальності за результати діяльності.

Розгортання процесів децентралізації чинної системи управління в Україні обумовлює появу нових процесів і явищ у соціальному розвитку сільських поселенських структур унаслідок посилення субрегіонального рівня управління, кардинальних змін принципів організації життєдіяльності сільських спільнот та пошуку нових форм реалізації головних функцій місцевого самоврядування на локальному рівні, орієнтованих на самоорганізацію і саморозвиток громад. У складних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах країна швидкими темпами здійснює реформу децентралізації зі значними економічними і соціальними ризиками, можливими негативними ефектами для сільських територіальних громад, які наразі не інформовані належним чином про сутність здійснюваних перетворень та по суті не готові до таких радикальних змін з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Унаслідок цього нерідко виникають соціальні конфлікти, які лише ускладнюють умови ведення сільського

бізнесу чи погіршують умови життєдіяльності сільських мешканців у цілому [42, с. 48].

Ситуація, що склалася, підкреслює необхідність розробки та впровадження дієвих механізмів комунікації між владою та місцевими громадами, а також активізації процесів просвітницької роботи серед населення. Основним завданням у цьому контексті є підвищення обізнаності жителів сільських територій щодо цілей, завдань та очікуваних результатів децентралізації, а також формування у них навичок самоорганізації та управління місцевими ресурсами.

Одним із ключових аспектів успішного впровадження децентралізаційних реформ є забезпечення спроможності сільських громад самостійно вирішувати місцеві питання та ефективно використовувати надані ресурси. Це передбачає, зокрема, розвиток місцевих лідерів, здатних представляти інтереси громади та брати на себе відповідальність за її розвиток. Такі лідери мають бути підготовлені до нових викликів, володіти знаннями з управління, фінансового планування та стратегічного розвитку.

Крім того, важливим є створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу на селі, що може стати основою економічної стабільності та соціального благополуччя громад. Держава, у свою чергу, повинна забезпечити правові та економічні гарантії для підприємців, стимулювати інвестиції в аграрний сектор, підтримувати інноваційні проекти та сприяти створенню нових робочих місць.

Нарешті, особливої уваги потребує питання інтеграції соціально вразливих груп населення у процеси децентралізації. Це включає надання підтримки ветеранам, внутрішньо переміщеним особам, людям похилого віку та іншим категоріям, які можуть зіткнутися з труднощами в умовах швидких змін.

Соціальна згуртованість та підтримка таких груп сприятиме зменшенню соціальної напруженості та формуванню міцних, самодостатніх

громад.

Основною суспільно значущою тенденцією сьогодення, що сприяє соціальному розвитку сільських територій, є децентралізація системи управління, в основі якої зміцнення потенціалу життєдіяльності сільських територіальних громад (рис. 1.3).

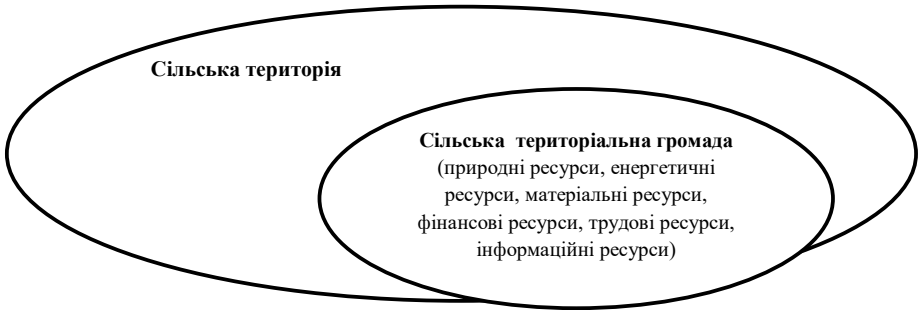

Рисунок 1.3. – Модель функціонування сільської територіальної громади

Джерело: сформовано авторами

Саме ефективне управління сільською територіальною громадою всіма наявними природними, енергетичними, матеріальними, трудовими та іншими ресурсами сприятиме розвитку сільських територій, тобто в цьому полягає невід’ємний взаємозв’язок і взаємозалежність між двома складовими: сільською територією та сільською громадою.

Таке управління здійснюватиметься на принципах самостійності (організаційна й фінансова), відповідальності та контролю за умови їх ефективного їх використання.

Нині ознакою розвитку сільських територій має бути інклюзивність, тобто активне залучення до процесу проведених реформ всіх суб’єктів, кожний із яких є досить цінним.

Інклюзивний підхід до розвитку сільських територій передбачає врахування потреб і потенціалу всіх категорій населення, зокрема жінок, молоді, людей з обмеженими можливостями, представників національних

меншин, а також тих, хто проживає у віддалених або депресивних регіонах. Це означає, що всі члени громади повинні мати рівний доступ до ресурсів, можливостей для працевлаштування, освіти, охорони здоров'я та інших соціальних благ.

Успішна реалізація концепції інклюзивного розвитку на сільських територіях вимагає створення сприятливого середовища для діалогу між владою, бізнесом та громадськими організаціями. Це сприяє формуванню партнерських відносин, у яких кожен учасник процесу розвитку відіграє важливу роль. Залучення громадськості до прийняття рішень на місцевому рівні не тільки підвищує рівень довіри до органів влади, але й сприяє більш ефективному використанню ресурсів і створенню умов для сталого розвитку.

Важливим аспектом інклюзивного розвитку є також підвищення рівня освіти та професійної підготовки мешканців сільських територій. Це дозволить їм адаптуватися до сучасних умов, зокрема до вимог ринку праці, що постійно змінюється, і забезпечити своїм громадам економічну стабільність. Освітні програми, спрямовані на розвиток підприємницьких навичок, управлінських компетенцій та інноваційного мислення, є ключовими елементами в процесі побудови спроможних громад.

Крім того, інклюзивний підхід до розвитку передбачає активне використання сучасних технологій і цифрових рішень. Інформаційно-комунікаційні технології можуть значно полегшити доступ до освіти, охорони здоров'я, адміністративних послуг та ринку праці для мешканців сільських територій, тим самим знижуючи рівень нерівності між міськими та сільськими регіонами.

Ключовим елементом інклюзивного розвитку є підтримка соціальних інновацій, які можуть стати рушійною силою для вирішення найбільш актуальних проблем сільських громад. Це можуть бути проекти, спрямовані на покращення екологічної ситуації, розвиток альтернативної енергетики, впровадження кругової економіки або підвищення ефективності

використання місцевих ресурсів. Соціальні інновації дозволяють об'єднувати зусилля різних секторів — державного, приватного та громадського — задля досягнення спільних цілей, що створює синергетичний ефект і забезпечує стійкий розвиток сільських територій на довгострокову перспективу. У цьому контексті важливо стимулювати ініціативність та творчий підхід мешканців громад, підтримувати місцеві стартапи та інноваційні підприємства, які можуть стати основою для економічного зростання та підвищення рівня життя в сільських регіонах.

Нарешті, особливу увагу слід приділити питанням соціальної згуртованості та інтеграції всіх членів громади у процеси прийняття рішень. Створення умов для активної участі кожного громадянина у громадському житті сприяє зміцненню відчуття єдності та спільної відповідальності за майбутнє громади. Це дозволяє не лише ефективніше реалізовувати місцеві проекти, але й формувати сильні, згуртовані спільноти, здатні успішно долати виклики та розвиватися на основі спільних цінностей та інтересів.

Інклюзивний розвиток сільських територій є не лише інструментом для подолання існуючих соціально-економічних проблем, але й фундаментом для побудови більш стійких, справедливих та гармонійних громад, здатних успішно реагувати на виклики сучасного світу.

За сучасних умов уряди багатьох країн, як економічно розвинутих, так і бідних, намагаються реалізувати концепцію інклюзивного розвитку, вбачаючи в ній дієвий засіб від наслідків ускладнення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в країні та світі. Не виникає сумніву, що будь-які соціальні програми і проекти, зокрема реалізовані в сільській місцевості, мають ґрунтуватися на ідеї соціальної інклюзії [42, с. 51].

Погоджуємось із думкою автора щодо інклюзивності як ознаки розвитку сільських територіальних громад за активної участі всіх соціальних груп сільського населення у досягненні спільної мети, направленої на нівелювання негативних тенденцій та проблем розвитку сільських територій.

Основними причинами негативних тенденцій соціально-економічного розвитку сільських територій, що проявляються в зниженні рівня якості життя сільських мешканців, є наступні (рис. 1.4).

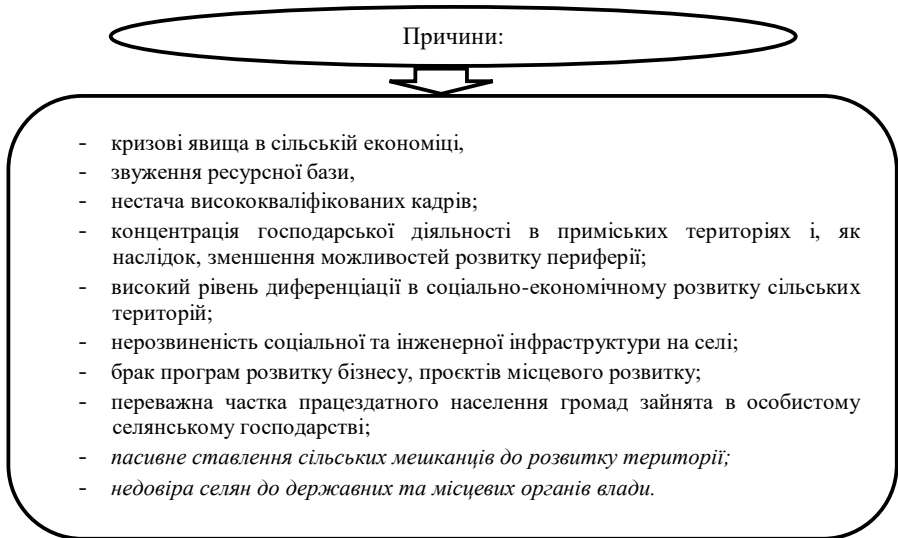

Рисунок 1.4. – Причини негативних тенденцій в соціально-економічному розвитку сільських територій

Джерело: сформовано на основі [9; 182, с. 7] і доповнено авторами

Ці негативні тенденції соціально-економічного розвитку сільських територій мають бути вирішені через проведення реформи децентралізації публічної влади, яка сприятиме розширенню повноважень сільських територіальних громад (рис. 1.5).

Розвиток місцевого самоврядування, децентралізація влади та передача ресурсів, повноважень на місця в рамках проведення реформи сприятиме насамперед підвищенню фінансової спроможності, інвестиційної привабливості сільських територій та створенню умов для якісного й комфортного проживання сільського населення. Відмінною рисою реформи є спільне бачення майбутніх перспектив людей, що проживають на цих територіях [9].

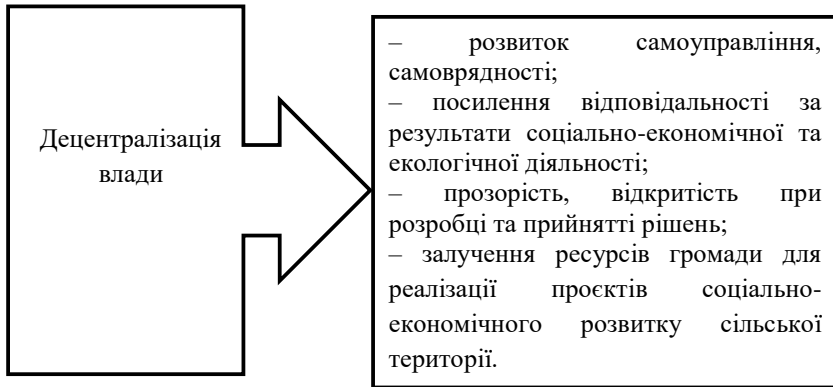

Рисунок 1.5. – Вплив децентралізації влади на розширення повноважень сільських територіальних громад

Джерело: узагальнено авторами на основі [9].

Як одну з переваг децентралізації для розвитку сільських територій слід вказати можливість прийняття рішення про суспільні витрати на місцевому рівні, що відповідає власне потребам населення. Тому такі витрати більшою мірою деталізовані і стосуються практично кожного члена громади, аніж прийняті на центральному рівні рішення. Також важливо, що при цьому селяни платять за послуги, в яких вони зацікавлені, особливо коли залучалися до процесу прийняття відповідних рішень з таких питань. У багатьох країнах мотиваційним чинником децентралізації слугують перспективи місцевого розвитку. Це повною мірою стосується й України. Нині для успішного розвитку децентралізація вкрай важлива, адже це забезпечує ефективне управління органів місцевого самоврядування. Так, місцеве самоврядування має можливість усувати інституційні та юридичні перешкоди, заохочувати інноваційні форми вирішення місцевих проблем. Заходи з розвитку за участю громадян дозволяють планувати діяльність відповідно до специфічних потреб місцевого населення [18].

Для забезпечення стійкого розвитку сільських територій в умовах

децентралізації влади необхідним є активне залучення до процесу здійснюваних реформ усіх суб'єктів незалежно від їх наявного потенціалу. Зняття адміністративних бар'єрів в середині сільської територіальної громади стимулює місцевий бізнес поширювати, відкриваючи там невеликі крамниці, швейні цехи чи невелику переробку сільськогосподарської продукції. Такі громади, здійснюючи стратегічне планування свого розвитку, однією із стратегічних цілей визначають розвиток сільських територій [9].

Отже, поняття «сільська територіальна громада» кардинально відрізняється від інших категорій певними самобутніми аспектами розвитку, кількістю населення, територіальними та економічними особливостями, інфраструктурним розвитком.

Сільська територіальна громада є рушійною основою розвитку певної сільської території, у межах якої вона функціонує, використовуючи наявні ресурси під впливом інструментів та важелів організаційно-економічного механізму. Вона, тим самим визначає і формує високу якість життя сільських мешканців, спрямовуючи розвиток сільської території в певний напрямок.

Як визначає О. І. Павлов, можна виокремити такі різновиди сільських територіальних громад:

- типово сільські (аграрні) території;
- перехідні, «змішані» території (сільські урбанізовані зони та «аграрні міста»);
- території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські та прикордонні).

Серед вищеназваних різновидів найбільш універсальними, зрозумілими зі сторони забезпечення функціональних аспектів розвитку є типово сільські (аграрні) території. Особливістю цього різновиду сільських територіальних громад є наявність великої кількості відповідного природного ресурсу – земель сільськогосподарського призначення [145, с. 21-22].

Вирішення проблемних питань, що стримують життєдіяльність

сільських територіальних громад лежить в площині пошуку шляхів їх подолання (рис.1.6).

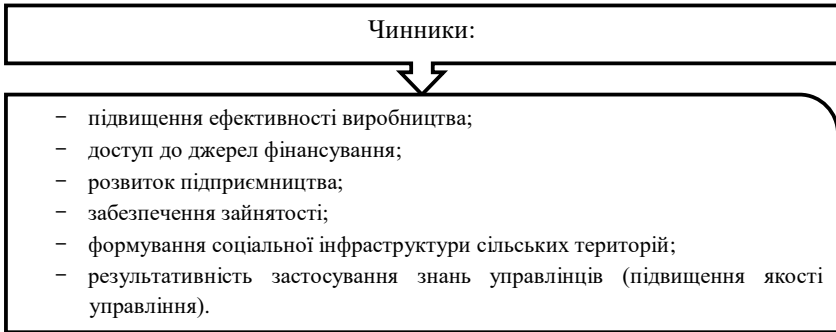

Рисунок 1.6. – Чинники впливу на життєдіяльність сільських ОТГ

Джерело: складено авторами на основі [133, с. 11; 191, с. 74; 44, с. 8]

На сучасному етапі чітко окреслюються дві тісно пов'язані проблеми – з одного боку, в українському селі потребує виконання великий обсяг організаційно-економічних заходів та матеріало- і трудомістких робіт зі створення й розвитку високопродуктивного сільського господарства, а з іншого – на селі в наявності чимало трудових ресурсів, не зайнятих продуктивною працею [133, с.12]. На думку автора, «у зв'язку з цим назріла реальна доцільність створення із наявних сільських жителів працездатного віку в об'єднаних територіальних громадах комунальних підприємств для здійснення комплексу будівельно-монтажних та інших видів робіт щодо будівництва мережі сучасних доріг, виробничо-технологічних комплексів у суспільному секторі аграрного виробництва, об'єктів соціально-культурного призначення, а також різних господарських приміщень і споруд для приватних формувань і господарств населення, широкого надання комунальних послуг селянам. Створення і діяльність комунальних підприємств можливі за істотної підтримки держави та банківської системи фінансування цих формувань. Однією з важливих умов успішного

функціонування таких сільських структур є забезпечення високої оплати праці їх членів, не нижче рівня оплати кваліфікованих робітників провідних промислових галузей. Зважаючи на великий обсяг різновекторного характеру будівельно-монтажних та інших видів робіт, в ОТГ повинні бути створені проектно-архітектурні структури для розробки проєктів. Така форма організації соціально-економічної перебудови і розвитку сільських територій має стати пріоритетним напрямом нової аграрної політики держави, важливим засобом подолання безробіття сільського населення, значного підвищення його добробуту та культурно-побутового рівня» [133, с. 13].

Світовий досвід підтверджує, що реформування місцевого самоврядування створює дієву систему управління, побудовану на засадах розвитку ініціатив та самоорганізації громадян. Разом з тим, важливим є фінансова самостійність сільських територіальних громад.

У забезпеченні збалансованого сталого розвитку територій важливу роль відіграє фінансовий потенціал як чинник фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування. Фінансовий потенціал ОТГ – комплексне поняття, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади. Реальні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу ОТГ включають фінансові ресурси місцевого самоврядування (доходи місцевих бюджетів та обсяги місцевих запозичень) і фінансові ресурси комунальних підприємств (сукупний обсяг отриманих ними кредитів та позитивних фінансових результатів) [44, с. 7].

Для успішного використання фінансового потенціалу необхідно забезпечити стабільні та прогнозовані надходження до місцевих бюджетів. Це включає як податкові надходження, так і неподаткові джерела доходів, такі як орендна плата за землю, плата за користування комунальним майном, а також доходи від реалізації послуг, що надаються комунальними

підприємствами. Важливим елементом є також залучення інвестицій, які можуть стати суттєвим додатковим джерелом фінансових ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів та розвитку місцевої економіки.

В умовах децентралізації органи місцевого самоврядування отримують більше можливостей для самостійного прийняття рішень щодо розподілу фінансових ресурсів, що сприяє більш гнучкому та ефективному управлінню. Важливо, щоб управлінські рішення були засновані на принципах прозорості, підзвітності та участі громади, що дозволить підвищити довіру мешканців до органів місцевого самоврядування та залучити їх до процесів управління.

Комунальні підприємства, як частина фінансового потенціалу ОТГ, відіграють значну роль у забезпеченні життєдіяльності громад. Ефективне управління цими підприємствами, зокрема оптимізація витрат, модернізація інфраструктури, впровадження інноваційних рішень, дозволяє підвищити якість та доступність послуг для населення, що, у свою чергу, сприяє покращенню рівня життя та стимулює економічний розвиток територій.

Також важливою складовою є здатність ОТГ до фінансових запозичень та управління борговими зобов'язаннями. Залучення кредитних ресурсів, за умови їх цільового та ефективного використання, може суттєво прискорити реалізацію стратегічних проєктів розвитку, таких як будівництво нових об'єктів інфраструктури, модернізація житлово-комунального господарства, розвиток транспортної мережі.

Відповідно, фінансовий потенціал ОТГ повинен бути орієнтований не лише на поточне забезпечення потреб територіальної громади, але й на довгостроковий розвиток, що враховує стратегії сталого розвитку, соціальні та екологічні аспекти, а також потенціал для інноваційного зростання. Це вимагатиме постійного вдосконалення системи фінансового управління, розробки та реалізації ефективних фінансових стратегій, що відповідають умовам та викликам сучасного суспільства.

Загалом, комплексний підхід до управління фінансовим потенціалом

ОТГ є ключем до забезпечення сталого розвитку територій, що сприятиме підвищенню добробуту населення та забезпеченню високої якості життя у сільських і міських громадах.

Збалансований сталий розвиток територій задежить від виконання доходів місцевих бюджетів, для сприяння якому слід :

- здійснювати їх моніторинг на всіх стадіях бюджетного процесу із проведенням постійного контролю за справлянням податків, зборів і обов'язкових платежів та мобілізацією доходів бюджету відповідно до визначених планових показників на бюджетній рік;

- виявлені негативні наслідки у виконанні доходів бюджету в процесі моніторингу зумовлюють внесення змін до чинного законодавства для запобігання їх розвитку в подальшому;

- здійснювати планування дохідної частини місцевих бюджетів у поточному році.

Ефективне виконання місцевих бюджетів за доходами є запорукою формуванню необхідних передумов для їх результативного використання, що в свою чергу дасть змогу забезпечити належний рівень соціально-економічного розвитку громад та регіонів і підвищити якість, доступність та результативність надання послуг.

Для досягнення ефективного виконання місцевих бюджетів необхідно забезпечити чітку координацію між різними рівнями влади, залучення фахівців з питань фінансового менеджменту та посилення співпраці з органами державного контролю. Важливим аспектом є також прозорість і підзвітність у процесі управління бюджетними коштами, що передбачає регулярне звітування перед громадою про стан виконання бюджету та досягнення ключових показників.

Крім того, необхідно розвивати інституційну спроможність органів місцевого самоврядування щодо прогнозування та аналізу фінансових надходжень, що дозволить більш ефективно управляти бюджетними

ресурсами та своєчасно реагувати на зміни в економічній ситуації. Це включає використання сучасних інформаційних технологій та методів аналізу даних, що дозволить підвищити точність планування і ефективність виконання бюджетів.

Іншим важливим фактором є розвиток місцевої податкової бази, який можливий через стимулювання економічної активності на місцях, підтримку малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій та розвиток підприємництва. Такий підхід дозволить не лише збільшити обсяг доходів місцевих бюджетів, але й створити додаткові робочі місця, що сприятиме загальному соціально-економічному розвитку територій.

Недостатній обсяг власних фінансових ресурсів для забезпечення розвитку сільських територіальних громад зумовлює необхідність пошуку місцевою владою нових джерел, створення нових можливостей пошуку та використання на засадах партнерства фінансових ресурсів.

1.3. Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад

Для розвитку сільських територіальних громад необхідним є формування дієвого організаційно-економічного механізму.

Визначення складових організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад базується на з'ясуванні сутності цього поняття.

Поняття «організаційно-економічний механізм» базується на двох складових його визначення: організаційній та економічній.

Організаційний механізм також визначається як механізм управління, тобто сукупність управлінських взаємозв'язків, які виникають у процесі управління між елементами системи. У результаті реалізації організаційного механізму забезпечується взаємодія елементів системи, встановлення

взаємозв'язків та узгоджених дій учасників процесу, створення організаційних умов для реалізації інтересів та соціальних потреб споживачів. Організаційний механізм визначається також системою методів і прийомів формування та регулювання відносин об'єктів із внутрішнім та зовнішнім середовищем. При цьому організаційний механізм пов'язаний з об'єктивною дією економічних законів, закономірностей і принципів – того, що становить їх основу та сутність і є засобом забезпечення необхідних результатів [190].

Натомість тлумачень поняття «економічний механізм» є безліч, причому всі вони відрізняються між собою.

На протиположному, економічний механізм представляє собою систему економічних методів, які направлені на забезпечення функціонування, підвищення ефективності виробничої системи; додатково – це комплекс взаємопов'язаних та чітко впорядкованих заходів, які реалізуються за допомогою різних методів господарювання і забезпечують раціональне протікання певних економічних процесів; додатково виділяють підсистеми оцінки та аналізу будь-якого виду діяльності, планування, контролю, мотивації та стимулювання [16].

Як зазначає В.О. Ткач, економічний механізм – це відкрита складна інтегрована система, яка постійно розвивається та складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, які, своєю чергою, направлені на ефективне використання ресурсів у процесі діяльності та забезпечення стійкого розвитку [165].

Так, Власюк О. [28] звертає увагу на структуру його реалізації і зазначає, що «економічний механізм забезпечення реалізації стратегії включає в себе розроблену систему фінансового забезпечення реалізації стратегії та систему економічних інструментів, які спрямовані на перетворення соціальної активності та екологічної рівноваги у важливі ресурси економічного розвитку регіонів» Єдність природи організаційного та

економічного механізмів обумовлює їхній тісний взаємозв'язок.

На думку Білої С.О. [11], «організаційно-економічний механізм – це особливий вид господарського механізму, який являє собою сукупність організаційно-економічних інструментів і методів впливу на процес. Також організаційно-економічний механізм – це сукупність організаційних та економічних форм і методів, пов'язаних в єдиний порядок будь-якого виду діяльності».

Під організаційно-економічним механізмом соціально-економічного розвитку регіону розуміють «сукупність суб'єктів, організаційних, економічних, ресурсних, правових, методичних та інших складових його елементів, форм їхньої взаємодії з урахуванням впливу об'єктивно виникаючих мотивів поведінки і суб'єктивних інтересів, а також послідовності реалізації заходів, спрямованих на підвищення соціально-економічного розвитку регіонів» [87].

Ефективність організаційно-економічного механізму визначається його цілеспрямованістю, системністю, незалежністю та гнучкістю.

Існують підходи, що розглядають економічний механізм через призму господарського механізму.

Так, Мочерний С. розглядає господарський механізм «як систему основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування його потреб, створення системи стимулів й узгодження економічних інтересів основних класів і соціальних груп» [93].

Інші вчені Саблук П., Малік М. [134] використання визначення господарського механізму формують на основі інституційної концепції, трактуючи його «сукупністю правил, інституційну структуру підприємництва, яка може бути реалізована через економічний механізм господарювання».

Амбросов В., Маренич Т. [1, с. 16-17] вважають, що «економічний і господарський механізми мають бути розмежовані, оскільки економічний механізм впливає на галузі, підгалузі, регіони і мусить чітко виконувати цілі економічної політики держави. На рівні господарських структур (підприємств, об'єднань, фермерських господарств за умов кооперації, інтеграції та диверсифікації виробництва) має діяти господарський же механізм. На думку вчених, економічний механізм відображає економічну політику держави, яка розробляється на довгострокову перспективу і має сприяти державному управлінню економікою в усіх секторах за допомогою системи непрямого управління».

Аналіз запропонованих визначень господарського та економічного механізмів дає можливість зробити висновок про те, що така дія можлива як на макро-, так і на мікрорівнях. Економічний механізм як складник господарського розглядають, зокрема, Іваницький А. і Косенко В. [50, с. 122], які стверджують, що «господарський механізм суспільства – це взаємозумовлена і взаємозалежна система методів, форм, законодавчих актів, а також державних органів і організацій, завдання яких полягає у створенні умов для досягнення ефективних результатів господарювання. Господарський механізм, на їхню думку, налічує дві взаємопов'язані системи: економічний механізм – механізм дії на практиці об'єктивних економічних законів; інституційний механізм – сукупність органів і організацій, законодавчих і нормативних актів, методів управління і регулювання економіки, що використовуються державою».

Супрун О.М. [146, с. 122-124] стверджує, що господарський механізм є фундаментом раціональності економічної діяльності ринкових суб'єктів, визначається як інституційна система розвитку економіки, яка консолідує інститути, що утворюють певний господарський порядок. Ця система сприяє реалізації економічної політики держави (як вираз фундаментальних принципів господарського устрою в системі створення і перерозподілу

суспільних благ Способами взаємодії цих ресурсів виступатимуть економічні методи управління (планування, стимулювання, ціноутворення, управління витратами та ін.), які зможуть забезпечити взаємодію цих ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Аналізуючи наведені трактування в економічній літературі можна дійти висновку, що основними підходами є: зведення господарського механізму в систему організації суспільного виробництва; ототожнення господарського механізму з організаційно-економічними відносинами; розгляд його як частини управління суспільством і соціально-економічними процесами; уподібнення господарського механізму до системи управління суспільством; розгляд господарського механізму як системи управління економікою і виробничими відносинами та безпосереднім виробництвом на підприємстві; співставлення господарського механізму з економічним механізмом [19, с. 108-109].

Таким чином, у цих визначеннях однаковим підходом є визнання комплексності використання складових впливу на процес розвитку сільських територіальних громад.

У свою чергу, Мочерний С. [92, с. 5] вказує, що «формування організаційно-економічного (господарського) механізму являє собою систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного виробництва, реалізації форм власності, а також усебічного розвитку людини та узгодження його інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства. Господарський механізм, на думку автора, формується за взаємодії окремих ланок і сторін таких елементів економічної системи, як техніко-економічні, організаційно-економічні, виробничі відносини і продуктивні сили».

Кріпак А.П. [69, с. 118] вважає, що «організаційно-економічний механізм є сукупністю інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого

самоврядування забезпечують регулювання процесів та здійснюють фінансування безпосередніх заходів щодо забезпечення процесу формування фінансово-спроможних громад, зокрема застосування організаційно-економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством».

Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад потрібно розглядати як спосіб взаємодії всіх елементів цієї системи із властивими йому специфічними формами і методами дії, який дає змогу досягти головної мети ефективного їх діяльності [7, с. 166].

На думку Трусової Н.В. [168] «організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад забезпечує цілісну концептуальну позицію державної регіональної політики щодо визначення конкурентних переваг сільської місцевості, яка потребує впровадження програм децентралізації, залучення жителів сільських територій до прийняття управлінських рішень та трансформації центрів соціально-економічної активності для забезпечення розвитку інфраструктури на селі».

Система організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад буде цілісною та збалансованою за умови запровадженої ефективної державної політики, спрямованої на досконалу організацію інституційного розвитку механізму.

Дія механізму забезпечення розвитку сільських територіальних громад через їх об'єднання повинна системно організувати економічні умови збалансування інтересів взаємодії сільських територіальних громад і місцевих органів влади з метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку сільських територій.

На нашу думку, організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад – це сукупність усіх заходів, засобів та важелів організаційного й економічного впливу на їх діяльність, що супроводжується відродженням сільської економіки та підвищенням якості

життя сільських мешканців. Формування організаційно-економічного механізму зумовлює необхідність визначення стратегічних цілей, мети та завдань регіональної політики. Особливий акцент при цьому слід робити саме на механізмах її реалізації, які включають головні напрями та важелі, що працюватимуть на зміцнення соціально-економічного потенціалу як самих регіонів, так і національної економіки. Ефективний організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад повинен будуватися згідно таких принципів:

- принцип комплексності полягає у використанні комплексно всіх видів ресурсів громадою для забезпечення високого рівня якості життя сільського населення та розвитку сільських територій;

- принцип системності означає використання системних дій з боку держави щодо підтримки розвитку ініціатив і реформ місцевого самоврядування;

- принцип самодостатності полягає у підвищенні активності та ініціативності сільського населення певної території на досягнення стратегічних цілей розвитку громади;

- принципи гнучкості потребує враховувати в рамках управління сільською територіальною громадою можливість змін умов функціонування системи управління, забезпечення її гнучкого реагування на зміни умов шляхом переходу до альтернативних варіантів вирішення існуючих проблем;

- принцип відповідальності означає, що громада відповідає повністю за результати своєї діяльності або бездіяльності;

- принцип прозорості та відкритості – означає повну відкритість своєї діяльності на основі співробітництва з іншими громадами з проблемних питань місцевого значення.

Основною умовою дієвості організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад є формування єдиної системи економіко-господарських важелів та інструментів, що діють злагоджено, комплексно, у сукупності своїй спрямовані на ефективність регіональної економіки, використовуючи відповідні економічні взаємозв'язки. Такий організаційно-економічний механізм виступає консолідованим управлінським інструментом, який підвищує ефективність процесу соціально-економічного розвитку сільських територій.

Основні функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад наведено на рис. 1.7.

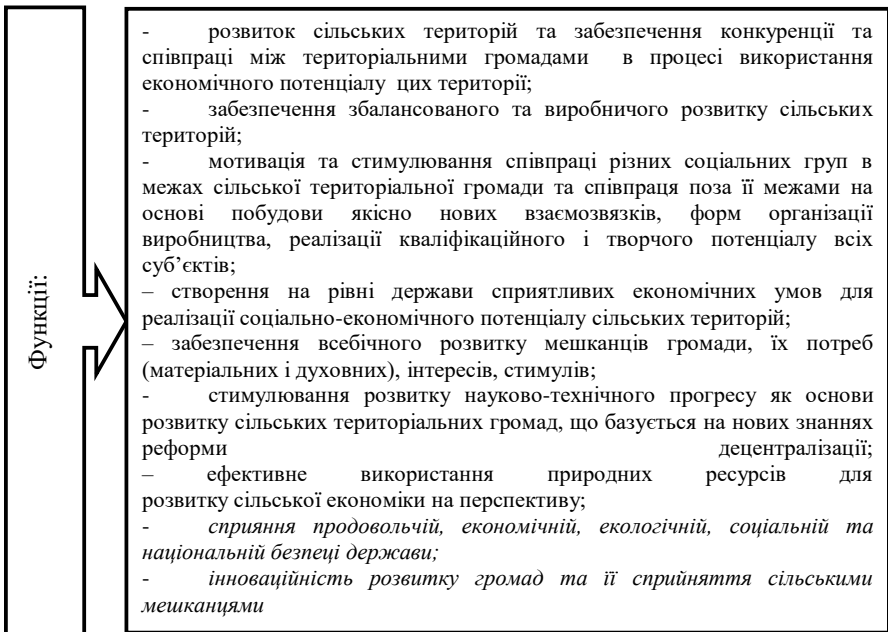

Рисунок 1.7. – Функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад

Джерело: узагальнено на основі [19, с. 109] та доповнено авторами

Якщо узагальнити основні функції організаційно-економічного

механізму розвитку сільських територіальних громад, то можна зазначити, що він має забезпечити ефективну взаємодію всіх суб'єктів та складових економічної системи у всіх сферах суспільного відтворення, а також усіх компонентів кожного з цих елементів.

Модель організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні можна представити на рисунку 1.6. Формування організаційно-економічного механізму базується на меті, принципах, цільових орієнтирах, включає напрями, етапи, функції, інструменти реалізації, джерела фінансування та методи управління.

Рисунок 1.8. – Модель організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні

Джерело: побудовано авторами

Вважаємо, що при формуванні організаційно-економічного механізму державою мають бути враховані потреби та інтереси сільських територіальних громад, а також специфіка галузей, підприємства яких функціонують на сільських територіях.

Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад слід сприймати взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, що матиме більший ефект від їх застосування в діяльності громад.

Створення дієвого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад із сукупністю вищеперахованих складових дозволяє встановити правила діяльності сільських територіальних громад на принципах сталого і збалансованого розвитку сільської економіки, використання яких сприятиме позитивним тенденціям у сфері енергоефективності, використання та розвитку людського потенціалу, науково-дослідної роботи, соціально-економічного та регіонального розвитку.

Інститути зазначеного механізму формують певний господарський порядок у суспільстві, який вимагає впорядкування соціально-економічних відносин та інституціоналізації, формування інституційного середовища взаємозв'язків між основними агентами економіки, регуляторної політики щодо ринку [146, с. 122-124].

Важливим елементом цього механізму є забезпечення взаємодії між державними інститутами, органами місцевого самоврядування та приватним сектором. Така співпраця сприятиме створенню сприятливого інвестиційного клімату, стимулюванню підприємницької активності та залученню додаткових ресурсів для розвитку сільських територій. Впровадження сучасних методів управління, таких як державно-приватне партнерство, дозволить більш ефективно використовувати наявні ресурси, забезпечуючи при цьому збереження природного середовища та дотримання принципів

сталого розвитку.

Інституціоналізація соціально-економічних відносин також передбачає розробку та впровадження чітких регуляторних правил, які б сприяли прозорості та передбачуваності діяльності економічних агентів. Це включає формування правової бази для підтримки підприємництва, забезпечення прав власності, захисту інвестицій та стимулювання інноваційної діяльності. Регуляторна політика повинна бути спрямована на створення умов для довгострокового економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності сільських територій.

Крім того, важливу роль відіграє розвиток інституційного середовища, яке підтримує соціальну згуртованість та активну участь громадян у процесах управління. Це передбачає створення механізмів для залучення громадян до прийняття рішень, підтримку громадських ініціатив, розвиток інфраструктури громадянського суспільства та забезпечення доступу до якісних публічних послуг. Таким чином, організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад стає потужним інструментом для досягнення сталого розвитку та підвищення якості життя на місцевому рівні.

Розробка організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні має базуватись на результаті компромісного вирішення протилежних, суперечливих інтересів державних і місцевих органів влади. Тому в складі цього механізму має бути інструмент державно-приватного партнерства, який забезпечить розробку стратегії корегування ціннісних принципів і ефективного використання економічного потенціалу сільських територій. Це дасть можливість сформувати більш адаптивний до непередбачуваних ринкових умов організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад в Україні.

Одним з ключових елементів такого механізму є створення ефективної системи управління, яка включає в себе участь всіх зацікавлених сторін,

таких як представники громади, бізнесу, державних установ та неурядових організацій. Спільне планування та реалізація проектів розвитку забезпечить більш гармонійне врахування потреб та інтересів всіх учасників, а також підвищить рівень відповідальності за результати діяльності.

Важливою складовою є також розвиток інфраструктури, яка є основою для економічного зростання та соціального розвитку сільських територій. Інвестиції у дороги, зв'язок, енергетичні мережі, водопостачання та водовідведення сприятимуть підвищенню якості життя населення, залученню нових бізнесів та створенню робочих місць.

Залучення інноваційних підходів до управління ресурсами сільських територій є ще одним важливим аспектом. Впровадження сучасних технологій у сільське господарство, енергоефективність, управління відходами та охорону довкілля допоможе збільшити продуктивність, знизити витрати та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

Розвиток людського капіталу, зокрема через освіту та навчання, також є критичним для успішного функціонування організаційно-економічного механізму. Підвищення кваліфікації працівників, підтримка підприємництва та інноваційних ініціатив сприятимуть створенню більш конкурентоспроможної та адаптивної економіки.

Ефективна комунікація та співпраця між різними рівнями управління, а також між державними та приватними структурами, є важливою умовою для реалізації стратегій розвитку. Відкрите обговорення проблем, активна участь громади у прийнятті рішень та прозорість процесів допоможуть підвищити довіру до влади та забезпечити стійкість розвитку.

У цілому, розробка організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні потребує комплексного підходу, який враховує специфіку кожного регіону, а також глобальні тенденції та виклики. Такий підхід допоможе забезпечити стабільний розвиток сільських територій, підвищення якості життя населення та економічне процвітання.

Отже, запропоновано визначення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад як сукупності інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання процесів (через важелі, стимули, інструменти) забезпечення формування фінансово спроможних громад, здатних вирішувати питання місцевого значення згідно з потребами та інтересами території.

Слід відмітити особливості сільських територіальних громад в тому, що вони мають обмежені можливості джерел фінансування в порівнянні з іншими громадами.

Зазначимо, що на ефективність організаційно-економічного механізму розвитку громад, впливає їх здатність наповнювати бюджет. Відтак дослідженням встановлено наявність чотирьох основних джерел, з яких ОТГ можуть отримувати доходи та які сприяють фінансовій спроможності (рис. 1.9).

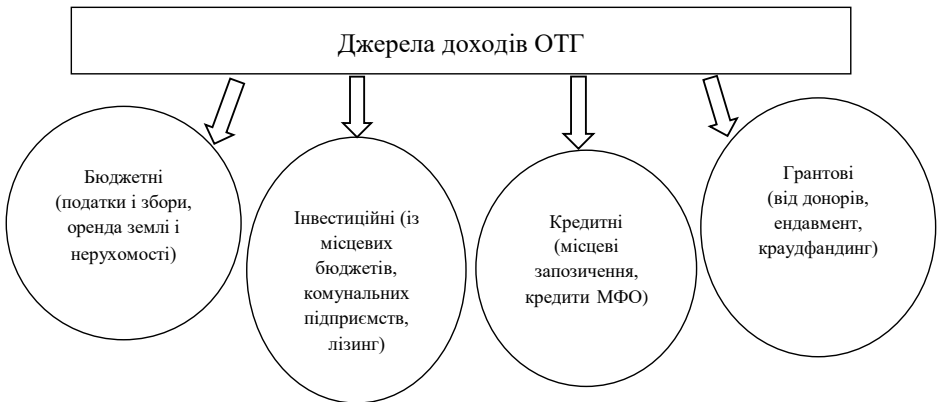

Рисунок 1.9. – Основні джерела доходів ОТГ

Джерело: сформовано авторами на основі [88]

Основним джерелом доходів ОТГ є дохідна частина їх бюджету, яка може формуватися за рахунок внутрішніх бюджетних ресурсів (податки та

збори, оренда землі й нерухомості, яка перебуває в комунальній власності) та зовнішніх бюджетних ресурсів (субвенції, цільові програми та трансферти, які отримуються з державного бюджету).

Внутрішні бюджетні ресурси становлять основу фінансової незалежності громади. Податки та збори, які сплачуються на території ОТГ, можуть включати податок на доходи фізичних осіб, місцеві збори, податки на майно та інші надходження, які дають змогу громадам забезпечувати стабільне фінансування своїх потреб. Оренда землі та нерухомості також є важливим джерелом доходів, особливо для тих громад, які мають значні земельні чи майнові ресурси у комунальній власності.

Зовнішні бюджетні ресурси, такі як субвенції та цільові трансферти, є додатковими джерелами фінансування, які громади отримують від держави для реалізації різноманітних програм та проєктів. Субвенції можуть бути надані для фінансування конкретних галузей, таких як освіта, охорона здоров'я чи соціальний захист. Цільові програми та трансферти дозволяють реалізовувати проєкти розвитку, які вимагають значних фінансових вкладень, на які громади самостійно не можуть зібрати необхідні ресурси. Ці зовнішні надходження допомагають громадам підвищити рівень життя мешканців, покращити інфраструктуру, створити нові робочі місця та стимулювати економічний розвиток.

Раціональне управління цими ресурсами є ключовим для досягнення сталого розвитку ОТГ. Це вимагає від місцевих органів влади ефективного планування, прозорості в управлінні фінансами та відповідальності у використанні коштів. Залучення громади до процесу планування та прийняття рішень, а також забезпечення відкритого доступу до інформації про бюджет і витрати, сприяють підвищенню довіри з боку населення та стимулюють активну участь у розвитку громади. У підсумку, стабільний та збалансований бюджет ОТГ є основою для успішного функціонування місцевого самоврядування та забезпечення добробуту мешканців.

Наступним джерелом доходів для ОТГ є інвестиції, які громада може залучати за рахунок створення сприятливого інвестиційного клімату, проведення корпоратизації комунальних підприємств, публічного-приватного партнерства та лізингу.

Інвестиційні ресурси розвитку громад охоплюють ресурси, залучені до місцевої економіки для створення нових активів. Інвестиційні ресурси можуть перебувати як у приватній власності, так і повністю або частково в комунальній. Також є сенс виділити інвестиційні ресурси, які безпосередньо контролює муніципалітет, тобто ті, які здійснюються за кошти місцевих бюджетів, а також підприємствами й організаціями комунальної форми власності. На практиці поширені різні змішані форми інвестицій, здійснюваних у режимі співфінансування з різних джерел. Інвестиції є ключовим чинником економічного розвитку регіонів. Інвестиційний процес на місцевому рівні спрямований на вирішення різних завдань. Передусім вкладення в муніципальну сферу орієнтовані на забезпечення населення громад новими, додатковими або поліпшеними послугами, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури та забезпечення модернізації наявної інфраструктури; зниження вартості та поліпшення якості будівництва, експлуатації та обслуговування; забезпечення вчасного й адекватного обслуговування впродовж усього строку служби активів; використання досвіду та технологій приватного сектору; поповнення бюджетів завдяки збільшенню податкової бази [36].

Інвестиційні ресурси, залучені до місцевої економіки, можуть бути приватними, комунальними або перебувати в змішаній власності. Муніципалітети можуть контролювати частину цих ресурсів через кошти місцевих бюджетів або комунальні підприємства та організації. Змішані форми інвестицій, здійснюваних у режимі співфінансування з різних джерел, стають дедалі поширенішими на практиці, що дозволяє оптимально використовувати доступні ресурси та підвищувати ефективність їхнього

використання.

Інвестиційний процес на місцевому рівні має на меті розв'язання різноманітних завдань. Вкладення в муніципальну сферу забезпечують нові, додаткові або покращені послуги для населення, створення нових робочих місць, розвиток та модернізацію інфраструктури. Вони сприяють зниженню вартості та покращенню якості будівництва, експлуатації та обслуговування, забезпеченню вчасного та адекватного обслуговування активів упродовж усього строку їхньої служби. Крім того, інвестиції сприяють поповненню місцевих бюджетів завдяки збільшенню податкової бази, що є важливим чинником економічного зростання регіонів. Таким чином, інвестиції не тільки сприяють економічному розвитку, але й підвищують якість життя в громадах, роблячи їх більш привабливими для мешканців та інвесторів.

Корпоратизація комунальних підприємств допомагає громадам залучати нові фінансові ресурси, покращує наявну матеріально-технічну базу, а також створює нові робочі місця та вирішує соціальні проблеми.

Щодо публічно-приватного партнерства, то воно передбачає стале співробітництво між органами влади, зокрема й муніципального рівня, і підприємствами приватного сектору з метою генерування ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів. Ознаками публічно-приватного партнерства є розподіл видатків, ризиків і майбутніх прибутків між публічним і приватним учасниками партнерства. Застосування цього механізму дає змогу органам влади забезпечувати потреби економічного розвитку за інвестиційні кошти, не втрачаючи впливу на об'єкти інфраструктури та контролю за ними. Цей вплив переважно реалізовано через збереження права власності на об'єкт. Публічно-приватне партнерство — один із найпоширеніших механізмів фінансування масштабних інфраструктурних проєктів у розвинутих країнах. Подекуди в незрівнянно меншому обсязі цей механізм починають застосовувати й в Україні [88, с. 7].

В Україні публічно-приватне партнерство є перспективним

інструментом для залучення інвестицій у розбудову інфраструктури, модернізацію житлово-комунального господарства, транспортну інфраструктуру, розвиток енергетичних проєктів і навіть соціальних сфер, таких як охорона здоров'я та освіта. Незважаючи на деякі юридичні та адміністративні бар'єри, існує ряд успішних прикладів реалізації публічно-приватного партнерства, що свідчить про його потенціал для стимулювання економічного розвитку.

Для досягнення успіху в реалізації публічно-приватних партнерств важливо забезпечити прозору та зрозумілу нормативно-правову базу, яка б чітко визначала права та обов'язки обох сторін, процедури укладання та виконання договорів, а також механізми вирішення спорів. Це допоможе підвищити довіру інвесторів та зацікавленість у участі в таких проєктах. Крім того, важливо проводити регулярні консультації з усіма зацікавленими сторонами, включаючи представників громади, щоб забезпечити узгодженість проєктів з місцевими потребами та пріоритетами.

В умовах децентралізації в Україні публічно-приватне партнерство може стати ключовим фактором у розвитку регіонів. Залучення приватного капіталу дозволить зменшити навантаження на місцеві бюджети та забезпечити більш ефективне використання наявних ресурсів. Разом з тим, важливо забезпечити баланс інтересів держави, громади та бізнесу, щоб реалізовані проєкти приносили довгострокову користь для всіх учасників.

Загалом, публічно-приватне партнерство в Україні має великий потенціал для розвитку інфраструктури, підвищення якості надання публічних послуг та зміцнення економічної стабільності. Подальше впровадження цього механізму вимагає послідовних зусиль з боку уряду, місцевих органів влади та приватного сектору для створення сприятливих умов та успішної реалізації проєктів, які відповідають потребам сучасного суспільства.

Ще одним інструментом залучення інвестиційних коштів виступає

лізинг. Лізинг це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

У світовій практиці лізинг розглядають як одну з форм державного приватного партнерства — поряд із концесією, орендою, угодами про розподіл продукції, договорами про управління державним і комунальним майном, договорами про спільну діяльність.

Роль лізингу як інструменту фінансування економічного розвитку громади зумовлена тим, що органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства та комунальні установи через брак коштів і високу вартість обладнання часто не в змозі своєчасно оновлювати обладнання, необхідне для їх належного функціонування. За таких умов лізинг стає найдоступнішим способом оновлення обладнання на потреби житлово-комунального господарства, соціальної і транспортної інфраструктури тощо. Лізинг є тим фінансовим інструментом, що дає змогу муніципалітетам придбати необхідне обладнання на умовах поступової сплати коштів. Лізинг, як один зі способів інвестування, відіграє значну роль не тільки в оновленні майна територіальних громад, а й розширює попит на продукцію виробників обладнання, таким чином збільшуючи сукупний попит в економіці.

Завдяки лізингу, муніципалітети можуть швидше реагувати на змінні потреби громади та покращувати якість послуг, що надаються, без необхідності накопичувати великі обсяги капіталу. Лізинг також дозволяє уникнути застарівання обладнання, оскільки періодичні платежі та термінові оновлення гарантують, що громади завжди мають доступ до сучасних технологій. Крім того, використання лізингу зменшує фінансовий тягар на місцеві бюджети, оскільки платежі розподіляються на тривалий період, що

робить їх більш передбачуваними і легшими для планування.

Економічний ефект від застосування лізингу може бути значним, оскільки він стимулює ріст виробництва обладнання і створює нові робочі місця у відповідних галузях промисловості. Підприємства-виробники отримують стабільний попит на свою продукцію, що сприяє їхньому розвитку та впровадженню інновацій. Таким чином, лізинг допомагає формувати стійке економічне середовище як на місцевому, так і на національному рівні.

Для успішного впровадження лізингових програм важливо забезпечити належну правову та регуляторну базу, яка сприятиме зростанню довіри з боку як державних установ, так і приватного сектора. Це може включати податкові стимули, захист прав лізингоодержувачів, а також підтримку лізингових компаній у формі гарантій та субсидій. Важливо також підвищувати фінансову грамотність серед керівників громад, щоб вони могли ефективно використовувати лізингові інструменти для задоволення потреб своїх територій.

Загалом, лізинг виступає потужним інструментом економічного розвитку, який дозволяє оптимізувати витрати, підвищувати продуктивність та покращувати якість життя громадян. Його застосування в Україні може значно прискорити процеси модернізації та забезпечити стійкий економічний розвиток територіальних громад.

Завдання лізингу як фінансового інструменту полягає в поєднанні економічних інтересів виробників і споживачів для досягнення спільної та взаємовигідної мети. Наслідками взаємовигідної реалізації лізингових проєктів стають підвищення комфорту, поліпшення екологічного стану та значне заощадження коштів (зменшення витрат) місцевих бюджетів [88, с. 35-38].

Наступним джерелом дохідності ОТГ є кредити, до даного джерела входять місцеві запозичення, котрі надаються громадам на умовах платності,

строковості та майнового забезпечення, а також кредити, які надають міжнародні фінансові організації для фінансування місцевого економічного розвитку.

Згідно з статтею 74 Бюджетного кодексу України місцеві запозичення здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку міських бюджетів та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, що забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення територіальних громад міст. Право на здійснення місцевих запозичень у межах, визначених рішенням про місцевий бюджет, з урахуванням статті 74 цього Кодексу належить Автономній Республіці Крим, обласній раді, територіальній громаді міста в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної ради, міської ради [20].

Отже, у результаті дослідження дійшли висновку, що місцеві запозичення мають право здійснювати лише територіальні громади міст, при цьому селищні та сільські громади такого права не мають.

Залежно від способу здійснення запозичень, розрізняють такі їх основні форми:

- кредити, що залучаються органами місцевого самоврядування від банківських та інших фінансових установ;
- місцеві облігаційні позики, що передбачають емісію муніципальних облігацій;
- вексельна позика, що передбачає емісію короткострокових казначейських векселів та казначейських зобов'язань (в Україні – лише держава);
- взаємні позики органів місцевого самоврядування (у нас заборонено), казначейські позики (а також середньострокові позики з єдиного казначейського рахунку) [17, с. 65].

Особливу увагу слід приділити саме місцевим облігаційним позикам, оскільки саме даний фінансовий інструмент допомагає залучити кошти із зовнішніх джерел.

Облігаційні позики є одним із важливих інструментів залучення фінансування на потреби місцевого економічного розвитку. На відміну від інших кредитних інструментів, облігаційні позики дають змогу залучити значні грошові ресурси на тривалий термін. Здійснюючи облігаційні позики, муніципалітет може профінансувати високовартісні капітальні проекти, такі як будівництво або модернізацію систем водопостачання та водовідведення, розвиток транспортної інфраструктури, будівництво закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо. Завдяки облігаційним позикам можна акумулювати ресурси як від великих інвесторів (зокрема, інституційних), так і від широкого кола осіб, які проживають або працюють на території муніципалітету, і, таким чином, безпосередньо залучити їх до процесів місцевого економічного розвитку та зацікавити в його результатах [81, с. 311].

Отже, за допомогою облігаційних позик можливо трансформувати внутрішні заощадження громади як інвестиції у її розвиток.

Щодо кредитів, які об'єднані територіальні громади можуть отримати від міжнародних фінансових організацій, то даний механізм передбачає наявність затверджених кредитних ліній або програм. Такий вид кредитів має ряд особливостей, які його характеризують, а саме термін надання кредитів є значно довшим в порівнянні зі звичайними кредитами, також процентні ставки є нижчими, а умови надання є більш жорсткими, існує пільговий період, який знижує навантаження на позичальника і в додаток до цього, міжнародні фінансові організації можуть здійснювати консалтингові послуги щодо управління заборгованістю по даному кредиту.

У процесі ініціювання та підготовки проектів для отримання кредитів від міжнародних фінансових організацій потрібно налагодити ефективну комунікацію із відповідними Міністерствами, які можуть впливати на процес

розгляду документів або ухвалення рішення про надання кредиту. Під час підготовки проекту, який фінансуватиметься за кошти кредиту міжнародної фінансової організації, доцільно вжити низку організаційних заходів, які сприятимуть успішній його реалізації, зокрема призначити координатора проекту, утворити групу управління проектом, скласти план заходів із підготовки та реалізації проекту, визначити механізм моніторингу ефективності реалізації проекту.

Залучення фінансових ресурсів за допомогою кредитних інструментів може відбуватися трьома способами:

1. Позичальником є безпосередньо муніципалітет, залучені кошти спрямовують до місцевого бюджету та розподіляють у рамках його видатків.
2. Позичальником є комунальне підприємство, що отримує фінансові ресурси, розпоряджається ними, здійснює обслуговування та погашення боргу.
3. Позичальником є суб'єкт приватного сектору економіки, а муніципалітет може надавати гарантії щодо повернення кредиту.

Основний ризик, пов'язаний із застосуванням кредитних інструментів, виникає внаслідок появи місцевого боргу, потреб його обслуговування та погашення. Для максимального використання переваг кредитних інструментів і подолання їх обмежень у світовій практиці рекомендовано дотримуватися «золотого правила», яке передбачає використання залучених ресурсів на капітальні видатки. Саме інвестиційна спрямованість залучених ресурсів активно впливає на соціальний і економічний розвиток муніципалітету та підвищує якість надання суспільних послуг.

Застосування кредитних інструментів потребує від місцевої влади:

- чіткого визначення основних інвестиційних пріоритетів з орієнтацією на розвиток інфраструктури та спрямування залучених ресурсів на її фінансування;
- установлення граничної межі місцевого боргу (або дотримання

законодавчо встановлених меж);

- наявності доступних джерел фінансування й обслуговування боргу;
- забезпечення прозорості та збалансованості місцевого бюджету;
- підготовки працівників відповідних структурних підрозділів органів місцевого самоврядування для застосування кредитних інструментів та управління місцевим боргом;
- розбудови системи моніторингу реалізації інвестиційних проєктів, для фінансування яких залучають кредитні ресурси [88, с. 10-11].

Останнім джерелом доходів об'єднаних територіальних громад серед тих, які розглядаємо, є гранти. Вони надаються міжнародними донорськими організаціями, урядами, державними установами, комерційними структурами, громадськими некомерційними організаціями, приватними благодійними фондами або організаціями у вигляді безповоротної фінансової допомоги на конкретні цілі. Аби отримати таку фінансову підтримку, громадам слід заповнювати заявки на інтернет ресурсах відповідних міжнародних донорських організацій, а вони вже в свою чергу через проведення конкурсу обирають найбільш привабливі проєкти. Звичайно, отримати такий грант нелегко, але якщо громада намагається вирішити якусь нагальну соціально-економічну, екологічну чи енергетичну проблему і в неї є чітка та ефективна стратегія, то шанси на отримання такого роду фінансової допомоги зростають.

Грантові інструменти є важливим інструментом підтримки економічного розвитку громад. По-перше, управління фондами грантових ресурсів відбувається в такий спосіб, що надає їм можливість гнучко реагувати на потреби муніципалітетів, чого не вистачає більшості державних програм. Грантові програми можуть швидко змінюватися, реагувати на ризики, започатковувати інновації та змінювати традиційні підходи щодо реалізації економічного механізму. По-друге, гранти від різноманітних донорів часто слугують першим або довгостроковим капіталом, незалежним

від політичних і ринкових сил. Фонди мають довгу історію фінансування ініціатив економічного розвитку регіонів, і дедалі більше донорів спрямовує ресурси на конкретні території або місцеві ініціативи у співпраці з державними та приватними партнерами.

Зазвичай грантові кошти становлять невелику частку фінансування потреб території в економічно розвинутих країнах. Натомість в Україні, де доступ до інших джерел фінансування є вкрай обмеженим, саме грантові інструменти часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних проєктів у сфері місцевого розвитку. Грантові інструменти також нерідко виконують супровідну та підтримувальну функцію щодо інших інструментів фінансування, зокрема інвестицій чи кредитів міжнародних фінансових організацій [88, с. 7-9].

Грантові кошти можуть бути використані для розвитку інфраструктури, підтримки малих та середніх підприємств, впровадження інноваційних технологій, підвищення якості освіти та охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища та багатьох інших напрямків. Важливою перевагою грантів є те, що вони зазвичай не вимагають повернення, що робить їх особливо привабливими для муніципалітетів та організацій, які мають обмежені фінансові можливості.

Окрім того, грантові програми часто передбачають не лише фінансову підтримку, а й надання експертних консультацій, навчання, обмін досвідом, що сприяє підвищенню спроможності громад ефективно реалізовувати проєкти та управляти ресурсами. Це допомагає не лише у вирішенні нагальних проблем, але й у закладенні основ для стійкого розвитку в довгостроковій перспективі.

Для того, щоб максимально ефективно використовувати можливості грантових інструментів, важливо розробити чіткі стратегії залучення та управління грантовими ресурсами. Це включає моніторинг доступних програм, підготовку якісних проєктних пропозицій, ефективне управління

отриманими коштами та забезпечення прозорості та підзвітності у їх використанні. Важливо також будувати міцні партнерства з донорськими організаціями, державними установами та приватним сектором, щоб забезпечити комплексний підхід до вирішення соціально-економічних проблем та максимально ефективного використання всіх наявних ресурсів.

Таким чином, грантові інструменти є потужним засобом для стимулювання економічного розвитку громад, сприяючи реалізації інноваційних проєктів та підвищенню якості життя населення. Їх використання може стати каталізатором для позитивних змін у суспільстві, надаючи нові можливості для зростання та розвитку.

Також різновидами грантів та фінансових допомог, котрі може отримати ОТГ, є ендавмент та краудфандинг, вони є більш специфічними і практично не використовуються для фінансування розвитку ОТГ в Україні, проте мають свій потенціал, тому на них слід звернути увагу та розглянути їх сутність.

Під ендавментом слід розуміти суму коштів або інших ліквідних активів, яка вноситься благодійником у банківську або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання пасивних доходів, що виникають внаслідок користування такими коштами (активами) такими установами; при цьому набувач не має права на витрачання основної суми ендавменту. Якщо протягом вищезазначеного строку цільова благодійна допомога не була використана за призначенням її набувачем, вона підлягає поверненню благодійнику у невикористаній сумі протягом кварталу, на який припадає кінець призначеного строку її використання [76].

Стосовно краудфандингу, то він передбачає добровільну співпрацю людей щодо колективного фінансування певного проєкту або ідеї, кошти на які збираються зазвичай на спеціальних інтернет платформах. У перспективі громади можуть спробувати залучати кошти на реалізацію своїх якихось невеликих проєктів саме через це джерело.

Для успішного застосування грантових інструментів місцева влада має володіти відповідними спроможностями (компетентностями):

- вміння обирати та чітко формулювати стратегічні й оперативні цілі діяльності;
- вміння взаємодіяти із зовнішнім середовищем, зокрема з донорами, центральним урядом, місцевою громадою, організаціями громадського суспільства тощо;
- досвід і фахова підготовка й особистісні якості виконавців проєктів (вміння розробляти проєкти; навички виокремлення й формулювання соціальних проблем; вміння аналізувати необхідну інформацію; навички бюджетування проєктної діяльності) [88, с. 9].

Забезпечення фінансової спроможності сільських територіальних громад є головною умовою для досягнення соціально-економічного розвитку сільських територій, при цьому досягнення такої спроможності можливе лише при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини власного бюджету й не тільки.

Саме тому громади, які об'єдналися, чи ті, які лише планують це зробити повинні першочергово звертати увагу саме на удосконалення шляхів отримання стабільного доходу та максимізації власної фінансової спроможності, а вже потім намагатися вирішити інші завдання чи проблеми. Сільським територіальним громадам слід намагатися шукати інші джерела, враховуючи географічні, економічні та природні особливості сільської території, де розташовується громада. Саме гарантування фінансової спроможності дасть змогу громаді впевнено розвиватися в майбутньому і прискорить процеси вирішення існуючих проблем з метою вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

Таким чином, використання перерахованих джерел доходів притаманне більше об'єднаним територіальним громадам, тому для подальшого розвитку саме сільських територіальних громад слід

застосовувати різні інноваційно-інвестиційні інструменти розвитку сільських територій з врахуванням специфіки їх економічного потенціалу.

1.4. Фінансово-економічний потенціал розвитку сільських територіальних громад

У сучасних умовах нестабільного ринкового середовища, змінами у конкурентному середовищі одним з основних завдань, спрямованих на сталий розвиток сільських територіальних громад є зростання фінансово-економічного потенціалу як основи розвитку сільських територій.

Визначення поняття «потенціал» як певної інтегральної характеристики сукупності можливостей, властивостей, засобів, способів та резервів розвитку певного об'єкта дозволяє визначити рамки трактування та аналізу категорії «фінансово-економічний потенціал адміністративно-територіальної одиниці». Так, під цим терміном слід розуміти здатність, можливості та перспективи залучення і використання наявних та потенційних ресурсів для забезпечення розвитку територіальної громади. Відповідно, низький фінансово-економічний потенціал територіальної громади означає обмеженість можливостей залучення та використання ресурсів, а, відтак, і невисокі можливості розвитку громади, і навпаки [104, с. 25].

Фінансово-економічний потенціал являє собою комплекс взаємопов'язаних складових [104, с. 28]:

- виробничого потенціалу;
- трудового потенціалу;
- інноваційного потенціалу;
- інформаційного потенціалу;
- підприємницького потенціалу;
- фінансового потенціалу.

Вагому, навіть особливу роль в даному комплексі займає фінансовий потенціал. Більшість економістів стверджує про існування фінансового потенціалу території як складового елемента економічного потенціалу.

Фінансовий потенціал є основою для реалізації інших складових економічного потенціалу території, оскільки саме фінансові ресурси забезпечують можливість розвитку виробничих, трудових, інноваційних, інформаційних та підприємницьких компонентів. Визначення фінансового потенціалу території включає аналіз і оцінку доступних фінансових ресурсів, джерел їх формування, а також можливостей щодо їх ефективного використання.

Фінансовий потенціал впливає на здатність території до залучення інвестицій, розвитку інфраструктури, створення нових робочих місць та впровадження інноваційних рішень. Важливим аспектом є також стабільність і передбачуваність фінансових потоків, що дозволяє забезпечувати довгострокове планування та стійкий розвиток.

Розвиток фінансового потенціалу території тісно пов'язаний з ефективністю функціонування місцевих бюджетів, здатністю органів місцевого самоврядування управляти фінансовими ресурсами, а також з рівнем фінансової грамотності населення. Таким чином, підвищення фінансового потенціалу є важливою передумовою для досягнення економічного зростання та поліпшення якості життя мешканців громади.

Деякі дослідники вважають, що фінансовий потенціал є «домінантним чинником впливу на забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його економічний розвиток» від рівня якого «залежать обсяги власних фінансових ресурсів, можливості й умови доступу до зовнішніх джерел їх формування, фінансова стійкість та адаптивність підприємства» [65, с.44]; є «важелем, що формує механізм динамічної трансформації ресурсів у результаті діяльності підприємства [166, с. 282]; є «критерієм, який визначає

здатність підприємства до пристосування при змінах економічної кон'юнктури, адже, саме він відіграє вагомую роль у спроможності підприємства генерувати необхідний обсяг позитивних грошових потоків, бути інвестиційно привабливим, ліквідним та фінансово надійним» [34, с.78]; інші стверджують, що «фінансовий потенціал сприяє визначенню результативності використання фінансових активів, досягненню індикативних, планових та прогнозних показників, у тому числі ліквідності, стійкості, прибутковості, платоспроможності» [75, с.50], а на думку Хринюк О.С., Бова В.Л. [184] «достатній рівень фінансового потенціалу, а також його ефективне використання визначають стабільний, стійкий, ліквідний та платоспроможний стан підприємства».

Чобіток В. І., Астапова О. В. [188, с.162] трактує фінансовий потенціал підприємства як обсяг власних, позикових та залучених фінансових ресурсів підприємства, які знаходяться в його розпорядженні для здійснення поточних і перспективних витрат.

Отже, фінансовий потенціал є базовою характеристикою економіки суб'єкта господарювання від якого залежить прийняття управлінських фінансових рішень, використовується для фінансування всіх напрямків його виробничо-фінансової діяльності. Виходячи з цього, важливим завданням для суб'єкта господарювання є пошук резервів його збільшення та ефективне використання з метою підвищення ефективності їх діяльності, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості в цілому.

Категорія «фінансовий потенціал» тісно пов'язана не лише з поняттями «фінансові ресурси» та «фінансові активи», але й з іншими фінансовими термінами: «фінансова спроможність», «фінансовий стан», «фінансова стійкість», «фінансові резерви», що відображається в різних підходах до його трактування дослідниками.

Щільний зв'язок прослідковується між фінансовим потенціалом і фінансовими ресурсами у більшості трактувань сутності цього поняття.

Фінансовий потенціал виступає важливою складовою загального потенціалу підприємства, адже, саме ця його складова відображає стан та обсяг як власних (наявних), так і позичених (залучених) фінансових ресурсів, які необхідні для його нормального безперервного функціонування, а також для формування конкурентних стратегій розвитку своєї діяльності в майбутньому [34, с.78].

У Белінської О.В. [10, с.268]: «фінансовий потенціал – це обсяг наявних фінансових ресурсів підприємства та прихованих його можливостей за рахунок яких існує потенційна можливість збереження стійкості підприємства, підвищення його конкурентоспроможності, отримання наперед визначеного позитивного фінансового результату, що може бути реалізованим внаслідок управлінського впливу з метою досягнення певного наперед визначеного рівня розвитку підприємства як на певний момент часу так і у перспективі».

Дещо по-іншому підходить до цього трактування Корнійчук Г.В. [65, с.47] і стверджує, що «обов'язковою якісною характеристикою фінансового потенціалу є спроможність генерувати певні обсяги грошових потоків, за рахунок яких формуються власні фінансові ресурси. А це в свою чергу передбачає спроможність накопичувати й ефективно розподіляти фінансові ресурси між конкуруючими напрямками їх використання».

Сутність фінансового потенціалу полягає насамперед не так у наявності фінансових ресурсів у конкретний проміжок часу, як у здатності підприємства формувати та відтворювати необхідні активи у повному обсязі з мінімальними витратами та у стислі терміни [184].

Кучер Г.В. [75, с.51] трактує фінансовий потенціал як вартісну категорію (дозволяє виміряти в абсолютних обсягах та визначити у відносних показниках наявні фінансові активи економічних суб'єктів) і фінансову категорію (відносини пов'язані із формуванням, розподілом та перерозподілом, використанням, накопиченням та примноженням

фінансових активів, впливають на фінансовий стан, фінансову стійкість та визначають можливості процесу відтворення для забезпечення економічного зростання).

Так, Громова А.Є. [34, с.75] визначає його як здатність до раціонального та ефективного використання фінансових ресурсів, що перебувають у його розпорядженні, а також можливості до нарощення, у разі необхідності обсягів цих ресурсів.

Враховуючи специфіку фінансового потенціалу підприємства, вважаємо під фінансовим потенціалом підприємства варто розуміти сукупність можливостей підприємства, які визначаються наявністю і організацією використання фінансових ресурсів та організаційних механізмів, спрямованих на забезпечення економічного розвитку підприємства на перспективу.

Аналогічний підхід у Хринюк О.С. : «Фінансовий потенціал підприємства – це сукупність наявних і потенційних можливостей підприємства щодо мобілізації та нарощення їхнього обсягу і трансформації їх в інші фактори виробництва у відповідності до потреби з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей підприємства» [184].

Толпежніков Р.О. [166, с. 282] вважає, «поняття «фінансовий потенціал» можна ототожнювати із такими параметрами як потенційні фінансові показники (прибутковість, ліквідність, платоспроможність), потенційні інвестиційні можливості».

Курінна О.В. [73, с.163-164] визначає фінансовий потенціал підприємства «як сукупність наявних та потенційних ресурсів і можливостей, що можуть бути мобілізовані для досягнення стратегічних і тактичних організаційних цілей. Його можна охарактеризувати як відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого позитивного фінансового результату за умови: наявності власного капіталу, достатнього для забезпечення ліквідності та фінансової стійкості; залучення зовнішнього капіталу в обсягах, необхідних для реалізації ефективних інвестиційних

проектів; наявності ефективної системи управління фінансами, що забезпечує прозорість поточного і перспективного фінансового стану підприємства».

Фінансовий потенціал підприємства відіграє визначальну роль (рис.1.10.).

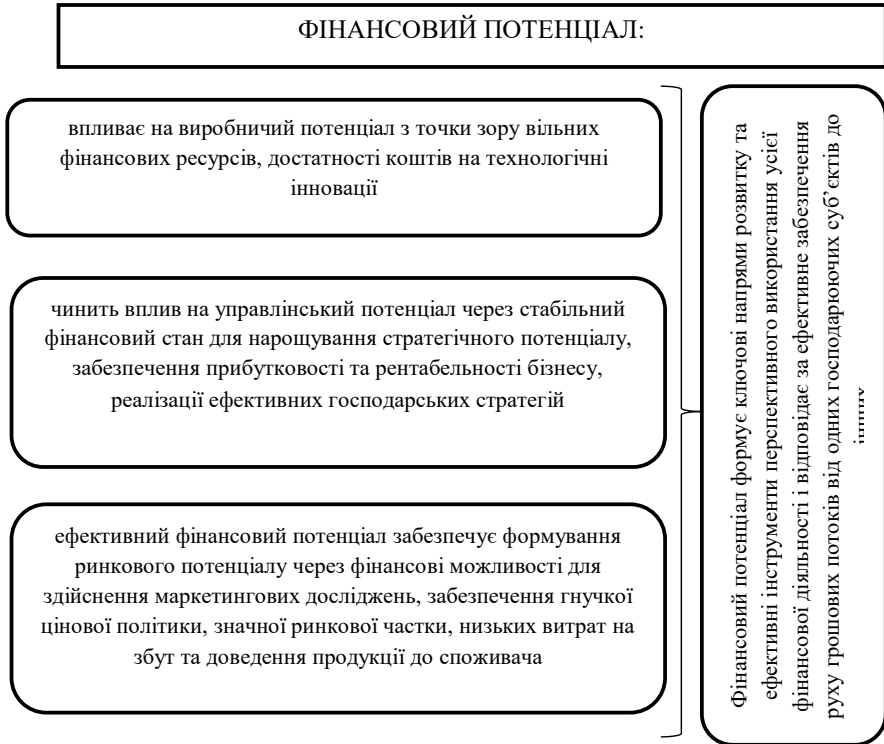

Рисунок 1.10. - Роль фінансового потенціалу підприємства

Джерело: складено авторами на основі [90, с.165-166]

В основі сутності фінансового потенціалу та визначення його структури лежить розуміння фінансів як ресурсу, відносин з приводу управління ними як процесу, що має чітку цільову орієнтацію, а також можливостей, що підвищують здатність результативності таких відносин у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Роль та значення фінансового потенціалу як інструмента і важеля оцінки й регулювання діяльності підприємства розкривають його функції (рис.1.11).

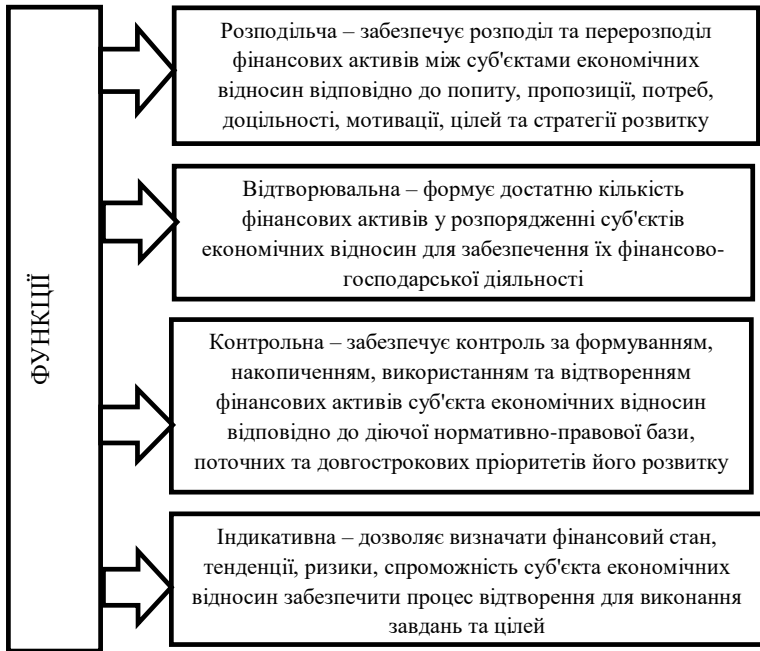

Рисунок 1.11. – Функції фінансового потенціалу підприємства

Джерело: складено авторами на основі [75, с. 50]

На нашу думку, фінансовий потенціал є більш ширшим поняттям і включає в себе не лише фінансові ресурси, але й здатність підприємства до ефективного та раціонального їх використання, наявних і потенційних можливостей нарощення їхнього обсягу з метою досягнення стратегічних цілей шляхом ефективних управлінських рішень аграрного підприємства в тому числі щодо використання фінансових механізмів сільськогосподарській діяльності. Тому не слід ототожнювати фінансовий потенціал із фінансовими ресурсами.

Управління фінансовим потенціалом підприємства передбачає

планування, організацію, контроль забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами для ведення виробничо-господарської діяльності з урахуванням стратегічних перспектив, а також забезпеченість власним капіталом в обсязі, необхідному для виконання умов ліквідності та фінансової стійкості. Визначення фінансового потенціалу та якісне управління ним є однією з першочергових потреб підприємства та умовою забезпечення його ефективної діяльності [72, с.127].

На процес формування і ефективного використання фінансового потенціалу підприємства впливають зміни, що відбуваються в економічному середовищі, тому виникає необхідність при прийнятті управлінських рішень враховувати вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на цей процес, особливо це стосується найважливішої для економіки країни галузі – сільського господарства.

Кожне аграрне підприємство для забезпечення функціонування в умовах конкурентного середовища має враховувати й використовувати додаткові фінансові джерела розвитку шляхом вибору фінансових механізмів.

Процес формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств зорієнтований на максимальну взаємодію зі зовнішнім середовищем, врахування вимог ринку й часу та спрямований на забезпечення економічного зростання реалізації поставлених цілей [121, с.164].

Розрізняють екзогенні та ендогенні фактори формування фінансового потенціалу аграрних підприємств.

До екзогенних варто віднести економічні умови, соціальні, політичні та юридичні фактори. Такими, як правило, є природно-кліматичні, інвестиційні умови, податкові та відсоткові ставки, страхові платежі тощо. Крім цього, важливим екзогенним фактором є також ринкові умови, на зміну яких аграрне підприємство має швидко реагувати розширенням

ринків збуту завдяки своєчасному виявленню слабких позицій конкурентів.

До ендогенних факторів належать насамперед стратегія підприємства, для реалізації якої формується фінансовий потенціал, досвід і навички менеджерів, забезпечення покупців сільськогосподарською продукцією вищої якості, отримання прибутку й дотримання інтересів акціонерів, відмова від довгострокових фінансових зобов'язань для розвитку компанії, особиста ініціатива, колективна праця.

На формування кінцевих результатів діяльності аграрних підприємств значний вплив мають чинники зовнішнього характеру, зокрема недосконала законодавча база, високі відсоткові ставки за користування кредитом, значний податковий тягар, неефективне фінансове планування та управління активами зумовлює потребу у своєчасному діагностуванні фінансового стану та забезпеченню достатнього рівня фінансового потенціалу загалом як основи розвитку підприємств аграрного сектора економіки.

Втрата агросферою значної частини матеріального ресурсного потенціалу (основних та оборотних фондів) – наслідок досі неподоланої трансформаційної кризи, а нестійка динаміка відбудови інвестиційної активності актуалізує питання об'єктивної оцінки перспектив розвитку аграрної галузі [101, с.12].

Найважливішою характеристикою перспективної національної моделі розвитку в умовах глобалізації буде не підпорядкування національної економіки глобальним економічним процесам, а активне використання позитивів глобальної економіки для оптимізації умов національного економічного розвитку. Це передбачає не зменшення, а зростання економічної ролі держави як гаранта дотримання вищезазначеної умови й організатора та регулятора накопичення критично необхідних ресурсів для ефективного національного саморозвитку. Замість постановки амбітних цілей, не підкріплених достатніми ресурсами розвитку (що простежується

практично у всіх сучасних національних програмах), необхідно поставити в центр політики саме цілеспрямоване формування фінансових ресурсів розвитку, адаптування до них відповідні тактичні цілі й завдання як усередині країни, так і в міжнародній економічній сфері... [59, с. 23-29].

В умовах швидко мінливого ринкового середовища в Україні перед підприємствами аграрного сектору економіки постають проблеми формування та ефективного використання наявних ресурсів, пошуку резервів підвищення прибутковості діяльності, оптимізації структури майна, що вимагає ефективного механізму управління фінансовим потенціалом, опираючись на стратегію розвитку підприємств в майбутньому (рис.1.12).

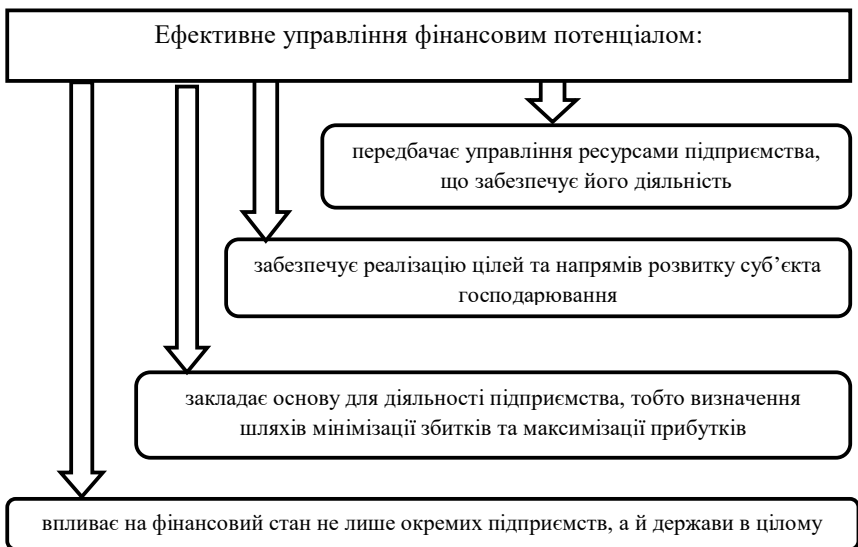

Рисунок 1.12. – Роль та значення ефективного управління фінансовим потенціалом підприємства

Джерело: складено авторами на основі [72, с.127]

Аграрний сектор економіки з притаманними специфічними галузевими особливостями (залежність сільськогосподарського виробництва від

природних умов, сезонність виробництва, визначення реального фінансового результату в кінці фінансового року) має невикористані можливості для подальшого розвитку аграрного сектору через збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, внеску галузі в підвищення рівня продовольчої та екологічної безпеки, зростання експортного потенціалу держави в тому числі завдяки досягненню стратегічних цілей та з використанням фінансових механізмів розвитку.

Кузенко Тетяна Б., Сабліна Наталія В. [72, с.128] виділяють основні аспекти ефективності управління фінансовим потенціалом «оптимальність розподілу фінансових ресурсів, а також дієздатність фінансової системи підприємства; досягнення компромісу між вимогами прибутковості, надійності та ліквідності капіталу; конкуренція, оскільки через неї підприємства йдуть на ризик нововведень для утвердження своєї позиції на ринку; фінансова стійкість є найважливішим компонентом загального сталого розвитку підприємства» [72, с.128].

Фінансово-економічний потенціал територіальної громади – частина інтегрального потенціалу території, яка характеризується наявністю суспільних відносин, об'єктів, зв'язків, явищ та ресурсів, а також імовірними можливостями їх використання, управління та організації з метою забезпечення комплексного розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Він визначається як адитивна сума бюджетного потенціалу територіальної громади, фінансово-економічного потенціалу суб'єктів господарювання (які розташовані або провадять свою діяльність на її території), домогосподарств, позабюджетних фондів і рівня їх взаємодії. Фінансово-економічний потенціал характеризується динамічністю, постійною зміною і оновленням взаємозв'язків всередині системи та функціональною залежністю його складових, яка, внаслідок зміни одного елемента, призводить до зміни інших та «зрушення пропорцій функціонального і територіального характеру» [104].

Аналізуючи структуру та джерела формування фінансово-економічного потенціалу територіальної громади, можна виділити наявність двох його складових – реальної та потенційної. Врахування потенційної складової робить показники формування фінансово-економічного потенціалу територіальної громади значно вищими, ніж при визначенні лише реальної складової, яку можна проаналізувати за допомогою оцінки статистичних показників. Основною причиною такої ситуації є врахування при визначенні потенційної складової рівня та можливостей «тіньової економіки».

Отже, у сучасних умовах євроінтеграційних процесів та глобалізації особливої значущості в Україні набувають питання нарощення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання наявних ресурсів і резервів.

Ефективність реформи децентралізації в Україні вимагає формування дієвого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, фінансово спроможних здійснювати свою діяльність на перспективу з результатами, що задовольняють потреби мешканців територій.

Синтез понять «фінанси» і «потенціал» визначає фінансовий потенціал як сукупність засобів і можливостей, що забезпечують здійснення фінансових відносин економічного суб'єкта щодо залучення та раціонального використання фінансових ресурсів [102, с. 97].

Під фінансовим потенціалом територіальної громади інші автори розглядають «сукупність фактично акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів і можливостей відповідної територіальної громади щодо їх ефективного використання, а також взаємодію зазначених складових із метою забезпечення сталого розвитку певної території» [26, с. 99].

Таким чином, науковці наголошують як на фінансових ресурсах, так і на фінансових можливостях та вказують на мету їх використання.

Отже, фінансова спроможність територіальної громади, на нашу думку, означає можливість забезпечувати стійке економічне зростання громади, покращувати фінансовий і соціальний добробут її мешканців та бути економічно конкурентоздатною за рахунок використання наявних фінансових ресурсів на достатньому рівні для гарантування фінансової свободи та стабільності розвитку сільських територіальних громад.

Науковий підхід С. Єгоричевої, О. Тимошенко [55] до структуризації фінансового потенціалу територіальних громад вирізняється тим, що «базується на взаємодії двох складових: ресурсних можливостей матеріально-фінансового забезпечення та можливостей системи управління місцевого самоврядування. Реальні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу територіальної громади включають фінансові ресурси місцевого самоврядування (доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) та обсяги місцевих запозичень) і фінансові ресурси комунальних підприємств (сукупний обсяг отриманих ними кредитів та позитивних фінансових результатів)...До можливостей системи управління місцевого самоврядування належать: забезпеченість трудовими ресурсами, компетентність персоналу, інформаційне та нормативно-правове забезпечення системи управління місцевого самоврядування».

Отже, трактування поняття «фінансовий потенціал розвитку сільських територіальних громад» базуються на комплексному характері, що визначає сутність управління фінансовим потенціалом із різних позицій: як цілеспрямовану діяльність місцевих органів влади та систему прийняття управлінських рішень, як процес розробки стратегії розвитку управління й послідовність етапів з використанням інструментів, методів і способів організаційно-економічного механізму.

Технологія управління фінансовим потенціалом базується на економічно обґрунтованому механізмі, який забезпечує раціональне використання кожного зі складових інструментів у напрямі ефективного

формування та використання ресурсів. Визначаючи місце управління фінансовим потенціалом, економісти стверджують, що процес управління є запорукою досягнення узгодженості дій усіх суб'єктів спільної економічної діяльності, об'єднання їхніх зусиль для реалізації цілей [44, с. 8].

Отже, фінансова спроможність територіальної громади є можливістю забезпечувати належний рівень задоволення потреб та інтересів її членів, здатність вирішувати соціальні та економічні проблеми, що залежить від мобілізації ресурсів в бюджеті громади, які використовуються для досягнення стратегічної цілі – конкурентоспроможності громади та відродження села.

Для досягнення високої фінансової спроможності територіальної громади необхідно забезпечити комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами. Це включає розробку і впровадження ефективних механізмів збору та використання доходів, раціональне планування бюджету, а також контроль і аудит фінансових операцій.

Фінансова спроможність також передбачає активне залучення громади до процесів бюджетного планування та контролю, що дозволяє враховувати реальні потреби та пріоритети місцевих жителів. Участь громадськості у прийнятті рішень підвищує прозорість бюджетних витрат і забезпечує більшу відповідальність органів місцевого самоврядування.

Особливу увагу слід приділити інвестиційним стратегіям, які допомагають залучати додаткові фінансові ресурси ззовні, а також сприяють розвитку місцевих ініціатив. Це може включати підтримку місцевих підприємств, розвиток інфраструктури, впровадження інноваційних проєктів та співпрацю з приватним сектором і неурядовими організаціями.

Важливо також забезпечити стабільність фінансових потоків шляхом створення резервних фондів та антикризових механізмів, що дозволяють подолати можливі фінансові труднощі і підтримувати соціально-економічну стабільність громади. Тільки завдяки комплексному і системному підходу до

управління фінансовим потенціалом можна досягти стійкого розвитку та підвищити конкурентоспроможність сільських територій.

Крім того, для підвищення фінансової спроможності громади необхідно активно впроваджувати сучасні технології і автоматизовані системи управління бюджетом. Це включає використання електронних платформ для моніторингу і управління фінансовими потоками, що дозволяє забезпечити точність та прозорість у розподілі ресурсів. Впровадження цифрових інструментів допомагає зменшити корупційні ризики, спростити доступ до фінансової інформації для громадян та підвищити ефективність управлінських процесів.

Останнім часом все більше уваги приділяється розвитку людського капіталу як невід'ємної частини фінансового потенціалу громади. Інвестиції в освіту, підвищення кваліфікації кадрів та розвиток професійних навичок сприяють не лише поліпшенню управлінських здібностей, але й стимулюють економічний розвиток через збільшення продуктивності праці та інноваційного потенціалу.

Основні індикатори, за допомогою яких ми спробуємо оцінити ефективність проведеної реформи децентралізації та фінансові аспекти розвитку сільських територіальних громад наведені в таблиці 1.2.

Наведені показники (табл. 1.2) сприятимуть оцінці діяльності сільських територіальних громад та пошуку шляхів вдосконалення організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Бюджетна децентралізація здатна поглиблювати внутрішньо- й міжрегіональну диференціацію за доходами, оскільки перерозподіл загальнодержавних податків і закріплення за органами місцевого самоврядування переліку власних доходів із правом самостійного встановлення їх обсягу сприяють мобілізації надходжень на територіях із потужним фінансово-економічним потенціалом.

Отже, в процесі формування фінансово спроможних територіальних

громад можуть виникати ризики (спричинені децентралізацією) різного характеру, які слід розглядати у комплексі, щоб передбачити їх наслідки та вжити заходи з їх мінімізації.

Таблиця 1.2

Система показників результативності реформи децентралізації та ефективності розвитку сільських територіальних громад

Загальні показники результативності реформи децентралізації	Показники оцінки ефективності розвитку сільських територіальних громад
<p>Кількість адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (громад) та субрегіонального рівня (районів);</p> <p>кількість населення, що проживають в об'єднаних територіальних громадах в Україні;</p> <p>власні доходи загального фонду місцевих бюджетів України та регіону;</p> <p>обсяг надходжень власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів;</p> <p>структура дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України у ВВП;</p> <p>обсяги міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам та їх частка в доходах місцевих бюджетів;</p> <p>обсяги податкових надходжень до місцевих бюджетів та їх питома вага в доходах місцевих бюджетів</p>	<p>Чисельність населення сільського (наявне);</p> <p>міграційний приріст (скорочення) (в сільській місцевості);</p> <p>доходи загального фонду на 1-го мешканця;</p> <p>видатки загального фонду на 1-го мешканця;</p> <p>капітальні видатки на 1-го мешканця;</p> <p>рівень дотаційності бюджетів;</p> <p>співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду;</p> <p>питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду;</p> <p>питома вага податку на землю в структурі місцевих податків і зборів;</p> <p>фіскальна віддача території громади тощо</p>

Джерело: узагальнено авторами

Прояви бюджетної децентралізації спостерігаються практично в усіх економічних системах, але її результативність і ступінь впливу на формування фінансово-економічного потенціалу територій залежать від того, яким чином сформовані підходи до її реалізації.

РОЗДІЛ 2

СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Сучасні тенденції розвитку сільських територій та результати впровадження реформи децентралізації

Стан розвитку сільського господарства та сільських територій визначає соціально-економічний розвиток держави, має значний нереалізований потенціал росту, є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення держави, її економічної незалежності. Численні трансформації в аграрного сектору дали змогу збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції та завоювати іноземні ринки. Проте це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського населення. Сьогодні сільські території знаходяться в катастрофічному стані: відбувається погіршення стану природних ресурсів та екологічної ситуації, прийшли в занепад інженерна та соціальна інфраструктура, система соціальних послуг (медицина, культура, дошкільна освіта) та сфера побуту, знижується людський потенціал, зростає безробіття й бідність, що стимулює трудову міграцію та від'їзд молоді із села. [94]. На думку авторів, «сучасний розвиток сільської економіки вимагає удосконалення політики розвитку сільських територій, цілі якої мають бути акцентовані на підвищенні конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад, їх інвестиційної привабливості, поліпшенні природного середовища, покращенні якості життя сільського населення та сприянні диверсифікації економічної діяльності».

Економічна сфера передбачає: запровадження інновацій в сільському, лісовому і рибному господарствах та на сільських територіях; фінансову підтримку виробників у районах із несприятливими природно-кліматичними умовами (наприклад, у гірських); розвиток у сільській місцевості

несільськогосподарських видів діяльності; підсилення малих ферм, їхніх кооперативів та молодих фермерів; відшкодування збитків, завданих стихійними лихами; надання податкових преференцій фермерам, які розвивають сільські території [94].

Нині на сільських територіях фактично не спостерігається диверсифікації видів економічної діяльності. Це зумовлено браком дієвих програм державної підтримки підприємницьких ініціатив та інноваційних ідей на селі, відсутністю належних можливостей для професійної перепідготовки та перекваліфікації мешканців сільських територій, недоступністю інформаційного забезпечення розвитку несільськогосподарських видів діяльності у сільській місцевості [14].

Сучасні вітчизняні реалії дедалі відчутніше загострюють питання подальшого розвитку аграрного сектора України як одного з найважливіших секторів реалізації державної довгострокової політики, спрямованої на відродження національної економіки на засадах поглиблення її інтеграції зі світовою економічною системою, а також утвердження в нашій країні світових правових і демократичних цінностей, властивих сучасним розвинутих громадянським суспільствам світу.

Розвиток суспільства вимагає підвищення якісного рівня формування та реалізації ефективної фінансової політики, механізм реалізації якої визначається активною роллю держави у зростанні економіки. Зміни, що відбуваються в певний період в економічному середовищі позначаються на векторах фінансової політики держави, яка через певні заходи, важелі і інструменти визначає напрями фінансової політики підприємств певної галузі.

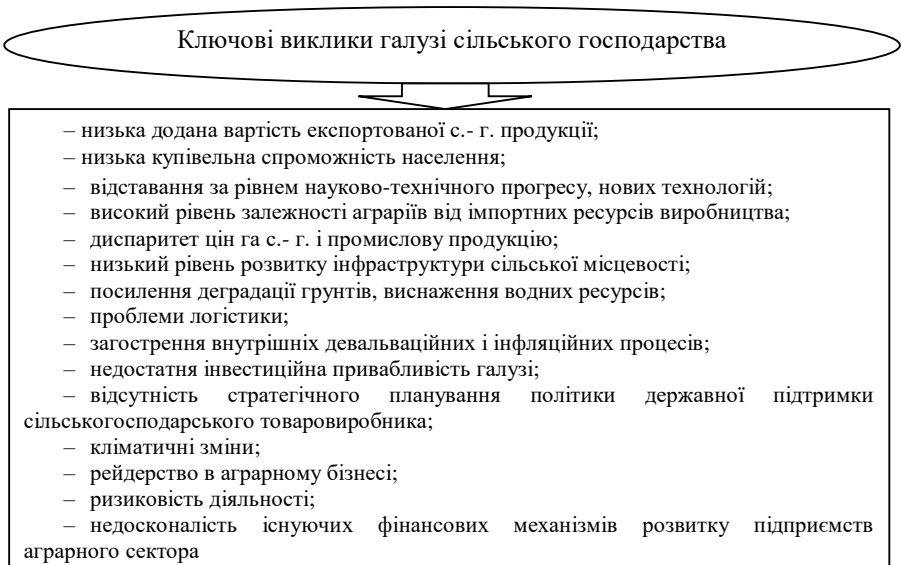
Найважливішою характеристикою перспективної національної моделі розвитку в умовах глобалізації буде не підпорядкування національної економіки глобальним економічним процесам, а активне використання позитивів глобальної економіки для оптимізації умов національного економічного розвитку. Це передбачає не зменшення, а зростання

економічної ролі держави як гаранта дотримання вищезазначеної умови й організатора та регулятора накопичення критично необхідних ресурсів для ефективного національного саморозвитку [59, с. 24].

Фінансова політика підтримки пріоритетних галузей економіки може розглядатися в аспектах створення умов зростання сукупного попиту та ділової активності у комплексі галузей виробництва продовольчих і непродовольчих товарів; стимулювання концентрації фінансових ресурсів у перспективних галузях економіки з метою реалізації механізмів подальшої диверсифікації економіки, здійснення цілеспрямованих структурних зрушень з метою покращення її відтворювальної структури [2, с. 342].

Використання тих чи інших фінансових механізмів в діяльності аграрного підприємства, залежить від фінансового стану та рівня фінансового потенціалу, можливостей його зростання, що засвідчує зв'язок управлінських функцій з стратегічними цілями самого підприємства.

В процесі проведеного дослідження встановлено основні ключові виклики галузі сільського господарства, що приведені на рис. 2.1.

Джерело: узагальнено та доповнено авторами

Визначені ключові виклики стримують розвиток галузі, знижують конкурентоспроможність аграрних підприємств, які є основою соціально-економічного розвитку сільських територій.

Тому нині актуальним залишаються питання державної підтримки на належному рівні агропромислового виробництва як важливої складової економічного розвитку країни з метою забезпечення результативності діяльності товаровиробників, націленої на виробництво безпечної конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції як на внутрішньому так на зовнішньому ринках, що, в свою чергу, гарантуватиме не лише продовольчу, а й екологічну та національну безпеку країни.

В останні роки в Україні відбуваються кардинальні зміни адміністративно-територіального устрою, направлені на вдосконалення системи місцевого самоврядування в частині забезпечення самостійності місцевих бюджетів, функціонування територіальних громад на основі самодостатності та фінансової незалежності, що дає можливість за рахунок альтернативних джерел фінансових ресурсів розвитку територій забезпечувати потреби добробут їх мешканців. У процесі реалізації реформи децентралізації в Україні необхідним є виважені управлінські рішення держави стратегічного так і оперативного спрямування, у тому числі через удосконалення організаційно-економічного механізму.

Так, першим етапом у здійсненні реформи децентралізації влади в Україні, стала бюджетна (фінансова) децентралізація, метою якої є підвищення рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів та створення умов до нарощування їх дохідної бази. Вона стала механізмом заохочення громад до об'єднання через отримання субвенцій з державного бюджету, які використовувались громадами на власний розсуд.

Варто наголосити на тому, що бюджетна децентралізація є основою децентралізації влади, формування ефективної системи місцевих фінансів і дієвим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку

територій. Саме бюджетна децентралізація спонукає території до активізації внутрішнього потенціалу соціально-економічного розвитку, пошуку додаткових джерел власних ресурсів, фінансової автономії та збалансовує наявні потреби та потенційні можливості регіонів.

Відтак бюджетна (фінансова) децентралізація як найбільш ефективна форма організації управління суспільними фінансовими ресурсами є складним процесом розподілу функцій, повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності за їх використання між органами влади.

Збільшуючи повноваження органів місцевої влади щодо прийняття управлінських рішень стосовно формування і використання бюджетних коштів, слід: чітко усвідомлювати переваги і загрози реалізації такої бюджетної політики; визначати необхідний та достатній рівень її впровадження для уникнення в подальшому горизонтального бюджетного дисбалансу; вбачати реальну готовність центральної влади і українського суспільства загалом до таких змін.

Куценко Т. Ф. [74, с. 65] відмічає, що «найважливішою складовою у процесі децентралізації є надання саме фінансових (бюджетних) повноважень об'єднаних територіальних громад (ОТГ), тобто проведення бюджетної децентралізації, що дозволить створити умови для забезпечення їх сталого економічного зростання та розвитку, високої продуктивності наявних ресурсів та добробуту населення».

Реформа децентралізації повноважень та розподілу ресурсів органів державної влади в Україні в тому числі спрямована на інклюзивне зростання та відновлення соціальної справедливості шляхом розв'язання таких соціально-економічних проблем: усунення нерівності доходів між сільськими та міськими домогосподарствами; подолання суттєвого розриву в якості освітніх послуг і при формуванні стартового трудового потенціалу сільської й міської молоді; унеможливлення подальшого соціального відчуження окремих категорій сільських жителів; недопущення незворотності

демографічної кризи та масової міграції сільського населення, що призводить до обезлюднення сільських територій тощо [181, с. 53].

В Україні процес децентралізації влади реалізується через формування об'єднаних територіальних громад на рівні міста, села, або селища.

Реформа децентралізації розпочалася в Україні у 2014 р. і станом на 16 липня 2021 р. було створено 1470 об'єднаних територіальних громад, 8065 старостинських округів з яких: найбільша частка - 57% з чисельністю населення від 500 до 1800 осіб, 21% - з чисельністю від 1500 до 3000 осіб, 15% - з чисельністю населення до 500 осіб і найменша частка 7% - з чисельністю населення понад 3000 осіб [36].

Очевидно, що від позитивних результатів реформи децентралізації залежить якість життя, перш за все, мешканців об'єднаних територіальних громад, тому зростає відповідальність органів державного та місцевого самоврядування за її проведення.

Важливо проаналізувати здобутки та недоліки впровадження реформи децентралізації для подальших дій щодо підтримки розвитку сільських територіальних громад.

На думку авторів [74, с. 69] «такими здобутками є підвищення доходів місцевих бюджетів у результаті бюджетної децентралізації, завершення процесу об'єднання громад, затвердження нового адміністративно-територіального поділу України внаслідок укрупнення районів, поживлення економічної діяльності в ОТГ, розвиток форм співпраці між самими громадами, а також підвищення рівня залученості жителів до соціального та політичного життя своїх громад».

За новою системою адміністративно-територіального устрою базового рівня (громад) в Україні створено 1470 громад, з них 410 міських, 433 селищних та 627 сільських. Також в Україні - 443 міста, 1960 селищ та 26261 село. Відповідно до нової системи адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (райони) Постановою ВР України № 807-IX від

17.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів» [105] створено 136 районів, 119 районних рад, 119 районних державних адміністрацій (табл.2.1).

Таблиця 2.1

**Характеристика нової системи адміністративно-територіального
устрою в Україні та у Вінницькій області (станом на 16.07.2021 р.)**

Регіони	Кількість адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (громад), од	% загальної кількості в Україні	Кількість територіальних громад у яких відбулися місцеві вибори 25 жовтня 2020 р.	% загальної кількості в Україні	Кількість адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня (районів)	% загальної кількості в Україні	Кількість районних рад, у яких відбулися місцеві вибори 25 жовтня 2020 р.	% загальної кількості в Україні	Кількість депутатів місцевих рад					
									Обласних рад	%	Районних рад	%	Рад громад	%
Україна	1470	100	1421	100	136	100	119	100	166	100	5366	100	35534	100
Вінницька область	63	4,3	63	4,4	6	4,4	6	5,0	84	5,1	274	5,1	1630	4,6

Джерело: сформовано авторами на основі [105]

Згідно даних таблиці 2.1, у Вінницькій області створено 63 громади (або це 4,3% до загальної кількості в Україні), 6 районів, 6 районних рад, відповідно кількість депутатів місцевих рад така: 84 депутати обласних рад, 274 депутати районних рад та 1630 рад громад.

Особливістю проведеної реформи є можливості створених територіальних громад укладати договори про співробітництво. Так, станом на 16.07.2021 р. 169 громад уклади 91 договір міжмуніципального співробітництва. У розрізі областей найбільша кількість укладених договорів: у Харківській (15 од.), у Рівненській (9 од.), у Запорізькій (8 од.), у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській – укладено 7 проєктів

співробітництва. Більшість із вказаних договорів укладено у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення.

Найменша кількість (лише по 1 проєкту) договорів міжмуніципального співробітництва укладено в Херсонській, Чернігівській, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській областях.

Серед областей, що уклали найбільшу кількість договорів міжмуніципального співробітництва, скористались ними у Харківській області - 19 громад, у Рівненській області - 20 громад, у Вінницькій області - 15 громад, 13 та 10 – відповідно у Львівській та Дніпропетровській областях. Також спостерігається активність використання такої форми співробітництва для сприяння розвитку територій, у інших областях, де укладено лише 2 договори співробітництва: у Закарпатській області – 19 територіальних громад скористались ними та в Івано-Франківській області – 13 громад відповідно.

Варто відмітити, що зі зростанням кількості ОТГ, відповідно зростає і кількість населення, що проживає на їх території. Станом на 10 червня 2020 р. кількість населення, що проживають на території об'єднаних територіальних громад становить 12,1 млн осіб [23] (рис. 2.2).

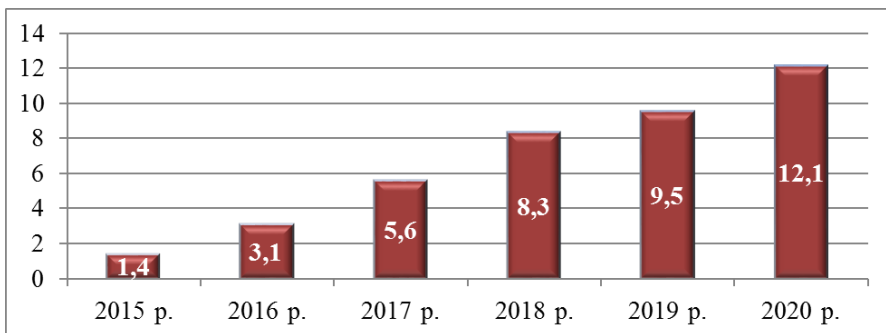

Рисунок 2.2. – Кількість населення, що проживають в об'єднаних територіальних громадах в Україні, млн чол.

Джерело: сформовано авторами на основі [36]

Як вже згадувалось, одним із здобутків реформи децентралізації є зміни в структурі дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України.

В сучасних умовах розвитку економіки країни та окремих її регіонів саме місцеві бюджети відіграють стабілізуючу роль і реально впливають на проведення економічних реформ. Місцеві бюджети є важливим засобом реалізації державної політики, їм належить особливе місце в бюджетній системі країни, оскільки там зосереджено лівова частка усіх фінансових ресурсів, якими розпоряджаються органи місцевого самоврядування.

Місцеві бюджети стають основним інструментом реалізації регіональної політики й вирішення таких важливих завдань, як структурна перебудова економіки, вирівнювання економічного розвитку регіонів та ефективності територіального поділу праці, розвиток місцевого господарства, здійснення житлового будівництва, благоустрій, проведення природоохоронних заходів та ін.

В місцевих бюджетах концентруються потоки бюджетних коштів та здійснюється перерозподіл бюджетних коштів для виконання бюджетних зобов'язань, визначених законодавством.

Важливо відзначити, що у місцевих бюджетах акумулюється частина фінансових ресурсів, яка створюється на певній території і забезпечує фінансову базу місцевим органам влади для реалізації своїх повноважень. Наповненість місцевих бюджетів залежить, з одного боку, від рівня економічного розвитку регіону, зокрема від повноти використання його економічного потенціалу, а з іншого – від цільового, раціонального та ефективного використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні.

Отже, основою розвиненого місцевого самоврядування є ефективні місцеві бюджети.

При забезпеченні потреб сільських мешканців за рахунок місцевих бюджетів існує можливість також повніше враховувати запити громадян, адже місцева влада перебуває у безпосередній близькості до споживачів благ.

Тому наявність інформації щодо вподобань та потреб мешканців певних територій створює необхідні умови для надання їм тих суспільних та приватних благ, яких вони найбільше потребують.

Пріоритетність забезпечення надання послуг мешканцям територій за рахунок місцевих бюджетів полягає в тому, що виникає конкуренція при наданні суспільних благ. Прагнення на місцевому рівні забезпечити кращі умови для проживання в кожному з регіонів призводить до загального покращення економічного та соціального становища в країні, тобто ефективності регіональної політики.

Формування місцевих бюджетів є ваговою складовою бюджетної політики, визначає ступінь ефективності здійснення органами місцевого самоврядування покладених на них функцій і повноважень та впливає на стан соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Важливим є розвиток основних засад управління місцевими фінансовими ресурсами в умовах їх обмеженості, створення інституційних умов для підвищення ефективності механізмів та інструментів системи регулювання міжбюджетних відносин, самодостатності місцевих бюджетів з врахуванням впливу екзогенних і ендегенних чинників на фінансово-економічне середовище. Запровадження принципу справедливості, обґрунтованості формування місцевих бюджетів шляхом раціонального розподілу доходів бюджету та забезпечення фінансовими ресурсами бюджетних видатків відповідно до визначених повноважень сприятиме досягненню стійкості та збалансованості бюджетів територіальних громад.

Доходи місцевих бюджетів показують стрімку позитивну динаміку зростання, що чинить позитивний вплив на фінансову спроможність територіальних громад, тому подальше нарощування доходів, пошук нових джерел фінансування та оптимізація наявних джерел розвитку територіальних громад є актуальним питанням їх перспективного розвитку

регіональної політики країни.

Видатки на забезпечення делегованих повноважень містять видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, державне управління тощо і становлять основну частку видатків місцевих бюджетів. Натомість, видатки на виконання власних повноважень, які спрямовуються на вирішення питань локального рівня, в складі видатків місцевих бюджетів становлять незначну частину.

Основним результатом видаткової політики, зосередженої на фінансуванні делегованих повноважень, є функціонування місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічної політики центрального рівня державної управлінської системи, наслідком чого, знову ж таки (як і у випадку формування податкової бази місцевих бюджетів), є зниження рівня фінансової самостійності місцевих бюджетів, неврахування інтересів та особливостей розвитку регіонів і адміністративно-територіальних одиниць локального рівня.

Органи місцевої влади при виконанні своїх функцій за рахунок місцевого бюджету стикаються з проблемами, засобами вирішення цих питань можна вважати:

- проведення адміністративно-територіальної реформи, що призведе до укрупнення територій, скорочення деяких місцевих ланок влади, спростить управління, акумуляцію та розподіл бюджетних коштів, максимально наблизить споживачів суспільних послуг до місця її отримання;

- подальше впровадження та удосконалення програмно-цільового методу формування бюджетів, за допомогою якого впроваджується принцип середньострокового та довгострокового планування видатків на конкретну мету, що підтверджено та задокументовано у паспорті бюджетної програми;

- удосконалення системи місцевих податків та зборів, а саме: підвищення їх рівня для деяких видів діяльності та посилення контролю за повнотою та правильністю її справляння за допомогою підрозділів у

податковій інспекції, діяльність яких спрямована виключно на місцеві податки;

– удосконалення казначейської системи виконання місцевих бюджетів, що передбачає попередній контроль за витрачанням бюджетних коштів, посилення цільового її використання, суттєво скорочує час проходження бюджетних коштів при проведенні їх до одержувача;

– розробка та впровадження стратегій розвитку економічної діяльності на місцевому рівні, важливою складовою є створення і реалізація стратегій, спрямованих на стимулювання економічної активності в громадах.

Розглянемо структуру дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України у ВВП на рис. 2.3.

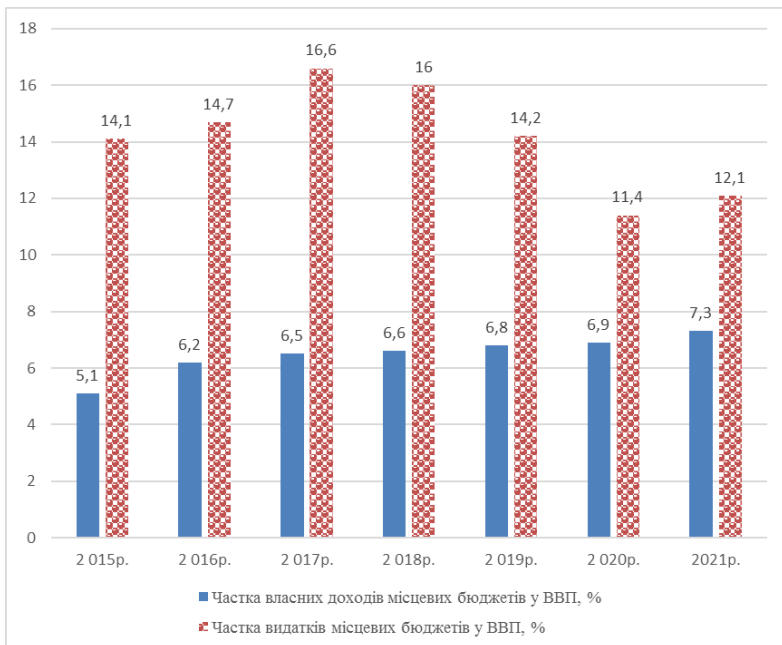

Рисунок 2.3. – Структура дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України у ВВП, %

Джерело: побудовано авторами за даними [36]

Як видно з даних рис. 2.3., питома вага доходів місцевих бюджетів у ВВП зросла з 5,1% в 2014 р. до 7,3% в 2020 р., а питома вага видатків місцевих бюджетів у ВВП зменшилась з 14,1% в 2015 р. до 12,1% в 2021 р.

Запровадження бюджетної децентралізації засвідчує, що усі структурні елементи системи місцевих фінансів (видатки місцевих бюджетів; доходи місцевих бюджетів; способи формування доходів; місцеві фінансові інститути; суб'єкти системи; об'єкти системи; відносини між суб'єктами системи) зазнають адаптаційних змін до умов, які виникають внаслідок реформування. В першу чергу, відбувається зміна ролі органів управління, які із вертикальних трансформуються в горизонтальні. В умовах бюджетної децентралізації відбувається зростання ролі місцевого самоврядування в управлінні системою місцевих фінансів, посилюється їх відповідальність за прийняті рішення, а також знижується їх залежність від вищих рівнів управління.

У 2023 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд грн, що на 43,8 млрд грн більше, ніж у 2022 році.

Основними доходами загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2023 році були: 289,4 млрд грн – податок на доходи фізичних осіб (ПДФО); 55,8 млрд грн – єдиний податок; 34,5 млрд грн – плата за землю; 22,4 млрд грн – акцизний податок; 14,5 млрд грн – податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки; 9,1 млрд грн – податок на нерухоме майно.

Приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів до 2022 року зафіксовано у таких областях: Київська (+26%), Черкаська (+20,8%), Закарпатська (+17,5%), Рівненська (+16,2%), а також у м. Київ (+17,6%).

Збільшення доходів у цих областях пов'язано, зокрема, з тим, що у ці регіони перемістилися здебільшого внутрішньо переміщені особи та бізнес із територій, де ведуться або велися бойові дії, або з територій, які були чи є тимчасово окупованими рф. Відповідно, найменший показник доходів

виявлено в областях, де проходять активні бойові дії або території яких були чи є тимчасово окупованими РФ, зокрема в Донецькій, Запорізькій, Луганській та Херсонській областях.

Важливо зазначити, що завдяки швидкій адаптації до воєнного стану підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування вдалося забезпечити збільшення доходів загального фонду місцевих бюджетів на 11% у порівнянні з 2022 роком. За рахунок цих ресурсів органи місцевого самоврядування і надалі мають можливість здійснювати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні.

Доходи місцевих бюджетів показують стрімку позитивну динаміку зростання, що чинить позитивний вплив на фінансову спроможність територіальних громад, тому подальше нарощування доходів, пошук нових джерел фінансування та оптимізація наявних джерел розвитку територіальних громад є актуальним питанням їх перспективного розвитку регіональної політики країни.

Економічний зміст фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів із врахуванням ступеня збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад.

Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад як основа самостійності ОТГ визначається їх власними доходами в загальному фонді місцевих бюджетів (рис. 2.4).

У 2020 р. обсяг власних доходів загального фонду місцевих бюджетів склав 290,1 млрд грн., що на 221,5 млрд грн. або в 4,2 раза більше обсягу 2014 р.

Із початком реформи фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів показують стрімку позитивну динаміку зростання, що свідчить

про позитивний вплив реформи на формування фінансової спроможності територіальних громад, тому подальше нарощування доходів, пошук нових джерел фінансування та оптимізація наявних джерел розвитку територіальних громад є актуальним питанням їх перспективного розвитку.

З поступовим впровадженням децентралізації в життя у віддалених кутках України громадяни почали вірити у спроможність своїх громад ефективно розвиватися і здобувати гідну перспективу майбутнього. І в селах та невеликих містечках почали з'являтися охайні парки, сквери, зупинки громадського транспорту, освітлені увечері вулиці. Для більшого міста чи обласного центру це може здаватись несуттєвим і другорядним, проте для «глибинки» ці зміни стали сигналом про початок змін на краще. Власне, у багатьох в Україні децентралізація породила надію на краще майбутнє її регіонів [74, с. 69].

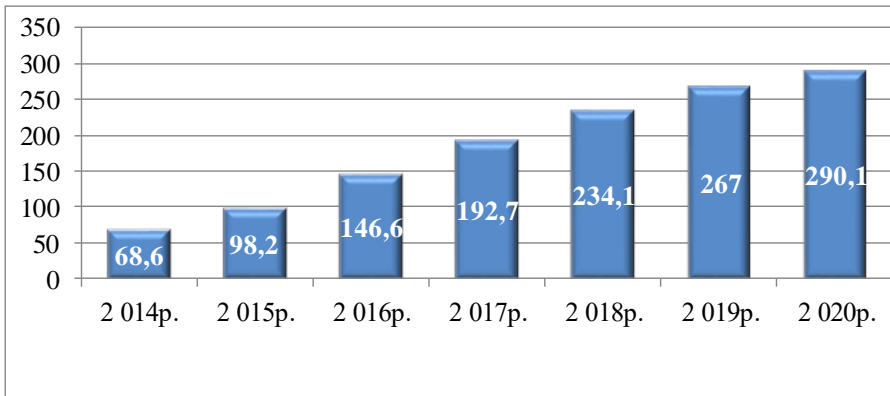

Рисунок 2.4. – Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів України, млрд грн

Джерело: сформовано авторами на основі [36; 185]

Сутність фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів із врахуванням ступеня збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням

місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад. Для виконання зазначеного необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Основу бюджетного устрою складають бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є поглиблення дослідження сутності інституту місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності функціонування цього інституту важливим є посилення фінансової самостійності територіальних громад [1, с. 13-14].

Підвищення фінансової самостійності територіальних громад сприяє формуванню більш стабільної фінансової бази для реалізації місцевих ініціатив та проєктів. Це дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети розвитку, планувати витрати відповідно до місцевих потреб і забезпечувати більш ефективне використання бюджетних ресурсів. Поступове збільшення автономії у фінансових питаннях також стимулює розвиток місцевого підприємництва, інвестицій і створення нових робочих місць.

Разом з тим, важливо забезпечити належний рівень контролю та моніторингу за використанням бюджетних коштів, щоб запобігти можливим зловживанням і неефективному витрачання ресурсів. Створення прозорих механізмів звітності та підзвітності допоможе підвищити довіру громадян до місцевих органів влади та забезпечити справедливий розподіл ресурсів. Тільки за умови стабільної фінансової самостійності і чіткої звітності місцеві громади зможуть реалізувати свої потенціали та досягти сталого розвитку, що сприятиме підвищенню якості життя їх мешканців.

Важливим показником розвитку об'єднаних територіальних громад є обсяг надходжень власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів.

Аналіз виконання доходів місцевих бюджетів в Україні свідчить про зростання обсягу надходжень до загального фонду з 99800 млн грн в 2015 р. до 351513 млн грн в 2021 р. або в 3,5 раза, але приріст надходжень проти попереднього року скорочується з 49,3% в 2016 р. до 5,4% в 2020 р.

(табл.2.2.).

Таблиця 2.2.

Виконання доходів місцевих бюджетів в Україні за 2015-2021 рр.

Роки	Обсяг надходжень до загального фонду (без урахування трансфертів), млн грн.	% річного обсягу, затвердженого місцевими радами	Приріст надходжень до загального фонду проти попереднього року, %	Приріст надходжень до загального фонду проти попереднього року, млн грн.
2015 р.	99800,0	116,0	42,1	+ 29600,0
2016 р.	146600,0	116,3	49,3	+ 46800,0
2017 р.	191900,0	107,0	30,9	+ 45300,8
2018 р.	233 930,3	в.д	21,9	+41 976,8
2019 р.	275 016,4	в.д	17,6	+41 085,8
2020 р.	289 986,0	в.д	5,4	+14 969,6
2021 р.	351 513,1	в.д	21,2	+ 61 527,1

Джерело: розраховано авторами за даними [98]

У загальній структурі доходів місцевих бюджетів вагому роль відігравали до реформи децентралізації міжбюджетні трансферти, обсяг яких перевищував власні доходи. Проаналізуємо динаміку міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам впродовж 2015-2021 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Обсяг міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам України за 2015-2021 рр.

Вид трансферту	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення 2021 р. до 2015 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Базова дотація, млн грн.	5261,9	4700	5800	8182,7	10367,3	13282,4	15703,0	10441,1
Субвенції на соціальний захист населення, млн грн.	63298,2	94200	124700	125259,9	79331,9	-	-	-63298,2
Освітня субвенція, млн грн.	44085,3	44500	51500	60423,8	70355,7	81224,4	100135,2	56049,9
Медична субвенція, млн грн.	46177,0	44400	56200	61650,2	56 108,1	14582,8	-	-46177,0

<i>Продовження таблиці 2.3</i>								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Субвенція на підготовку робітничих кадрів, млн грн.	5486,1	-	-	-	-	-	-	-5486,1
Субвенцію на соціально-економічний розвиток окремих територій, млн грн.	-	3300	-	-	-	-	-	-
Субвенцію на формування інфраструктури ОТГ, млн грн.	-	1000	-	-	-	-	-	-
Всього трансфертів, млн грн.	174195,7	196000	272900	285493,9	245435,3	160986,2	203200,2	29004,5

Джерело: розраховано авторами за даними [36]

У цілому аналізуючи обсяг міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам України впродовж 2015-2021 рр., можна зробити висновок щодо їх зростання з 174195,7 млн грн до 203200,2 млн грн або в 1,2 раза. Однак, темпи приросту мають тенденцію до скорочення з 139,2% у 2017 р. до 65,6% у 2019 р. Серед видів трансфертів стабільно профінансованими за цей період є базова дотація (обсяги якої зросли з 5261,9 млн грн в 2015 р. до 15703,0 млн грн в 2020 р. або втричі), освітня субвенція (обсяги якої зросли з 44085,3 млн. грн. до 100135,2 млн грн або в 2,3 раза) та медична субвенція, окрім 2021 р. (обсяги якої скоротились впродовж 2015-2020 рр. в 3,2 раза (з 46177,0 млн грн до 14582,8 млн грн.), а в 2021 р. взагалі не фінансувалась дана стаття.

Тобто, питома вага офіційних трансфертів державного бюджету в доходах місцевих бюджетів має спадну тенденцію (з 59,1% в 2015 р. до 33,7% у 2021 р.), що свідчить про зростання власних доходів місцевих бюджетів (рис.2.5).

Такий вид трансферту як субвенція на соціальний захист населення впродовж останніх двох років також не фінансувалась місцевим бюджетам.

Субвенція на соціально-економічний розвиток окремих територій та субвенція на формування інфраструктури ОТГ надавалась лише в 2016 році.

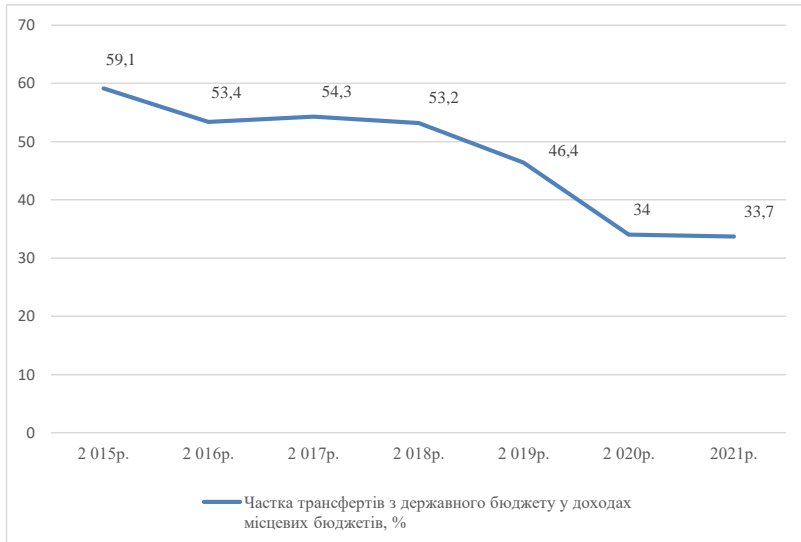

Рисунок 2.5. – Питома вага офіційних трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів України, %

Джерело: побудовано авторами за даними [36]

Незважаючи на зростання власних доходів місцевих бюджетів, розвиток ОТГ залежить від державної підтримки, зокрема, на розвиток інфраструктури, що досить вагомо для розвитку сільських територіальних громад.

Аналізуючи обсяги інфраструктурної субвенції (табл.2.4), можна дійти висновку, щодо зростання її обсягу з 1 млрд грн у 2016 р. до 2,1 млрд грн у 2019 р. Кількість ОТГ, що її отримували впродовж аналізованого періоду зросла з 159 одиниць у 2016 р. до 806 одиниць у 2019 р. У той же час обсяг фінансування у розрахунку на 1 сільського мешканця зменшився з 1107 грн до 495 грн відповідно або в 2,2 раза, що свідчить про дефіцитність державного бюджету.

Для наочності проаналізуємо обсяг податкових надходжень 665 ОТГ впродовж 2019-2020 рр. в додатку В.

По об'єднанню територіальних громад обсяг податкових надходжень до

бюджетів в ОТГ починає зростати і є в рази вищим, ніж в територіальних громадах, які не об'єднувалися. У 2020 р. до місцевих бюджетів 665 ОТГ надійшло податків у сумі 20865 млн грн, що на 7992,2 більше млн грн в порівнянні з 2019 р. Зокрема, значно зросли доходи з надходжень податку на доходи фізичних осіб, що в гривневому еквіваленті становить 6656,0 млн грн більше попереднього 2019 року. Щодо місцевих податків та зборів, то у 2020 р. вони збільшились на 1087,1 млн грн темпи приросту становлять 118,6% [23].

Таблиця 2.4

Загальна інформація про обсяги інфраструктурної субвенції

Рік	Загальний обсяг інфраструктурної субвенції, млрд грн	Кількість ОТГ, що отримали інфраструктурну субвенцію	Обсяг фінансування у розрахунку на 1 сільського мешканця, грн
2016 р.	1,0	159	1107
2017 р.	1,5	367	764
2018 р.	1,9	665	536
2019 р.	2,1	806	495

Джерело: складено авторами за даними [44]

Аналізуючи загальний обсяг доходів місцевих бюджетів Вінницької області (усього доходів разом з офіційними трансфертами) впродовж 2014-2020 рр. можна дійти висновку щодо їх зростання в 2,1 раза з 8551,8 млн грн у 2014 р. до 18024,3 млн грн у 2020 р. або темпи приросту становили 210,8% (табл. 2.5, рис. 2.5).

Таблиця 2.5

Наповнення місцевих бюджетів Вінницької області, млн грн

Доходи	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темпи приросту %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Податкові надходження	2584,4	3069,7	4722,6	6780,8	7972,7	9330,0	9778,6	378,4
Неподаткові надходження	470,8	608,9	836,2	1330,2	1196,5	1209,5	1044,6	221,9

<i>Продовження таблиці 2.5</i>								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Доходи від операцій з капіталом	44,9	96,8	74,6	82,7	112,7	229,7	135,6	368,8
Цільові фонди	11,1	15,1	18,0	31,3	42,7	33,1	29	261,3
Разом доходів	3111,3	3790,5	5651,4	8225,0	9324,6	10802,3	10987,8	353,2
Офіційні трансферти від органів державного управління	5440,6	7478,2	8653,0	12390,0	13509,2	11231,3	7036,5	129,3
Всього доходів	8551,8	11268,7	14304,4	20615,1	22833,8	22033,6	18024,3	210,8

Джерело: розраховано авторами на основі даних [140]

Динаміка зростання доходів місцевих бюджетів Вінницької області та обсягу офіційних трансфертів в 2014-2020 рр. наведена на рис. 2.6., з якої бачимо скорочення місцевих бюджетів в 2019-2020 рр. до рівня 7036,5 млн грн.

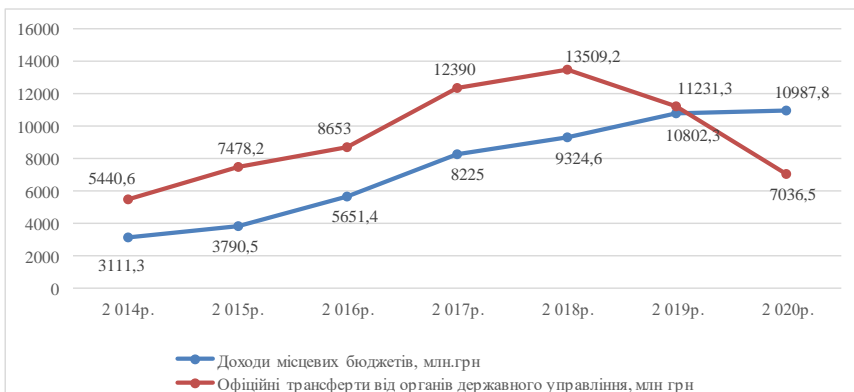

Рисунок 2.6. – Динаміка зростання доходів місцевих бюджетів Вінницької області та обсягу офіційних трансфертів в 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [36]

У структурі загального обсягу доходів місцевих бюджетів Вінницької області за цей період спостерігається зниження питомої ваги офіційних трансфертів від органів державного управління (з 64,6% у 2014 р. до 39,1% у 2020 р.) (рис. 2.7). та зростання питомої ваги доходів місцевих бюджетів (з 35,4% у 2014 р. до 60,9% у 2020 р.

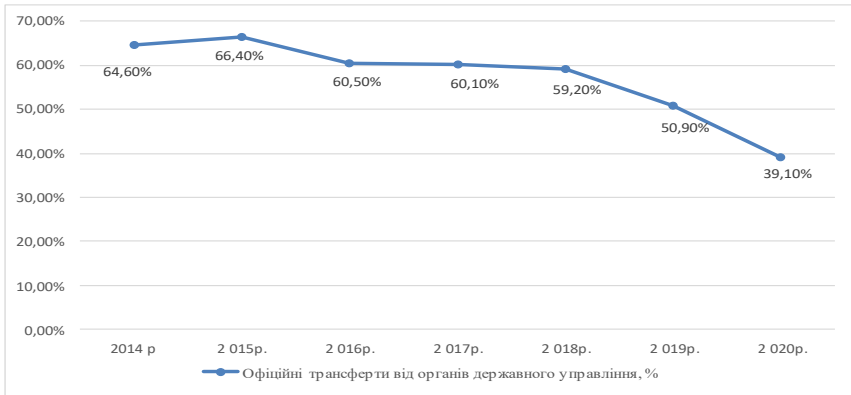

Рисунок 2.7. – Питома вага офіційних трансфертів в загальній структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області в 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [36]

Що стосується податкових надходжень як основного джерела власних ресурсів місцевих бюджетів, то в цілому спостерігається зростання їх частки в джерелах фінансування доходів на рівні 88,9% у 2020 р. проти 83,1% у 2014 р. Динамічне зростання спостерігається впродовж 2017-2020 рр. (табл. 2.5, рис. 2.8).

В структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів Вінницької області лівову частку займає податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого становить за 2014-2020 рр. 98% (середнє значення).

Обсяг неподаткових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області має тенденцію до зростання з 470,8 млн грн у 2014 р. до 1044,6 млн грн у 2020 р. (за цей період темпи приросту становили 221,9% у

порівнянні з темпами приросту податкових надходжень на рівні 378,4%). Серед неподаткових надходжень найбільшу питому вагу займають власні надходження бюджетних установ із часткою 79,4% (середнє значення) за цей період. Лівову частку в доходах від операцій з капіталом займає надходження від продажу землі і нематеріальних активів (82,3% (середнє значення за 2014-2020 рр.) (додаток Г).

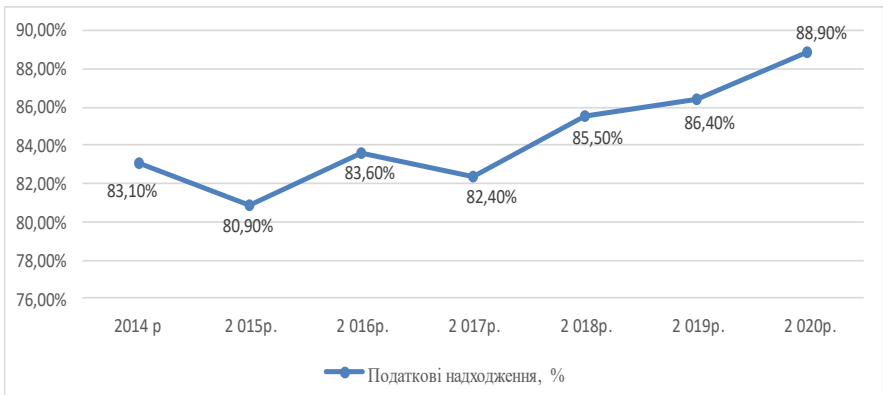

Рисунок 2.8. – Питома вага податкових надходжень в структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області в 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [36]

Здійснено регресійний аналіз, що застосовується при визначенні функціональної залежності між залежною змінною – y (функцією) та незалежними змінними – x_i (чинниками). За допомогою регресійного аналізу визначимо вплив чинника на результативну ознаку та здійснимо оцінку його значимості за відповідними критеріями. Параметри рівняння та їх оцінки розраховано методами статистичного аналізу, а саме «Регресія» в середовищі Microsoft Excel. У розрахунках вірогідних границь використано значення таблиць розподілу Фішера та Ст'юдента з вірогідною ймовірністю $P = 0,95$.

Аналіз залежності результативної ознаки від досліджуваних чинників виявив наявність сильного зв'язку між статтями доходів місцевих бюджетів Вінницької області та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)

підприємств сільського, лісового та рибного господарства, кількістю підприємств у сільському, лісовому й рибному господарстві, середньомісячною заробітною платою у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, розміром інвестицій в сільське господарство, мисливство, надання пов'язаних з ними послуг.

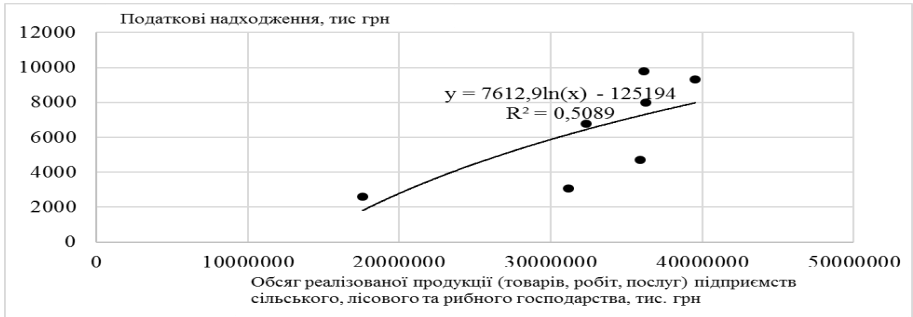

Рисунок 2.9. – Графічна залежність між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств сільського, лісового та рибного господарства

Джерело: побудовано авторами на основі досліджень

Отже, рівняння регресії між податковими доходами місцевих бюджетів Вінницької області та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств сільського, лісового та рибного господарства: $y = 7612,9\ln(x) - 125194$, $R^2 = 0,5089$ (рис. 2.9).

Коефіцієнт детермінації характеризує частку варіації залежної змінної, обумовлену регресією або мінливістю пояснюючих змінних. У нашому випадку $R^2 = 0,5089$, отже, варіація результативної ознаки на 50,89% залежить від зміни досліджуваного фактора.

Не менш важливим фактором у формування доходів місцевих бюджетів, у тому числі податкових надходжень, є вкладені інвестиції у сільське господарство, мисливство, надання пов'язаних з ними послуг. Рівняння регресії має такий вигляд (рис. 2.10).

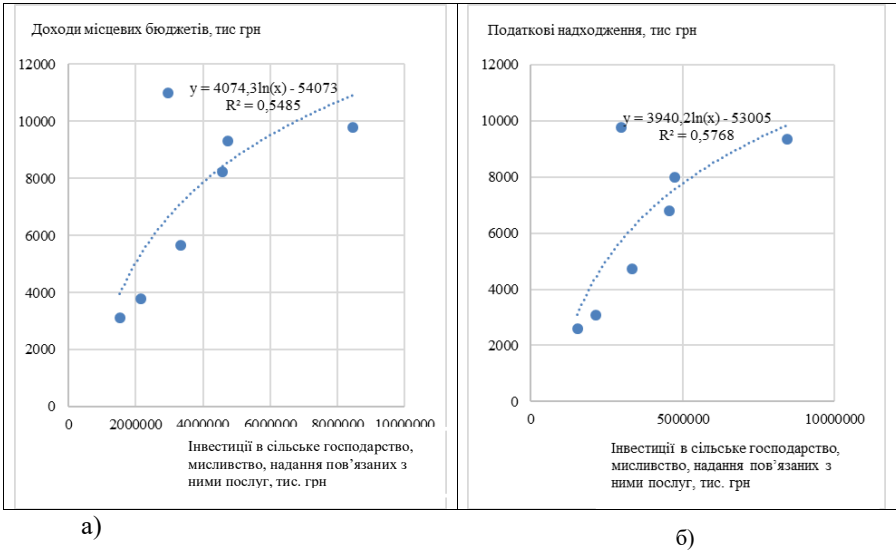

Рисунок 2.10. – Графічна залежність між доходами місцевих бюджетів (а), в тому числі податковими надходженнями (б) Вінницької області та розміром інвестицій в сільське господарство, мисливство, надання пов'язаних з ними послуг

Джерело: побудовано авторами на основі досліджень

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2 = 0,5485$ (рис. 2.9 (а)), отже, варіація результативної ознаки на 54,85% залежить від зміни досліджуваного фактору та $R^2 = 0,5768$ (рис. 2.11 (б)), отже, варіація результативної ознаки на 57,68% залежить від зміни досліджуваного фактора.

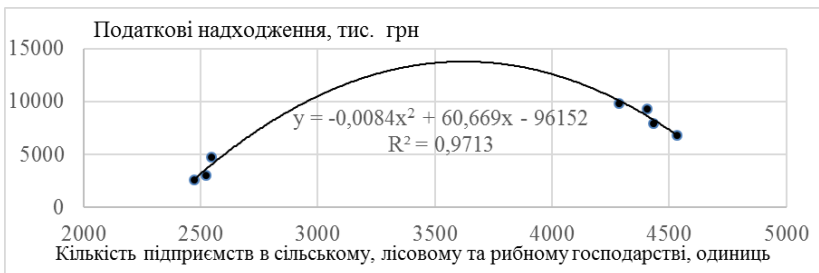

Рисунок 2.11. – Графічна залежність між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та кількістю підприємств в сільському, лісовому і рибному господарстві

Джерело: побудовано авторами на основі досліджень

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2 = 0,9713$ (рис. 2.10), що свідчить про тісний зв'язок між цими факторами. Отже, варіація результативної ознаки на 97,13% залежить від зміни досліджуваного фактора. Оскільки, одним із основних чинників, що впливає на формування доходів місцевих бюджетів в частині податкових надходжень, на наш погляд, є податок з доходів фізичних осіб, тому ми вирішили виявити залежність впливу середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві на формування податкових надходжень місцевих бюджетів (рис. 2.12).

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2 = 0,9889$ (рис. 2.11), що свідчить про тісний зв'язок між цими факторами. Отже, варіація результативної ознаки на 98,89% залежить від зміни досліджуваного фактора.

Аналіз залежності результативної ознаки (поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища) від досліджуваного фактора (доходи місцевих бюджетів) показав наявність суттєвого зв'язку для місцевих бюджетів Вінницької області (коефіцієнт детермінації $R=0,861$).

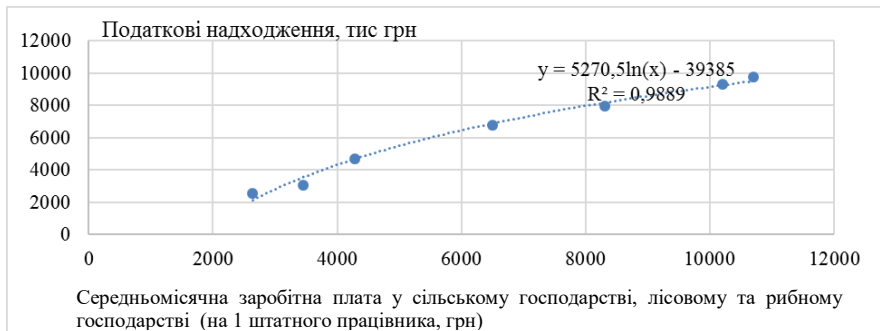

Рисунок 2.12. – Графічна залежність між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та розміром середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві

Джерело: побудовано авторами на основі досліджень

Отже, варіація результативної ознаки на 86,10% залежить від зміни досліджуваного фактора (рис. 2.13).

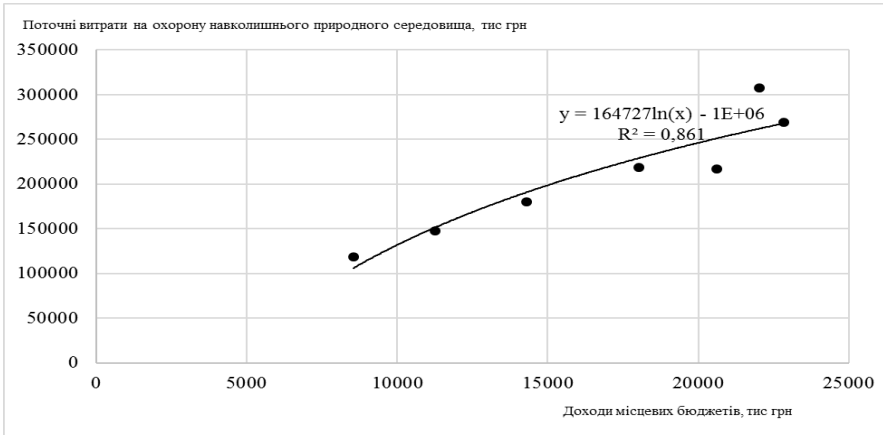

Рисунок 2.13. – Графічна залежність між розміром поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища та доходами місцевих бюджетів Вінницької області

Джерело: побудовано авторами авторами на основі досліджень

Отже, проведений кореляційно-регресійний аналіз показав найвищу ступінь залежності таких факторних і результативних показників: між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та розміром середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві ($R^2 = 0,9889$ - варіація результативної ознаки на 98,89% залежить від зміни досліджуваного фактора); між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та кількістю підприємств в сільському господарстві, лісовому і рибному господарстві (коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,8973$ - варіація результативної ознаки на 89,7% залежить від зміни досліджуваного фактора) поточними витратами на охорону навколишнього природного середовища (результативна ознака) та доходами місцевих бюджетів (факторна ознака) показав наявність тісного зв'язку саме для місцевих бюджетів Вінницької

області (коефіцієнт детермінації $R^2=0,861$ - варіація результативної ознаки на 86,10% залежить від зміни досліджуваного фактора).

Тобто, виявлені залежності дають підстави зробити висновки, що розвиток сільських територіальних громад і сільських територій та зростання доходів місцевих бюджетів через наповнення податковими надходження пов'язуємо, перш за все, з державною підтримкою галузі сільського господарства, із розвитком підприємництва на селі, яке розглядаємо як фундамент розвитку і відродження села через зменшення безробіття серед сільського населення, зниження темпів міграції та запобігання знелюдненню територій та як джерело фінансування розвитку інфраструктури.

Слід звернути увагу на те, що бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати своєї функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів [83, с. 116].

Виходячи з вищезазначеного, актуальним постає питання розвиненості та вдосконалення інститутів місцевої демократії, за допомогою яких відбудуться докорінні зміни в процесі управління бюджетною системою, що буде сприяти розвитку демократичних відносин як у цілому в країні, так і на місцевому рівні. Місцеві бюджети мають бути самостійними, фінансово незалежними, мати збалансований бюджет, а також на законодавчому рівні чітко визначені розмежування функцій і повноважень між державними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування [85, с. 615-617].

Проведення реформи децентралізації в Україні показує позитивний соціально-економічний ефект, хоча існують і проблеми: низька

податкоспроможність, проблеми розвитку економічно слабких та малолюдних територіальних громад, відсутність стратегічного бачення щодо економічного і соціального розвитку в окремих ОТГ, неефективне використання наявних бюджетних коштів [23, с. 176].

Серед основних позитивних результатів децентралізації слід відзначити активізацію співпраці бізнесу з місцевою владою, розвиток малого і середнього бізнесу, конструктивне вирішення громадами власних проблем, формування достатнього рівня доходів на місцевих рівнях для розвитку громад і самофінансування проєктів, ефективне використання ресурсного потенціалу, диверсифікацію місцевої економіки з метою забезпечення ефективної зайнятості населення та зростання рівня їх доходів [89, с. 71].

Отже, реформа децентралізації полягає у передаванні управлінських функцій і повноважень центральних органів влади на місцевий, регіональний рівень управління в тому числі через зростання джерел власних доходів місцевих бюджетів.

Проведена реформа децентралізації покликана формувати дієздатний та наближений до мешканців територіальних громад орган влади – місцеве самоврядування, який повинен сприяти розвитку територіальних громад всіма доступними засобами.

У складних умовах сьогодення децентралізація, з одного боку, покликана надати центральним органам влади можливість зосередити ресурси та увагу на вирішенні важливих зовнішніх питань, з іншого – дозволяє органам публічної влади на місцях ефективно розв'язувати локальні соціально-економічні проблеми, що в підсумку сприятиме покращенню загального стану справ у державі [95, с. 88].

Разом з тим, слід виділити наступні проблеми в процесі проведення реформи децентралізації (рис. 2.14).

Отже, існуючі виклики реформи децентралізації в Україні є стримуючими щодо подальшої успішної її реалізації, знижують фінансову

спроможність та самодостатність територіальних громад.

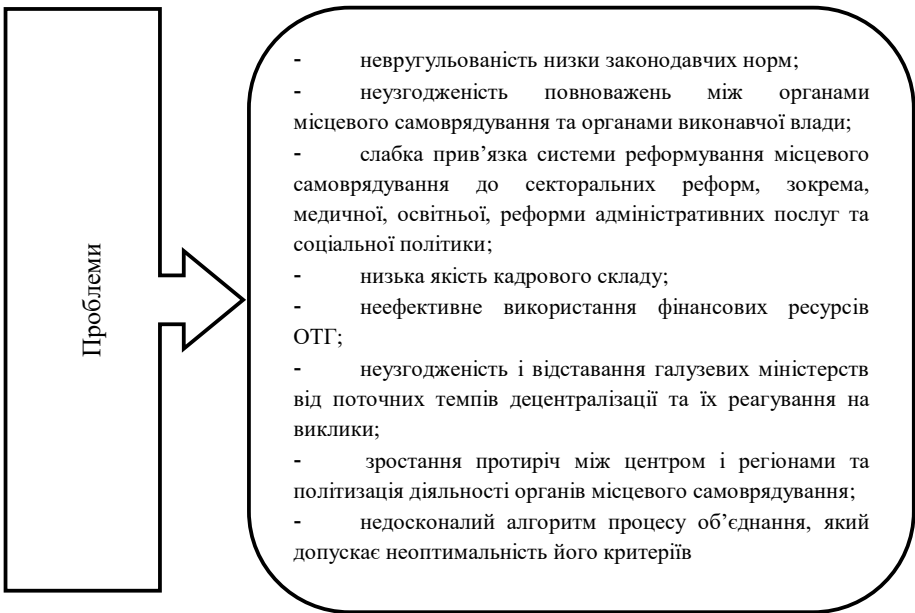

Рисунок 2.14. – Проблеми впровадження децентралізації в Україні

Джерело: узагальнено авторами на основі [86, с. 137; 106, с. 128; 96, с. 722]

Дослідники [153, с. 44] вказують на проблеми з якістю кадрів, зокрема підкреслюють, що кадровий ризик «полягає в тому, що для забезпечення якісного й ефективного виконання публічно-владних повноважень потрібні високопрофесійні кадри, яких хронічно не вистачає (і, зазначимо, не лише на місцях). Відповідно, такі складні й важливі для бюджетної децентралізації управлінські функції, як формування фінансового потенціалу територій і розробка ефективних стратегічних планів економічного розвитку, неможливо реалізувати за умови низької кваліфікації управлінського апарату органів місцевого самоврядування».

На нашу думку, низький рівень професійної компетентності

управлінських кадрів є важливим стримуючим чинником реформи децентралізації, тому вирішення цих питань лежить у площині заходів держави в сфері фінансової грамотності населення, зобов'язання до підвищення кваліфікації в системі місцевого самоврядування.

Також необхідно забезпечити постійний моніторинг та оцінку якості підготовки кадрів, що залучені до виконання публічно-владних повноважень. Важливою складовою цього процесу є розвиток інститутів підвищення кваліфікації, що мають орієнтуватися на актуальні потреби місцевих громад та враховувати специфіку регіонів. Крім того, держава повинна стимулювати обмін досвідом між регіонами, що успішно впроваджують реформи, і тими, що стикаються з труднощами в реалізації своїх повноважень. Це дозволить не лише підвищити рівень кваліфікації кадрів, але й сприяти створенню ефективних стратегій розвитку територій на основі реальних потреб та можливостей кожної окремої громади.

Погоджуємось з думкою авторів [71, с. 74] щодо інших проблем, які «...потребують значної уваги органів влади. Це, насамперед, відсутність конституційного закріплення реформ, пов'язаних із процесами децентралізації, правова неврегульованість можливості громад керувати землями сільськогосподарського призначення, як перебувають за їхніми межами, значне посилення напруженості у відносинах між центром та регіонами. Потребує вирішення проблема політизації діяльності інститутів місцевого самоврядування внаслідок особливостей виборчої системи. Певні небезпеки, яких не варто недооцінювати, мають непряме обрання старост та можлива «анклавізація» ОТГ за мовною чи етнічною ознакою. Більшість із цих проблем потребують належного законодавчого врегулювання та наявності політичної волі з боку керівництва держави».

Таким чином, за роки впровадження реформи децентралізації влади в Україні можна відмітити певні досягнення, серед яких завершено реформу адміністративно-територіального поділу, сформовано об'єднані

територіальні громади, яким у розпорядження передано землю і комунальну власність, укрупнено райони, проведено бюджетну (фінансову) децентралізацію, сформовано механізм співпраці між громадами для вирішення спільних питань та проблем, а також окреслено виклики, які ще потребують негайного вирішення задля подальшої реалізації реформи на місцевому рівні.

Разом з тим, на думку авторів [85, с. 615-617] «бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати свої функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів. Виходячи з вищезазначеного, актуальним постає питання розвиненості та вдосконалення інститутів місцевої демократії, за допомогою яких відбудуться докорінні зміни в процесі управління бюджетною системою, що буде сприяти розвитку демократичних відносин як у цілому в країні, так і на місцевому рівні. Місцеві бюджети мають бути самостійними, фінансово незалежними, мати збалансований бюджет, а також на законодавчому рівні чітко визначені розмежування функцій і повноважень між державними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування [85, с. 615-617].

Саме врахування перелічених досягнень реформи децентралізації та викликів, сприятиме формуванню стратегії регіонального розвитку в тому числі через вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Україна проводить реформу децентралізації з метою створення додаткових можливостей для розвитку та формування фінансово спроможних територіальних громад, що стануть суб'єктами нової

європейської парадигми розвитку сільських територій, оцінку якої здійснимо в наступному підрозділі дослідження.

2.2. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад

Розвиток об'єднаних територіальних громад в подальшому залежатиме від заходів держави, спрямованих на формування ефективного організаційно-економічного механізму підтримки реформ на місцевому рівні з поступовим переходом до зростання фінансової спроможності й самодостатності об'єднаних територіальних громад.

Основними напрямками покращення фінансування розвитку територіальних громад мають стати: посилення самостійності місцевих бюджетів, що призведе до стимулювання та заходження органів місцевої влади у пошуку джерел поповнення фонду грошових коштів; реформування системи оподаткування, а також надання пільг при сплаті; обов'язковість формування і використання бюджету розвитку, що дозволить забезпечити державну підтримку найбільш важливих напрямів розвитку на галузевому, регіональному, місцевому рівнях; сконцентрувати науково-інноваційні ресурси на визначених стратегічних напрямках розвитку; підвищити прозорість та ефективність використання бюджетних коштів; удосконалити контроль за використанням бюджетних коштів за цільовими напрямками [108].

Фінансовий потенціал сталого розвитку територіальних громад є комплексним поняттям, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади [102, с. 101].

Відтак проблеми створення ефективного механізму управління

фінансовим потенціалом ОТГ знаходяться в центрі уваги вчених і практиків. Зазначене потребує поглиблення наукових пошуків формування та реалізації механізмів управління фінансовим потенціалом у забезпеченні сталого розвитку ОТГ, адже від раціонального й ефективного використання ресурсів та вироблення дієвих методів управління залежить як успішність функціонування громад, так і реформ у державі загалом [47, с. 6].

Один із ключових аспектів у цьому контексті полягає в удосконаленні механізмів міжбюджетних відносин, які дозволять забезпечити стабільний і справедливий розподіл фінансових ресурсів між різними рівнями влади. Для цього необхідно розробити та впровадити чіткі критерії та індикатори, що відображають реальні потреби та можливості територіальних громад, а також системи моніторингу та оцінки ефективності використання бюджетних коштів.

Крім того, важливо забезпечити активну участь громадян у процесі формування та реалізації місцевих бюджетів. Залучення мешканців до обговорення бюджетних питань та прийняття рішень підвищує прозорість, сприяє підвищенню довіри до органів місцевого самоврядування та забезпечує врахування реальних потреб громади. Це також може допомогти виявити потенційні проблеми на ранніх стадіях та знайти оптимальні рішення для їх подолання.

Таким чином, ефективне управління фінансовим потенціалом територіальних громад є невід'ємною частиною процесу їх сталого розвитку. Розробка і реалізація сучасних механізмів управління, з урахуванням інноваційних підходів і активного залучення громади, сприятиме досягненню стратегічних цілей і підвищенню якості життя мешканців.

Досягненню соціально-економічного розвитку територіальних громад сприяє забезпечення їх фінансової спроможності територіальних громад, причому це можливо в умовах стабільного наповнення дохідної частини місцевого бюджету. Об'єднаним територіальним громадам слід дбати про

забезпечення стабільних доходів бюджету та максимізації фінансової спроможності. Розробка ними програм та стратегій розвитку громади має опиратися на реальні показники та можливості зростання фінансового потенціалу, враховуючи специфіку території та її економічний потенціал.

Тобто, слід відмітити, що ключовим завданням реформи децентралізації в Україні було створення спроможних громад, які, відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад, розробленої Міністерством розвитку громад та територій України, мали відповідати низці критеріїв: нерозривність та географічна цілісність територій громади; відстань від центру до громади з населенням понад 10% від усього населення об'єднаних територіальних громад мала становити не більш 20 км; наявність не менше ніж 250 дітей шкільного та 100 дітей дошкільного віку; наявність школи I-III ступеня з проектною потужністю не менше ніж 250 учнів; кількість населення - не менше 3000 осіб, площа - не менше 200 кв. км [113].

Оцінюючи фінансову спроможність об'єднаних територіальних громад в Україні, то тут слід звернути увагу на основні показники дохідності місцевих бюджетів. За рахунок внесення змін до Бюджетного кодексу України, вдалося значно наростити частку місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів, що сприяє зростанню їх фінансової спроможності.

Аналіз структури надходжень до загального фонду місцевих бюджетів ОТГ за 2020 рік засвідчує, що найбільшу частку складають саме надходження від загальнодержавного податку ПДФО, це показує наскільки є вагомим даний податок для наповнення бюджетів ОТГ і це при тому, що лише 60% його зараховується до місцевого бюджету, а 40% до державного бюджету.

Варто відзначити, що зростання обсягів надходжень від податку на доходи фізичних осіб зумовлене легалізацією виплати заробітної плати,

позитивними тенденціями зростання доходів малозабезпечених верств населення через підвищення мінімальних соціальних гарантій та зростанням розміру заробітної плати загалом.

Другим за обсягом джерелом надходжень доходів до місцевих бюджетів України традиційно є плата за землю. Разом з тим, впродовж 2015-2020 рр. такий вид доходів не мав місця в структурі наповнення доходів місцевих бюджетів Вінницької області.

Наповнення місцевих бюджетів здійснюється також через акцизний податок, тобто більш фінансово спроможні територіальні громади, на території яких розташовані автозаправні станції мають таке джерело наповнення бюджету.

Не менш вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів є податки і збори, пов'язані зі забрудненням навколишнього природного середовища. Так, одним із нововведень Податкового кодексу України стало запровадження екологічного податку замість збирання за забруднення навколишнього середовища. Податок сплачується під час придбання палива для транспортних засобів. Так, обсяги надходжень до дохідної частини місцевих податків Вінницької області саме екологічного податку зросли з 41,6 млн грн в 2014 р. до 74,5 млн грн в 2020 р. або в 1,8 раза.

Ще одним напрямком інвестування коштів в діяльність об'єднаних територіальних громад є вкладення тимчасово вільних коштів у державні облігації. Однак сама процедура є доволі непростюю, проте при правильному підході зі сторони органів місцевого самоврядування та вдосконаленні механізму інвестування в ОВДП, місцеві бюджети зможуть отримати нове джерело сталого щорічного доходу, який гарантується на рівні держави.

Для успішного використання цього інструменту необхідно забезпечити відповідну підготовку фахівців, які будуть відповідати за управління інвестиціями в ОВДП. Це передбачає як формування базових знань з питань фінансових ринків, так і більш глибоке розуміння специфіки роботи з

державними облігаціями, включаючи оцінку ризиків та прогнозування доходності. Крім того, важливо забезпечити прозорість та підзвітність процесу інвестування, що сприятиме підвищенню довіри громадськості до рішень, ухвалених місцевою владою.

Ще одним важливим аспектом є оптимізація процедури інвестування, що включає спрощення адміністративних процедур та зменшення бюрократичних перешкод. Це дозволить пришвидшити процес ухвалення рішень та забезпечити своєчасне реагування на зміни на ринку державних облігацій. Враховуючи можливість отримання стабільного доходу, об'єднані територіальні громади зможуть використовувати ці кошти для реалізації соціально-економічних програм, розвитку інфраструктури та підвищення якості життя мешканців.

Динамічне зростання економіки держави залежить і від конкурентоспроможності сільських територіальних громад та розвитку сільських територій.

У той же час пріоритетним напрямом їх діяльності є формування стратегічного бачення розвитку своєї громади, визначення конкурентних переваг та слабких сторін в порівнянні з іншими територіями, врахування можливих ризиків і наслідків від реалізації стратегічних цілей щодо розвитку сільської території.

Кожна територія має свої конкурентні переваги, що за умови застосування дієвих механізмів управління сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності бізнесу, що розміщений на даних територіях [48].

Спробуємо оцінити діяльність сільських територіальних громад Вінницької області, які є базою проведеного дослідження та їх фінансову спроможність.

Станом на 16.07.2021 р. у Вінницькій області створено 63 територіальні громади, серед яких 23 (або 36,5%) сільських, 18 (28,6%) міських та 22 (34,9%) селищних територіальних громад (таблиця 2.6, рис. 2.16).

Таблиця 2.6

Сільські територіальні громади Вінницької області

Територіальна громада	Район	Тип громади	Кількість рад, що об'єдналися	Площа, кв. км	Населення	Рік створення
1	2	3	4	5	6	7
Агрономічна	Вінницький	сільська	4	86,1	9304	2020
Бабчинецька	Могилів-Подільський	сільська	5	207,5	5354	
Війтівецька	Хмільницький район	сільська	5	167,5	5490	
Городківська	Тулчинський район	сільська	9	463,5	11662	
Джулинська	Гайсинський район	сільська	10	416.1	12834	
Джуринська	Жмеринський район	сільська	8	337.1	12813	
Іванівська	Хмільницький район	сільська	6	311.6	13424	
Краснопільська	Гайсинський район	сільська	8	326.9	7647	
Кунківська	Гайсинський район	сільська	4	175.4	4161	
Лука-Мелешківська	Вінницький район	сільська	6	166.2	11239	
Махнівська	Хмільницький район	сільська	8	311.4	7929	
Мурафська	Жмеринський район	сільська	5	191.6	11560	
Ободівська	Гайсинський район	сільська	5	326.7	9814	
Ольгопільська	Гайсинський район	сільська	5	234.7	6224	
Райгородська	Гайсинський район	сільська	10	292.4	7172	
Самгородоцька	Хмільницький район	сільська	10	323.1	8433	2020
Северинівська	Жмеринський район	сільська	7	223.1	7922	
Соболівська	Гайсинський район	сільська	9	292.8	7923	
Станіславчицька	Жмеринський район	сільська	8	301.0	7649	
Студенянська	Тулчинський район	сільська	6	259.4	5911	
Уланівська	Хмільницький район	сільська	14	611.1	15634	
Якушинецька	Вінницький район	сільська	8	279.1	16349	
Яришівська	Могилів-Подільський район	сільська	8	250.6	6781	

Джерело : сформовано авторами на основі [36]

Отже, найбільше у Вінницькій області створено сільських територіальних громад, які за площею є різними і їх розмір коливається від 86,1 кв. км (Агрономічна сільська громада у Вінницькому районі) до 611 кв. км (Уланівська у Хмельницькому районі).

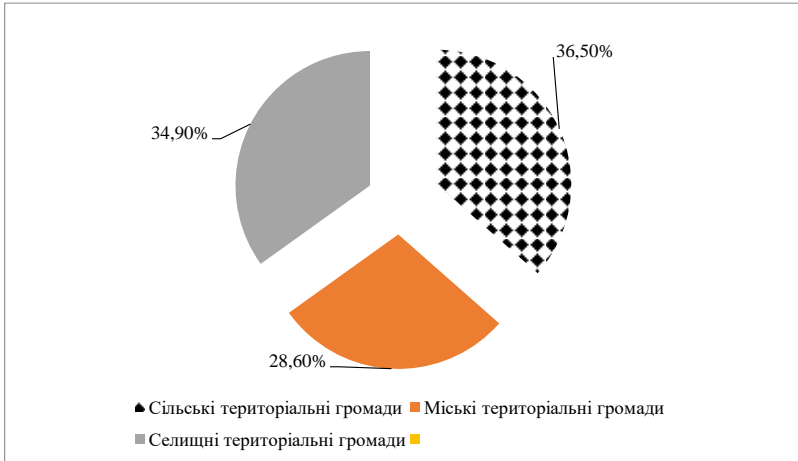

Рисунок 2.16. – Структура територіальних громад Вінницької області, % (станом на 1 квартал 2021 року)

Джерело: побудовано авторами

Загалом найбільше сільських територіальних громад створено в Гайсинському районі (7 громад), по 4 громади – у Вінницькому та Жмеринському районах, 5 – у Хмельницькому районі, 2 – у Могилів-Подільському районі Вінницької області.

Різною є кількість рад, що об'єдналися, зокрема, від найменших за кількістю 4 (Агрономічна у Вінницькому районі і Кунківська у Гайсинському районі) до найбільших – 14 об'єднаних рад (Уланівська у Хмельницькому районі).

Найбільшими за кількістю населення у Вінницькій області є об'єднані сільські територіальні громади Якушинецька (16349 осіб), що у Вінницькому

районі та Уланівська сільська територіальна громада (15634 особи), що у Хмельницькому районі (рис. 2.17).

Разом з тим, є громади з найменшою кількістю населення (до 6000 осіб) і ця різниця в порівнянні з громадами, що характеризуються найбільшою кількістю населення є суттєвою – у 5,2 рази.

Так, найменша кількість населення наявна в Кунківській (4161 осіб) Гайсинського району, Бабчинецькій (5354 осіб) Могилів-Подільського району, Війтівецькій (5490 осіб) Хмельницького району та Студенянській (5911 осіб) Тульчинського району територіальних громадах.

Типові схеми керівного апарату сільської територіальної громади представлені в додатку Г, з якого слідує, що сільська рада є органом місцевого самоврядування, що представляє сільську територіальну громаду та здійснює від її імені та в її інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування, визначені законодавством України.

Бюджетна політика запроваджує новий механізм бюджетного регулювання і вирівнювання, в основі якого покладено планування доходів та видатків на одного жителя території. Виходячи із цього, кожен громадянин буде мати частку фінансових ресурсів для отримання суспільних благ, а в цілому район буде забезпечений фінансовими ресурсами [83, с.116].

Спробуємо оцінити фінансову спроможність цих сільських територіальних громад за приведеними показниками, що характеризують фінансові аспекти діяльності об'єднаних територіальних громад (таблиця 2.7).

Аналізуючи найбільші сільські територіальні громади за чисельністю мешканців слід відзначити, що найвищі доходи на 1 мешканця серед цих трьох громад (Якушинецька та Уланівська сільські територіальні громади) в Якушинецькій громаді (1449,4 грн.), видатки на 1 мешканця є вищими у Кунківській громаді (1877,3 грн), аналогічно в цій же громаді капітальні видатки на 1 мешканця також є вищими.

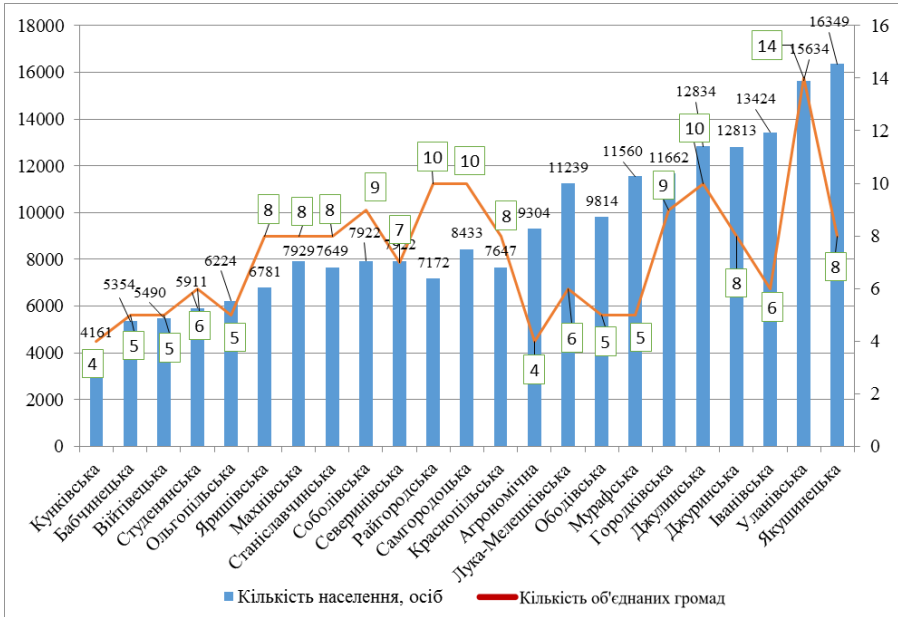

Рисунок 2.17. – Наявність населення в об'єднаних сільських територіальних громадах Вінницької області (станом на 1 квартал 2021 року)

Джерело: побудовано авторами

В Уланівській сільській територіальній громаді висока частка в доходах загального фонду займають видатки на утримання управлінського персоналу (39,8%) проти 19,4% - у Якушинецькій громаді. Щодо частки місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду, то найвища їх питома вага спостерігається в Уланівській громаді (44,4%), тоді як у Якушинецькій 32,4%.

Аналізуючи найбільші сільські територіальні громади за чисельністю мешканців слід відзначити, що найвищі доходи на 1 мешканця серед цих трьох громад (Якушинецька та Уланівська сільські територіальні громади) в Якушинецькій громаді (1449,4 грн.), видатки на 1 мешканця є вищими у Кунківській громаді (1877,3 грн), аналогічно в цій же громаді капітальні видатки на 1 мешканця також є вищими.

В Уланівській сільській територіальній громаді висока частка в доходах загального фонду займають видатки на утримання управлінського персоналу (39,8%) проти 19,4% - у Якушинецькій громаді. Щодо частки місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду, то найвища їх питома вага спостерігається в Уланівській громаді (44,4%), тоді як у Якушинецькій 32,4% .

На нашу думку, найкращі умови розвитку сільської територіальної громади характерні для Якушинецької громади, оскільки вона має меншу кількість об'єднаних громад (8) у своєму складі, має нижчий рівень дотаційності бюджету (4,1%) та вищі доходи на 1 мешканця.

Аналізуючи найбільші сільські територіальні громади за чисельністю мешканців слід відзначити, що найвищі доходи на 1 мешканця серед громад (Якушинецька та Уланівська сільські територіальні громади) в Якушинецькій громаді (1449,4 грн.), що пов'язано із значною кількістю підприємств – платників податків на даній території (826 суб'єктів малого і середнього бізнесу) та їх діяльністю не лише в галузі сільського господарства (як в переважній більшості інших територіальних громад), а й в торгівлі.

Тобто, Якушинецька сільська територіальна громада, на нашу думку, має кращі умови подальшого розвитку в силу близькості до обласного центру (відстань - 9 км), що дає можливість залучати додаткові ресурси, співпрацю для вирішення нагальних проблем громади, в силу прийнятної частки місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду (32,4%) та відповідно нижчого рівня дотаційності бюджету (4,1%) в порівнянні з іншими сільськими територіальними громадами, що спонукає і мотивує об'єднану сільську територіальну громаду до подальшого розкриття економічного потенціалу і пошуку напрямків наповнення доходів бюджету.

Таким напрямком подальшого розвитку Якушинецької сільської територіальної громади є невикористаний туристичний потенціал громади, про необхідність розкриття якого засвідчує наявність на території: залишків

трипільської культури біля села Майдан; Городище скіфського часу в с. Якушинці; закинута шахта ядерних ракет (с. Якушинці) та залишки німецької військової бази часів Другої світової війни (с. Майдан); творча спадщина Степана Килимника, видатного історика, етнографа, фольклориста, уродженця с. Якушинці; значна кількість об'єктів водного фонду, сприятливих до створення баз відпочинку на воді, спортивного та промислового рибальства тощо; джерело М. Коцюбинського в с. Зарванці тощо.

Таблиця 2.7

Показники бюджетів сільських територіальних громад

Вінницької області

Станом на 1 квартал 2021 року

Сільські територіальні громади	Показники, що характеризують фінансові аспекти діяльності громад							
	Доходи загального фонду на 1-го мешканця, грн	Видатки загального фонду на 1-го мешканця, грн	Капітальні видатки на 1-го мешканця, грн	Рівень дотаційності бюджетів, %	Співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду, %	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду	Видатки на загальну середню освіту на 1-го учня	Питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницький район:								
Агрономічна	1208,3	1401,7	4,1	11,3	25,1	91,1	7055,2	36,9
Лука-Мелешківська	932,3	1688,4	100,0	17,5	26,4	88,4	8804,5	40,0
Якушинецька	1449,4	1336,8	12,9	4,1	19,4	90,7	7573,4	32,4
Середнє значення по району	1193,7	1475,6	39,0	10,9	23,6	90,1	7811,0	36,4
Могилів-Подільський район:								
Бабчиньська	893,8	1682,4	0,0	19,7	33,3	84,6	9960,7	61,1
Яришівська	1083,9	1403,5	14,2	14,1	27,2	96,0	11723,0	30,3
Середнє значення по району	988,9	1542,9	7,1	16,9	30,3	90,3	10841,9	45,7
Хмельницький район:								
Війтівецька	1105,3	1843,0	34,5	0,0	34,0	86,0	9577,1	36,1
Іванівська	878,4	1503,8	47,1	6,1	24,5	93,4	9193,4	32,5
Махнівська	1008,8	1622,4	26,6	6,3	25,6	88,8	10449,8	41,2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Самгородоцька	962,9	1574,1	3,5	0,0	30,0	89,5	10528,4	40,6
Уланівська	838,5	1679,5	0,0	16,2	39,8	86,1	11059,5	44,4
Середнє значення по району	958,8	1644,6	22,3	5,7	30,8	88,8	10161,7	38,9
Тульчинський район:								
Городківська	772,6	1498,4	3,5	0,0	35,4	90,6	9856,2	43,9
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Студенянська	866,7	1700,2	3,5	8,5	51,6	94,2	10964,5	43,3
Середнє значення по району	819,7	1599,3	3,5	4,3	43,5	92,4	10410,4	43,6
Гайсинський район:								
Джулинська	790,6	2113,8	13,3	20,5	35,5	86,6	11934,9	50,2
Краснопільська	1127,8	1742,2	10,6	0,0	27,1	84,4	12068,5	41,1
Кунківська	962,8	1877,3	175,2	-2,4	41,2	81,8	15544,4	25,9
<i>Продовження таблиці 2.7</i>								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ободівська	650,9	1452,4	0,0	30,4	29,2	92,3	9993,3	43,4
Ольгопільська	561,5	1482,5	0,0	33,2	37,2	96,7	9712,9	51,9
Райгородська	785,7	1769,1	26,0	23,4	39,9	91,3	12106,4	48,6
Соболівська	511,2	1363,7	512,4	36,3	53,1	93,9	11611,8	57,5
Середнє значення по району	770,1	1474,1	105,4	20,2	37,6	89,6	11853,2	45,5
Жмеринський район:								
Мурафська	527,5	1626,5	2,0	33,6	29,6	89,8	8157,6	28,5
Северинівська	534,1	1555,3	3,0	35,7	51,1	92,7	9043,9	32,7
Станіславчицька	578,9	1221,7	113,3	24,7	27,2	95,1	9473,1	44,3
Джуринська	387,1	1248,1	5,3	48,6	39,6	91,0	9546,0	42,9
Середнє значення по району	506,9	1412,9	30,9	35,7	36,9	92,2	9055,2	37,1

Джерело: розраховано авторами за даними [36]

Уланівська сільська територіальна громада, хоча має найвищу питому вагу місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду (44,4%), разом з тим поступається перед Якушинецькою можливістьями розвивати економічний потенціал громади через більші витрати, пов'язані вдвічі перевищеною кількістю громад (14 одиниць) та населених пунктів (36 одиниць) у її складі, однак, разом з тим, в Уланівській територіальній громаді високу частку в доходах загального фонду займають видатки на утримання

управлінського персоналу (39,8%) проти 19,4% – у Якушинецькій громаді.

Територія Уланівської громади міститься в межах Дніпровського Буровугільного басейну. Поблизу Уланова розташовані родовища мінеральних радонових вод, що теж може бути перспективним напрямком розвитку території та наповнення доходів державного бюджету.

Аналізуючи фінансові аспекти діяльності громад з найменшою кількістю населення та кількістю громад у її складі – це Кунківська (4161 особа) Гайсинського району, Бабчинецька (5354 особи) Могилів-Подільського району, Війтівецька (5490 осіб) Хмельницького району, можна дійти висновку, що доходи на 1 мешканця в цих громадах приблизно однакові, проте видатки на 1 мешканця є вищими у Кунківській громаді (1877,3 грн.), як і капітальні видатки на 1 мешканця (1752 грн.). Рівень дотаційності найвищий у Бабчинецькій громаді – 19,7%, а також найвища частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду саме у цій громаді на рівні 61,1%, тоді як в Кунківській громаді – 25,9%.

Вагомими інструментами впливу на соціально-економічний розвиток територій є структура та рівень власних доходів місцевих бюджетів. Враховуючи повноваження сільських, селищних, міських рад щодо встановлення місцевих податків і зборів, затвердження їх ставок, прийняття рішень щодо надання пільг по їх сплаті, органи місцевого самоврядування мають відповідні можливості впливу на розвиток територій. Нині необхідне переосмислення сутності системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування у процесі регулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, враховуючи досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою, розробка нових підходів до системи міжбюджетного регулювання. При цьому важливим є врахування демографічної та інституційної складової, взаємоузгодженість фінансово-економічних завдань в межах адміністративно-територіальних одиниць. Здійснення дієвих перетворень шляхом використання обґрунтованих методів

та інструментів фінансового забезпечення місцевого самоврядування дозволить зміцнити фінансову основу місцевих бюджетів.

Судячи із показників діяльності найбільш самодостатніми і незалежними виглядають сільські територіальні громади з найменшою кількістю населення і вищою часткою місцевих податків і зборів.

Зрозуміло, що лише за умови управління органами місцевого самоврядування власними податками і зборами на свій розсуд, вони матимуть зацікавленість в більших доходах та їх раціональному використанні, і будуть нести відповідальність перед місцевими платниками податків за свій вибір та способи витрачання коштів.

Аналізуючи показники бюджетів сільських територіальних громад Вінницької області в 6 районах, можна зробити такі висновки: доходи загального фонду на 1 мешканця (середнє значення) найвищим є у сільських територіальних громадах Вінницького району (1193,7 грн), а найнижчими – в Жмеринському районі (506,9 грн). Видатки загального фонду на 1 мешканця є найвищими в Хмельницькому районі (1644,6 грн), а найнижчими – у Жмеринському районі (1412,9 грн). Щодо показника капітальні видатки на 1 мешканця найвище середнє значення характерне для сільських територіальних громад Гайсинського району (105,4 грн), тоді як найнижче значення цього показника (3,5 грн) – у Тульчинському районі.

Високий рівень дотаційності бюджетів сільських територіальних громад Жмеринського району 35,7% (середнє значення), а найменш дотаційними є територіальні громади Тульчинського району (4,3%). Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду є високою в територіальних громадах Могилів-Подільського (45,7%), Гайсинського (45,5%) та Тульчинського районів (43,6%).

Подальший розвиток об'єднаних територіальних громад, у тому числі сільських, в умовах реформи децентралізації залежить від ефективної державної політики, в основі якої вирішення економічних, соціальних і

екологічних проблем територій та підвищення якості життя сільських мешканців.

Доходи бюджетів територіальних громад необхідні для забезпечення життєдіяльності таких громад, виступають матеріальною і фінансовою основою існування сіл. Внаслідок реформи децентралізації територіальні громади отримали нові джерела доходів, які мають забезпечити належне виконання громадами своїх видаткових повноважень, створення і підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг.

Ефективне виконання місцевих бюджетів за доходами є запорукою формуванню необхідних передумов для їх результативного використання, що в свою чергу дасть змогу забезпечити належний рівень соціально-економічного розвитку громад та регіонів і підвищити якість, доступність та результативність надання послуг.

Ефективність організаційно-економічного механізму впливу на розвиток сільських територіальних громад визначатиметься сприятливою державною політикою, направленою на створення нових робочих місць на селі, розширення можливостей самореалізації сільських мешканців, покращення надання послуг тощо.

Забезпечення фінансової спроможності сільських територіальних громад є умовою досягнення соціально-економічного розвитку та модернізації інфраструктури, при цьому досягнення такої спроможності можливе лише при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини бюджетів. Гарантування фінансової спроможності дасть змогу сільській громаді динамічно розвиватися шляхом диверсифікації економічного потенціалу території з метою вирішення нагальних проблем місцевого значення та вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

2.3. Оцінка ефективності управління розвитком сільських територіальних громад

Ефективність управління розвитком сільських територій шляхом використання громадами всіх інструментів та важелів впливу залежить від дієздатної системи місцевого самоврядування.

Оцінити соціально-економічний розвиток сільських територій можна за такими показниками (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Основні економічні показники соціально-економічного розвитку сільських територій Вінницької області

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темпи приросту 2020 р. до 2014 р., %
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (Вінницька область) - усього	118520,2	147304,6	180084,5	216836,1	268798,3	307768,1	218741,0	184,6
Чисельність населення сільського (наявне), тис. осіб	803	795,8	788,8	780,3	769,5	758,7	746	92,9
Міграційний приріст (скорочення) (в сільській місцевості), осіб	431	970	-681	-2689	-1877	-3547	-3506	x
Середньомісячна заробітна плата у с.-г., лісовому та рибному господарстві (на 1 штатного працівника, грн.)	2638	3453	4290	6499	8314	10203	10699	405,6

Джерело: розраховано авторами на основі [140]

Аналізуючи дані таблиці 2.8, можна зробити висновки, що незважаючи на зростання середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві з 2638 грн. в 2014 р. до 10699 грн. у 2020 р. або темпи приросту становили 405,6%; спостерігається скорочення чисельності наявного сільського населення з 803 тис. осіб в 2014 р. до 746 тис. осіб в 2020 р., або темпи приросту становили

92,9% і його міграція є вкрай негативною тенденцією для розвитку сільських територій. Оцінити ефективність управління розвитком сільських територіальних громад можна за допомогою інформаційно-аналітичної панелі показників бюджетів сільських територіальних громад.

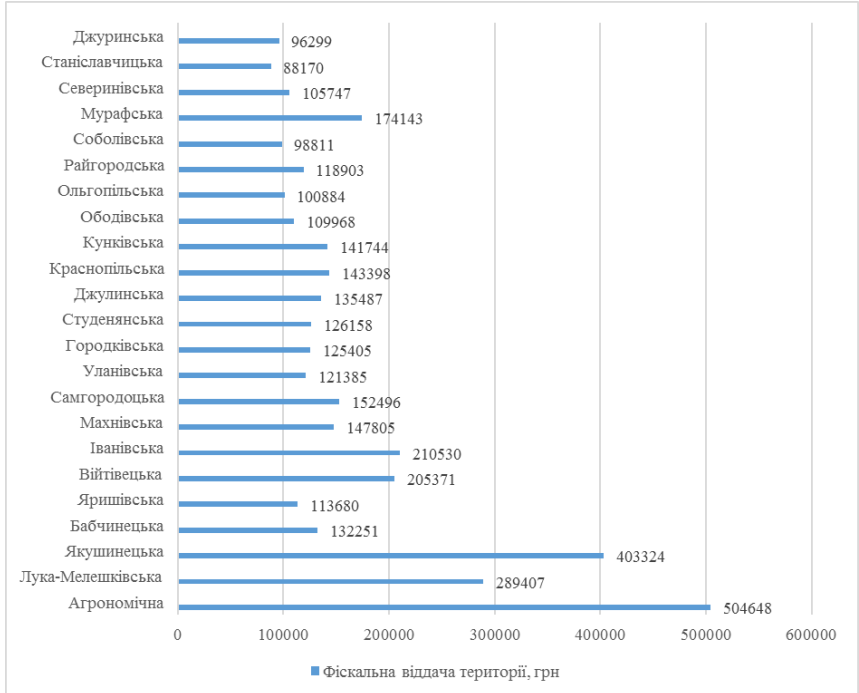

Рисунок 2.18. – Порівняння фіскальної віддачі територій в межах СТГ Вінницької області

Джерело: побудовано авторами за даними [174]

Одним із важливих показників щодо зростання фінансової спроможності територіальних громад є показник фіскальної віддачі (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) (рис. 2.18).

За даними представленими на рисунку 2.18, у 17 громад (73,9%) Вінницької області показник фіскальної віддачі території не досягає

середнього значення (167213 грн.), тому слід його підвищувати з метою більш ефективного управління їх діяльністю. Різниця між найвищим його рівнем (у Агрономічній громаді Вінницького району (504648 грн)) і найнижчим (у Станіславчицькій громаді Жмеринського району (88170 грн)) становить 5,7 раза.

Здійснити оцінку ефективності управління доходами і витратами сільських територіальних громад Вінницької області зможемо в таблицях 2.9 і 2.10.

Таблиця 2.9

**Показники ефективності управління доходами
в сільських територіальних громадах Вінницької області (2021 р.)**

Сільські територіальні громади	Доходи загального фонду, загалом						
	Всього надходжень до загального фонду, грн	Дохідність земель, грн	Місцеві податки і збори, грн	Питома вага місцевих податків і зборів в структурі надходжень загального фонду, %	Плата за землю (земельний податок + орендна плата)	Питома вага плати за землю в структурі місцевих і податків і зборів, %	Фіскальна віддача території громади, грн
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницький район							
Агрономічна	46982828	24599	17373776	36,9	2290194	13,2	504648
Лука-Мелешківська	50501497	25144	15633319	30,9	4387569	28,1	289407
Якушинецька	115000000	29777	36083053	31,4	8525244	23,6	403324
Могилів-Подільський район							
Бабчинецька	27336318	50182	14817564	54,2	10372596	70,0	132251
Яришівська	29113412	23826	10940749	37,6	6101767	55,8	113680
Хмільницький район							
Війтівецька	34789838	23428	10678503	30,7	3968622	37,2	205371
Іванівська	65727410	32534	19188314	29,2	10157067	52,9	210530
Махнівська	45760406	23217	15825688	34,6	7188059	45,4	147805
Самгородоцька	49149343	23552	16333494	33,2	7590815	46,5	152496
Уланівська	73959621	22285	30411096	41,1	13578157	44,6	121385
Тулчинський район							
Городківська	58100204	12503	20274261	34,9	5792633	28,6	125405
1	2	3	4	5	6	7	8
Студенянська	32914517	25739	13806572	41,9	6715187	48,6	126158
Гайсинський район							
Джулинська	56186527	30102	26764095	46,6	12483281	46,6	135487
Краснопільська	46790878	26033	17929740	38,3	8494649	47,4	143398
Кунківська	24833475	18078	5649215	22,7	3167319	56,1	141744
Ободівська	36058468	19246	13276486	36,8	6310665	47,5	109968
Ольгопільська	23687631	17892	10551779	44,5	4201035	39,8	100884
Райгородська	34790952	36164	15850399	45,6	10581506	66,8	118903
Соболівська	29346783	15242	12003129	40,9	4526822	37,7	98811

Жмеринський район							
Мурафська	33766294	25972	10858295	32,2	5035938	46,4	174143
Северинівська	23370065	15860	7230935	30,9	3505085	48,5	105747
Станіславчицька	26750812	16814	9804891	36,6	5101422	52,0	88170
Джуринська	32337230	16841	12306870	38,1	5655129	45,9	96299

Джерело: розраховано авторами за даними [174]

Аналізуючи дані таблиці 2.9 слід відмітити, що найнижчою за розміром в структурі надходжень загального фонду є частка місцевих податків і зборів у Кунківській громаді Гайсинського району (22,7%) та Іванівській громаді Хмільницького району (29,2%). Найвищим даний показник є у Бабчинецькій громаді Могилів-Подільського району (54,2%) та у Джулинській громаді Гайсинського району (47,7%). В цілому в 10 громадах (43,5%) значення цього показника нижче середнього.

Щодо такого податку, який характерний для сільських територій – плата за землю, то в структурі місцевих податків і зборів – найвищий рівень цього показника у Бабчинецькій громаді Могилів-Подільського району (70%), Райгородській (66,8%) та Кунківській (56,1%) громадах Гайсинського району.

Середнє значення показника становить 44,7%, а у 7 громад - нижче середнього рівня значення частки податку на землю в структурі місцевих податків і зборів.

Аналізуючи дані таблиці 2.10 слід відмітити, що у 8 громадах (34,8%) значні кошти витрачались на утримання управлінського персоналу. Найнижчий рівень цього показника – у Джулинській громаді Гайсинського району (13,3%) та Джуринській громаді (12,3%) Жмеринського району при середньому значенні – 16,8%.

На сучасному етапі чітко окреслюються дві тісно пов'язані проблеми: з одного боку, в українському селі потребує виконання великий обсяг організаційно-економічних заходів та матеріало- і трудомістких робіт зі створення й розвитку високопродуктивного сільського господарства, а з іншого – на селі в наявності чимало трудових ресурсів, не зайнятих продуктивною працею [133, с.12].

Таблиця 2.10.

Структура видатків в сільських територіальних громадах Вінницької області (2021 р.)

Сільські територіальні громади	Видатки загального фонду, загалом				
	Видатки загального фонду, грн	В тому числі :			
		Видатки на ЖКГ, грн	Питома вага видатків ЖКГ в структурі видатків загального фонду, %	Видатки на утримання апарату управління, грн.	Питома вага видатків на утримання апарату управління в структурі видатків загального фонду, %
1	2	3	4	5	6
Вінницький район:					
Агрономічна	69586574	1435792	2,1	16947777	24,4
Лука-Мелешківська	94643629	1358109	1,4	12318949	13,0
Якушинецька	124000000	4628017	3,7	25071479	20,2
Могилів-Подільський район:					
Бабчинецька	45591831	2512648	5,5	7152336	15,7
Яришівська	46495386	901935	1,9	9570041	20,6
Хмельницький район:					
Війтівецька	50789596	3471957	6,8	9662237	19,0
Іванівська	95020204	1810830	1,9	13458504	14,2
Махнівська	69959972	1326673	1,9	11386880	16,3
Самгородоцька	77196512	741092	0,9	12222980	15,8
Уланівська	125000000	2960520	2,4	22999838	18,4
Тулчинський район:					
Городківська	81497649	686997	0,8	13173789	16,2
Студенянська	48274329	1184767	2,5	11739579	24,3
Гайсинський район:					
Джуринська	121000000	2470923	2,0	16041914	13,3
Краснопільська	62381575	2821857	4,5	9986376	16,0
Кунківська	35444754	2361287	6,7	7320337	20,7
Ободівська	66241484	989016	1,5	9144349	13,8
Ольгопільська	47491165	1123484	2,4	7287896	15,3
Райгородська	64212621	1141122	1,8	11063243	17,2
Соболівська	49988786	2413238	4,8	10649300	21,3
Жмеринський район:					
Мурафська	88903804	1017944	0,1	7886850	8,9
Северинівська	57002437	479346	0,8	8341669	14,6
Станіславчицька	48487219	1088334	2,2	6979493	14,4
Джуринська	77400796	371012	0,5	9499912	12,3

Джерело: розраховано авторами за даними [174]

На думку авторів [130, с. 46], «проблеми криються також в кваліфікації управлінських кадрів щодо розподілу та адміністрування бюджету громади, безпідставному сподіванні на залучення грантів, інвестицій та коштів різних програм без стратегічного бачення перспектив розвитку та механізмів його

забезпечення. Місцеве самоврядування, передусім, має спрямовувати діяльність ОТГ на організацію стратегічних соціально-економічних завдань, науково-технічних проєктів підприємств і організацій, розташованих на її території».

У цьому контексті виникає необхідність у розробці та впровадженні комплексних стратегій, що орієнтовані на інтеграцію трудових ресурсів у продуктивну діяльність, підвищення кваліфікації управлінських кадрів, а також на ефективне використання бюджетних коштів. Важливим є також формування чітких планів і стратегій розвитку, які повинні включати не лише короткострокові цілі, а й довгострокові перспективи з урахуванням потенціалу та потреб громади.

Особливу увагу слід приділити також навчанню і підвищенню кваліфікації місцевих управлінців, що забезпечить ефективне планування і реалізацію соціально-економічних проєктів. Ключовим є забезпечення доступу до актуальних знань і нових технологій, які можуть сприяти модернізації місцевого господарства та підвищенню його продуктивності. Важливо забезпечити адекватну підтримку інвестиційних проєктів і науково-технічних ініціатив, що дозволить залучити необхідні ресурси і реалізувати амбітні плани розвитку.

Загалом, для досягнення сталого розвитку сільських територій необхідно забезпечити комплексний підхід, що включає стратегічне планування, вдосконалення управлінських навичок, ефективне використання фінансових ресурсів та активне залучення місцевих ресурсів до продуктивної праці. Лише таким чином можна створити умови для успішного розвитку сільських територій та підвищення рівня життя їх мешканців.

Окрім переваг проведення реформи, основною з яких є зростання власних фінансових можливостей об'єднаних територіальних громад, наявність інших інструментів забезпечення економічного розвитку – здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з

обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ, організаційно-економічний розвиток сільських територіальних громад в Україні наражається на певні ризики та загрози (рис. 2.19).

Рисунок 2.19. – Ризики та загрози економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні

Джерело: побудовано на основі [42, с. 53-54] та доповнено авторами

Для мінімізації ризиків, пов'язаних із поглибленням зазначеної реформи, слід реалізувати низку заходів щодо:

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення (наприклад,

спрощення процедури затвердження перспективних планів формування територій громад у частині усунення обласних рад від схвалення перспективних планів об'єднання, або поліпшення адміністрування місцевих податків, або врегулювання сплати податку на доходи фізичних осіб тощо);

– посилення контролю діяльності органів місцевого самоврядування, що сприятиме запровадженню (на загальнодержавному рівні) механізму моніторингу планування й виконання місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад;

– підвищення прозорості бюджетного процесу та залучення громадськості до управління ним, забезпечення сталості комунікацій органів місцевого самоврядування й громад, що сприятиме зменшенню корупційних ризиків [27, с. 81].

Отже, в основі стратегії розвитку сільських територій – підвищення життєвого рівня сільського населення з використанням економічного потенціалу території за державної підтримки ініціатив громади та активної участі місцевого самоврядування в створенні стимулів до збалансованого економічного та соціального розвитку регіонів.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1. Вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад

В умовах трансформаційних змін в економіці України та проведення реформи децентралізації зростає роль держави в створенні сприятливого інституціонального середовища функціонування територіальних громад, в основі діяльності яких вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем розвитку сільських територій, що можливо за умови ефективного державного регулювання.

Такої думки дотримуються науковці Гончарук І.В. та Томашук І.В. [31, с. 19], які зауважують, що «подолання кризових явищ у розвитку сільських територій можливе за рахунок створення ефективної системи державного регулювання, зокрема в аграрному секторі української держави. Крім того, мають бути чітко дотримані договірні зобов'язання між владою, бізнесом і громадянським суспільством. Раціональне поєднання цих складових може виступати гарантом позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку сільських територій».

Результативність реформи децентралізації та ефективність державної політики в системі місцевого самоврядування залежить від наявності дієздатного центрального органу виконавчої влади з відповідною інфраструктурою в центрі та регіонах, який завдяки професійній компетенції управлінських кадрів використовує дієві інструменти та важелі сформованого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Актуальність проблем розвитку сільських територій зумовлюється, з

одного боку, зрослою кризою сільського життя, тенденцією сільського населення до зубожіння, зростанням рівня безробіття, неефективністю заходів держави у намаганні вирішити проблеми села, з іншого – зростанням попиту на об'єктивні переваги сільського життя серед міських жителів. Запровадження дієвої суспільної політики, спрямованої на вирішення проблем розвитку сільських територій, стає одним з високопріоритетних загальнодержавних завдань, оскільки це дає можливість досягти сучасних світових соціально-економічних стандартів життя суспільства [132, с. 6].

Необхідність поліпшення заходів державного регулювання розвитку сільських територіальних громад пов'язане із тим, що в основному на цих територіях переважає агропромислове виробництво, а галузь сільського господарства для України є пріоритетною, оскільки забезпечує, перш за все, продовольчу і національну безпеку країни.

Міжнародна практика також вказує на відповідне поєднання державного управління аграрним сектором економіки та окремих взаємопов'язаних напрямів розвитку сільських територій, зокрема захист і збереження ґрунтів, землеупорядкування, меліорація, водовідведення, зайнятість сільського населення, дотримання екології в агропромисловому виробництві, лісовому і рибному господарстві та інші, що залишається надзвичайно актуальним у цілому за умов удосконалення системи влади в Україні [29, с. 7]. На думку автора [29, с. 10] «в умовах децентралізації влади повинно бути чітко визначено виключні функції держави та органів місцевого самоврядування, окреслено вертикальні й горизонтальні зв'язки, зокрема в питаннях стимулювання, контролю, примусу, керованості, підлеглості з використанням відносин партнерства, добровільності, конкурентності». Разом із тим держава зобов'язана регулювати тільки ті норми, які є обов'язковими, а виробників відповідно до цього необхідно мотивувати, озброювати новими сучасними знаннями і практичними науковими рекомендаціями, зокрема в питаннях запровадження сучасного

менеджменту, ділової досконалості на мікро- і макрорівнях, розвитку самоврядування, що теж виступають важливими складовими сучасної системи державного управління і самоврядування аграрним сектором економіки та організації розвитку сільських територій [29, с. 15].

Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад базується на концепції сталого та збалансованого розвитку соціальної, економічної та екологічної складових в поєднанні з ефективним державним управлінням. Важливими наслідками розвитку сільських територіальних громад є підвищення ефективності сільської економіки, підвищення рівня зайнятості та якості життя сільських мешканців, стабілізація чисельності сільського населення, їх соціальна захищеність, інфраструктурний розвиток сільської території, раціональне використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Державна підтримка сільських територіальних громад та регіонального розвитку є окремою складовою організаційно-економічного механізму, належний рівень якої сприяє нарощенню фінансово-економічного потенціалу територій та позитивно впливає на розвиток громад, особливо новостворених.

Обсяги державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури наведені в додатку Д. Так, в останні роки найбільші обсяги державної підтримки спрямовувались за напрямками: розвиток дорожньої інфраструктури та регіональний розвиток.

Дієвість організаційно-економічного механізму визначається не лише заходами держави по його вдосконаленню, а й діями безпосередньо органів місцевого самоврядування і управлінського персоналу об'єднаних територіальних громад щодо використання в своїй діяльності тих чи інших інструментів та важелів для вирішення питань й проблем місцевого значення.

В межах механізму виділяють певні інструменти державного регулювання, якими є такі (рис. 3.1).

Наведені інструменти державного регулювання забезпечують здійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень, зокрема у співпраці з приватним бізнесом на засадах партнерства, у самостійному встановленні місцевих податків і зборів, у організації муніципальних позик та спеціальних фондів для фінансування окремих проєктів за добровільною участю членів громади, у оптимізації витрат на заходи щодо енергозбереження та підвищення енергоефективності, у створенні умов для працевлаштування мешканців громади та у створенні інститутів місцевого розвитку.

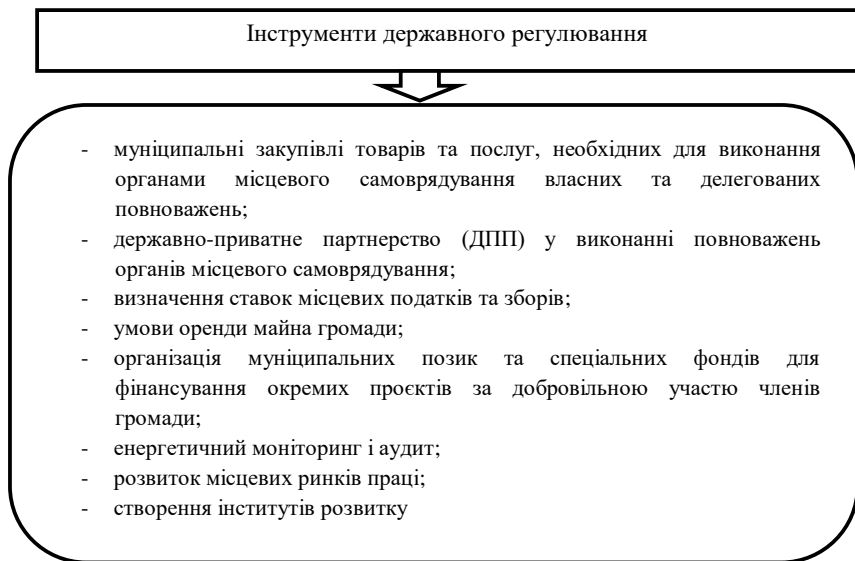

Рисунок 3.1. – Інструменти державного регулювання розвитку сільських територіальних громад

Джерело: узагальнено авторами на основі [37]

Таким чином, використання даних інструментів в межах розвитку сільських територіальних громад дозволить підвищити ефективність їх діяльності, надасть нові можливості використання ресурсів в розпорядженні

громад та розвитку економічного потенціалу території і, відповідно, сприятиме поліпшенню якості життя сільського населення.

На основі вивчення законодавчих ініціатив щодо сталого розвитку сільської території (Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [111]; Концепції сільського розвитку до 2030 року (проект) [64]), аналізу проблемних питань, викликів сьогодення та шляхів й способів їх розв'язання, висвітлених в даних документах, встановлено, що запропоновані шляхи вирішення існуючих проблем та пріоритетні напрямки їх досягнення поки що не знайшли реального впровадження на практиці, мають більш прогнозне теоретичне передбачення очікуваних результатів виконання, аніж практичне, що свідчить про недосконалість організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад і необхідність його вдосконалення задля отримання позитивних результатів в цьому напрямку, які демонструватимуть визначені індикатори розвитку.

Динамічний розвиток сільських територіальних громад є результатом ефективності реформи децентралізації. Дослідженням виявлено недосконалість організаційно-економічного механізму, оскільки існують проблеми як на рівні держави, так і на рівні безпосередньо громад, зокрема їх стратегічного бачення щодо використання новітніх інструментів даного механізму.

На основі аналізу існуючих проблем вважаємо, що основними шляхами розвитку сільських територіальних громад є:

- диверсифікація підприємницької діяльності (аграрної й інших галузей);
- поліпшення доступу суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність на селі, до кредитних, матеріально-технічних, інформаційних послуг;

- фінансова підтримка аграрного сектора та розвитку ефективно діючих сільських територіальних громад;
- сприяння активній співпраці та відкритості взаємовідносин з іншими громадами, органами місцевого самоврядування, бізнесом та іншими учасниками у вирішенні питань місцевого значення шляхом використання інноваційних інструментів розвитку;
- формування економічно обґрунтованої власної стратегії розвитку громади з використанням механізмів залучення інвестиційних ресурсів тощо.

Нами були взяті за основу не вирішені досі ключові проблемні питання розвитку сільських територіальних громад, які доповнені і більш конкретизовані напрямки їх вирішення, що сприятиме підвищенню ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад як таких, що мають суттєві відмінності в порівнянні з іншими (міськими та селищними) та вимагають прискіпливої уваги та реальної підтримки з боку держави задля досягнення стратегічних цілей регіональної політики.

Вважаємо, що підвищенню ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад сприятимуть заходи як на рівні територіальних громад, так і на рівні держави.

Підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад вбачаємо за трьома напрямками: нарощення фінансово-економічного потенціалу громади, поліпшення державного регулювання їх розвитку та удосконалення управління розвитком сільських територіальних громад.

Вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад сприятиме забезпеченню пріоритетних інтересів держави (дієвість реформи децентралізації; активізація розвитку сільських територій; створення фінансово спроможних громад; підвищення ролі місцевого самоврядування; зниження безробіття в

сільській місцевості; ефективність сільської економіки та економічне зростання регіонів) та сільських територіальних громад (нові можливості розвитку сільських територій; підвищення якості життя сільського населення; збільшення кількості мешканців сільської громади, зайнятих економічною діяльністю; вирішення проблем міграції сільського населення та обезлюднення територій; розвиток співпраці сільських територіальних громад між собою для вирішення питань місцевого значення; підвищення конкурентоспроможності сільських територіальних громад та відродження села).

Стратегічні перспективи вдосконалення системи відтворення трудового потенціалу сільських територій полягають у впровадженні соціально-економічних програм розвитку кадрового потенціалу, розробленні концепцій професійного росту працівників та оптимальних механізмів добору, оцінки та мотивації персоналу; створенні і підтримці умов збереження і розвитку трудового потенціалу села; покращенні кількісно-якісних параметрів трудового потенціалу; регулюванні мобільності. Діяльність місцевих органів влади необхідно спрямувати з функціональної орієнтації на створення гнучких координуючих центрів, що самоорганізуються, для забезпечення ефективного використання інтелектуальних та фізичних можливостей трудових ресурсів села, реалізацію їх потенціалу та задоволення соціальних потреб [35, с. 60].

Позитивні зрушення, які відбулися за останні роки у сільськогосподарському виробництві, не дали змогу розв'язати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій, найгострішими з яких залишаються безробіття, трудова міграція селян та руйнування соціальної інфраструктури в сільській місцевості [129, с. 139].

Для успішної реалізації реформи децентралізації в Україні, а отже і розвитку сільських територіальних громад, необхідно на державному рівні створити певний орган управління, що буде наділений повноваженнями та

функціями моніторингу і контролю за ефективним розвитком сільських територій та вирішення нагальних проблем громад. В схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року була запропонована ідея створення Національної агенції сталого розвитку сільських територій та її регіональних відділень з наданням їй статусу державної установи.

Вважаємо створення Науково-методичного Центру розвитку територіальних громад та сільських територій на базі об'єднаних територіальних громад, який завдяки фаховості і компетентності персоналу здійснюватиме розробку стратегій, підготовку інвестиційних проєктів тої чи іншої громади на основі наявних об'єктивних даних щодо соціально-економічного стану територіальних громад і територій та задіяння їх невикористаного економічного потенціалу розвитку, інструментів моделювання соціально-економічних процесів з метою сприяння зростанню їх фінансової спроможності, самодостатності та конкурентоспроможності, що є основою відродження села, а отже призупинення міграції сільського населення та обезлюднення сільських територій та зниження якості життя сільського населення (рис. 3.2).

Необхідність у його створенні пов'язано із виявленими проблемами і викликами, що існують досі через некомпетентне управління на рівні об'єднаних територіальних громад, зокрема, відсутності стратегічного бачення можливостей реформи децентралізації щодо розвитку сільських громад як специфічній і особливій території з невикористаним потенціалом економічного розвитку. Наділений визначеними функціями, Центр сприятиме кваліфікованому підходу до розробки фахівцями стратегій розвитку СТГ з використанням наукових підходів до оцінки потенціалу сільської території, використання різноманітних інструментів та важелів, що сприятимуть забезпеченню зростання фінансово- економічного потенціалу

громад.

Рисунок 3.2. – Основні функції Центру розвитку територіальних громад та сільських територій

Джерело: сформовано авторами

Ефективність від створення Центру розвитку територіальних громад і сільських територій та використання його послуг забезпечується економічними інтересами всіх суб'єктів: громад та його мешканців, органів місцевого самоврядування та держави (додаток Ж).

Разом з тим, розроблені стратегії розвитку вони мають бути підтвержені контролем ефективності результатів застосованих заходів в процесі реалізації реформи на основі визначених індикаторів розвитку сільських територій. Розроблені Центром стратегії розвитку окремих територіальних громад та сільських територій мають враховувати специфічні особливості території (клімат, природні ресурси, економічні можливості тощо), що матиме вплив на досягнення стратегічних та тактичних цілей

розвитку громад на перспективу.

Крім того, фаховий підхід до розробки стратегій розвитку територіальних громад обов'язково має враховувати особливості територій щодо запровадження нових видів несільськогосподарської діяльності як альтернативи аграрному спрямуванню, зокрема задля створення економічно і енергетично незалежних сільських територій.

На сьогодні заміщення традиційних джерел енергії на альтернативні та поновлювані має підтримку в усьому світі. Тому концепція створення енергетично незалежних сільських територій в Україні є досить актуальною та реальною, що дозволить забезпечити їх стабільний розвиток. Крім того, створення такого енергонезалежного села полегшить вирішення багатьох гострих соціальних проблем, а також забезпечить швидкий розвиток нового бізнесу та величезний ринок для новітніх вітчизняних науково-технічних розробок у різних напрямках, включаючи альтернативну енергетику, утилізацію відходів, «smart house» з використанням інформаційних технологій, які на даний час не мають реального попиту в Україні [194, с. 120].

Динамічний розвиток сільських територіальних громад і територій повинен починатися з розроблення програми розвитку окремого сільського населеного пункту, оцінки наявного ресурсного потенціалу, галузевої спрямованості території та формування відповідного механізму залучення додаткового фінансового забезпечення їх розвитку.

Як показує світовий досвід, більшість громадян бажають і готові робити свій внесок у місцеві проекти розвитку, коли вони можуть брати участь у прийнятті рішень і відчують, що запропонований проект покращує конкретні умови проживання. Дозволяючи місцевим громадам визначати, як потрібно планувати ту чи іншу програму розвитку, органи місцевого самоврядування цим самим об'єднують громаду, зобов'язують до відповідальності за проєкт. Органи місцевого самоврядування здатні

забезпечити сталий розвиток сільської території через безпосереднє залучення громадян до реалізації проєктів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проєкту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проєкту. Можливість брати участь у плануванні проєктів розвитку на ранніх стадіях, у свою чергу, заохочує місцеве населення належним чином контролювати та захищати результати проєктів [149, с. 77-78]. На думку авторів [149, с. 78] «територіальні громади можуть регулювати процес нагромадження коштів, надання відповідних послуг, базуючись на коротко- і довгостроковому плануванні. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів має здійснюватися так, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого, щоб органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях, необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів».

Використання економічного потенціалу певної сільської території сприятиме зростанню самодостатності і фінансової незалежності сільських територіальних громад, під якою розуміємо здатність власною діяльністю забезпечувати необхідні умови спільного проживання на основі задоволення потреб і інтересів мешканців громади.

Індикаторами самодостатності сільських територіальних громад є інвестиційна привабливість; енергонезалежність; фінансова забезпеченість; формування сучасної соціальної інфраструктури та розвиток людського потенціалу.

Критеріями самодостатності сільських територіальних громад є:

1. розширене відтворення людського капіталу;
2. наявність власної повноцінної економічної системи та її високі адаптивні можливості в зовнішньому середовищі;
3. доступний для сільського населення соціальний механізм

задоволення потреб;

4. організаційно-фінансова автономія та дієздатність органів місцевого самоврядування;

5. ціленаправлене, збалансоване та еколого-економічне обґрунтування використання ресурсного бази громади для створення сприятливого життєвого середовища її жителям;

6. участь та адекватний контроль жителів громади як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах та процесах, що стосуються їх життєдіяльності на всіх рівнях від найвищого (державного) до найнижчого (місцевого);

7. інтегрованість в соціально-економічні процеси громади її жителів та їх ефективна взаємодія, солідарність та партнерство;

8. розвинена інфраструктура та транспортна доступність – забезпечення ефективного зв'язку між сільськими територіями і регіональними центрами, що сприяє інтеграції громади у ширший економічний контекст.

9. високий рівень соціальної згуртованості та активної громадянської участі – залучення місцевих жителів до процесів управління і прийняття рішень, що дозволяє формувати та підтримувати спільні цінності і інтереси громади;

10. забезпечення сталого економічного розвитку через інновації та підприємництво – підтримка і розвиток нових форм економічної діяльності, впровадження інноваційних технологій і підтримка місцевих підприємств;

11. наявність ефективних механізмів моніторингу і оцінки діяльності – регулярний аналіз результативності управлінських рішень, що дозволяє коригувати стратегії та підходи в управлінні відповідно до змінюваних умов [91, с. 174-175].

Ці критерії разом створюють комплексну модель самодостатності сільських територіальних громад, що дозволяє забезпечити їх стійкий розвиток і підвищення якості життя населення. Важливо, щоб реалізація цих

критеріїв відбувалася з урахуванням специфіки кожної окремої громади та її унікальних особливостей.

Погоджуємось і вважаємо за необхідне СТГ використовувати різні способи забезпечення життєдіяльності громади, в тому числі через стимулювання розвитку сімейних мікропідприємств. На думку Шпикуляка О.Г. [177, с.101]: «сімейні фермерські господарства, які виробляють ексклюзивну, нетрадиційну продукцію, своєю спеціалізацією зорієнтовані на специфічні ніші ринку... сімейні ферми у своєму розвитку конкурентоспроможності пріоритетно спрямовані на набуття ексклюзиву як ринкового статусу із відповідною нішею – це головний аргумент конкурентоспроможності».

Стимулювання розвитку сімейних мікропідприємств є формою державної підтримки зайнятості на селі та розвитку підприємницької ініціативи.

Оцінюючи можливості територіальних громад в залученні інвестиційних ресурсів слід відмітити, що об'єднані громади мають ширші можливості їх залучати та можуть самі інвестувати тимчасово вільні кошти загального фонду місцевих бюджетів ОТГ на придбання державних цінних паперів, а саме облігацій внутрішньої державної позики України (ОВДП).

Розміщення облігацій здійснюється за критерієм дохідності у формі аукціонного продажу облігацій або продажу облігацій за фіксованим рівнем дохідності. Ставка дохідності придбання ОВДП встановлюється на ринкових умовах під час їх розміщення Міністерством фінансів. Дохідність залежить також від такого критерію, як вид валюти в якій номіновані ОВДП. Відтак є два види: номіновані у гривні – при погашенні власник отримує кошти в гривні, і другий вид номінований у валюті – погашення у валюті, індексовані за курсом долара США, або євро – погашення у гривні, але за поточним курсом. Прибутковість за валютними облігаціями зазвичай нижча, ніж за гривневими [192].

Тобто, таке інвестиційне джерело формування доходів бюджетів може використовуватись в практиці об'єднаних територіальних громад. Що ж стосується саме сільських територіальних громад, то вони можуть залучати до розвитку сільських територій через фінансування різних інфраструктурних об'єктів, приватний сектор (фермерські господарства та інші форми підприємств), що здійснює підприємницьку діяльність на цих територіях. Тому зростає роль державного регулювання підтримки та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу на селі, перш за все, з позиції забезпечення зайнятості сільського населення та з питань співпраці бізнесу, громади, фінансових установ, в тому числі на основі державно-приватного партнерства у вирішенні питань розвитку громади.

Ключовими заходами державного регулювання реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад, окрім законодавчого забезпечення, мають бути:

1) державна фінансова підтримка бізнесу на селі (збільшення обсягів бюджетного фінансування; удосконалення системи оподаткування (використання прогресивної шкали оподаткування) підприємств (в аграрній і неаграрних галузях, які розміщені та функціонують саме в межах певних сільських територій); полегшення вільного доступу цих підприємств до джерел фінансування своєї діяльності, адресна фінансова підтримка, використання системи пільг, дотацій, пільгового кредитування тощо).

Реалізуючи мотивації задоволення потреб, формування соціально-економічного добробуту, суспільство, групи індивідів, господарські та інші організації, а також окремі особи апелюють до ефективності інституту праці. Першочергово, за цільовим ефектом досягнення, диспозиція цього інституту в ринковій економічній системі проєктується на забезпечення зайнятості населення [177, с. 96]. Тобто, йде мова про необхідність забезпечення саме «аграрної зайнятості», що становить актуальну для України «науково-практичну проблему організаційного, економічного, управлінського,

соціального, природоохоронного характеру». І тут важливо зрозуміти, що саме фінансова підтримка державою діяльності підприємництва на селі є основою забезпечення зайнятості сільського населення.

На думку автора «...в Україні за відповідної політики підтримки формування соціального капіталу, відновлення інституційної пам'яті у селянина-власника поступово набудуть стійкого розвитку; вітчизняний аграрний сектор потребує ефективної інституціоналізації фермерського руху для збереження села як особливого середовища життя і господарювання» [177, с. 96];

2) відродження кооперативів на селі через механізм пільгового кредитування та дотування.

Загалом у правовому полі з прийняттям Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (2020 р.) виникла колізія, коли рамковим законом фактично стає Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», що негативно впливає на розвиток інституційної теорії в кооперативних відносинах. Інституціональна система регулювання економіки базується на принципах справедливості, системності, врахування національного і зарубіжного досвіду формування кооперативних структур, що означає необхідність узгодження інституцій кооперації з національними особливостями моделі агрогосподарювання в Україні. Відповідно для реалізації поступу у вирішенні інституціональних проблем у цьому сегменті механізму розвитку сільського господарства й сільських територій необхідно привести законодавчі акти у відповідність з вітчизняними умовами життя і господарської діяльності. Зокрема в умовах, що слід звернути увагу на інститут простих товариств. Такі структури можуть стати базою для кооперації малих і середніх аграрних товаровиробників [66, с. 37];

3) розвиток соціальної інфраструктури та сфери надання послуг сільським мешканцям.

Реалізувати на практиці покращення соціальної інфраструктури

сільської території за умови обмежених фінансових ресурсів сільських бюджетів можливо шляхом пошуку джерел інвестиційних ресурсів, зокрема завдяки використанню механізму державно-приватного партнерства.

4) підвищення рівня фінансової грамотності та в цілому обізнаності населення з питань децентралізації влади, фінансових можливостей залучення інвестицій на розвиток територій тощо.

Основними інструментами активізації та підтримки розвитку малого підприємництва в сільській місцевості є розробка та впровадження державою нових стратегічних планів та програм розвитку щодо надання пільгових кредитів, фінансування дорадчих послуг, реалізації інвестиційних проєктів, розвитку регіонального лізингу, сільських територій та охорони довкілля [126, с. 70]. Ці інструменти включають:

– Створення і підтримка спеціалізованих фондів і програм – розробка державних та регіональних фондів, що надають пільгові кредити та субсидії для малих підприємств у сільській місцевості. Це включає фінансування стартапів, розширення існуючих підприємств та підтримку інноваційних проєктів, що можуть позитивно вплинути на розвиток сільських територій.

– Фінансування дорадчих і консалтингових послуг – забезпечення доступу до консультаційних послуг для малих підприємств з питань бізнес-планування, управлінських стратегій, бухгалтерії та маркетингу. Такі послуги можуть допомогти підприємцям краще орієнтуватися в ринку, оптимізувати свої операції і підвищити ефективність бізнесу.

– Інвестиційні проєкти і підтримка інфраструктури – реалізація проєктів, що сприяють розвитку інфраструктури на селі, таких як модернізація доріг, будівництво складських приміщень і ринкових площ. Інвестиції в інфраструктуру підвищують привабливість сільських територій для бізнесу і створюють умови для його зростання.

– Розвиток регіонального лізингу – створення програм лізингу для сільських підприємств, що дозволяють їм отримати необхідне обладнання і

техніку без значних початкових витрат. Лізинг може стати ефективним інструментом для модернізації виробництв і впровадження нових технологій.

Забезпечення комплексного підходу до підтримки малого підприємництва в сільських районах дозволить не лише стимулювати економічний розвиток, але й сприятиме створенню нових робочих місць, підвищенню рівня життя та покращенню соціально-економічної ситуації в сільських громадах.

Економічний розвиток аграрного сектору та сільських територій забезпечуватиметься шляхом удосконалення теоретико-методологічного базису щодо: подолання кризових явищ і соціально-економічних втрат на селі; трансформування моделі управління на основі раціонального поєднання галузевої та територіально-самоврядної системи, децентралізації, самоврядування та адаптації до принципів ЄС; підвищення конкурентоспроможності підприємницьких та кооперативно-інтеграційних структур в аграрній сфері; розвитку земельних відносин в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення; формування організаційно-економічних умов для збільшення надходжень від експорту продукції; утворення ефективної системи ціноутворення на аграрному ринку та механізмів інфраструктурного забезпечення господарювання на селі; визначення найбільш ефективних напрямів матеріально-технічного, фінансово-кредитного, інвестиційного, інноваційного забезпечення сільського господарства, сільських громад і територій [78, с. 11].

Тобто, суттєвий акцент розвитку сільських територіальних громад і сільських територій покладається на зовнішнє середовище впливу держави і вдосконалення нею організаційно-економічного механізму розвитку.

Проблемні питання реформи децентралізації потребують їх вирішення на державному рівні (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Проблемні питання реформи децентралізації та шляхи їх вирішення

Проблемні питання	Шляхи їх вирішення:
Обласні та районні ради не мають повноцінних виконавчих органів (виконкомів)	Верховній Раді України – ухвалити зміни до Конституції, законопроекти щодо децентралізації (зокрема закон про префектуру) та внести зміни до Закону про місцеве самоврядування. Кабінету міністрів України розробити та ухвалити підзаконні нормативно-правові акти. Верховній Раді та Кабінету міністрів - разом з експертами та асоціаціями місцевого самоврядування здійснити аналіз нового районування та виправити його недоліки і невідповідності
Конституційно незакріплена реформа децентралізації. З політичних причин не вдалося ухвалити необхідні зміни до Конституції, тому децентралізацію було вирішено впроваджувати через ухвалення нових та шляхом зміни існуючих нормативно-правових актів у межах чинного Основного закону	
Бюджетна децентралізація має труднощі: відсоток власних надходжень місцевих бюджетів не перевищує 50% і залежить від трансфертів з державного бюджету	Підвищити її ефективність допоможе чітке розділення функцій і відповідальності між органами державної влади та ОМС, а також забезпечення місцевих бюджетів коштами, які потрібні для покращення надання послуг населенню
Громади не можуть розпоряджатися землею сільськогосподарського призначення, що перебуває за межами ОТГ	Для повноцінного його вирішення потрібні законодавчі зміни (на розгляді законопроект №2194 про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів). Закон має запровадити механізм встановлення меж громад в Державному земельному кадастрі
Зростання протиріч між центром і регіонами та політизація діяльності органів місцевого самоврядування. Отримання додаткових бюджетних ресурсів сприяло певній фінансовій самостійності регіонів. По мірі збільшення фінансової та економічної спроможності як окремих громад, так і регіонів загалом, почали виявлятися суперечки і протистояння між центральною та місцевою владою	Потребує належного законодавчого врегулювання та наявності політичної волі з боку керівництва держави. Їх успішне вирішення вимагає проведення громадських обговорень, консультацій з експертами, науковцями і, звичайно, широкого залучення до вирішення цих проблем мешканців самих громад
Потенційною проблемою є механізм обрання старост сіл	
Часто в місцях компактного проживання національних меншин формувалися такі за своїм етнічно-національним складом ОТГ, які можуть призвести до формування певних «анклавів» за етнічною або мовною ознаками	При формуванні громад варто враховувати їх мовні та етнічні особливості. Але в сучасних українських політичних реаліях такі ОТГ можуть використовувати зовнішні сили, у тому числі, для дестабілізації внутрішньої ситуації як у конкретному регіоні, так і загалом у державі

Джерело: узагальнено авторами на основі [107]

Отже, реалізація реформи децентралізації сьогодні вказує на існування певних викликів, вирішення яких потребує нових заходів вирішення. Зокрема, Кабінет Міністрів України Розпорядженням від 26 березня 2024 р. № 270-р затвердив план заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки (додаток К), серед яких: урегулювання окремих питань адміністративно-територіального устрою; переформатування місцевих держадміністрацій в органи префектурного типу; відновлення діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на деокупованих територіях; розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності; посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення здійснення визначених законодавством повноважень; формування професійної конкурентної служби в органах місцевого самоврядування; створення умов для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя; посилення інституційної спроможності асоціацій органів місцевого самоврядування; закріплення результатів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України.

3.2. Формування стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні

Важлива роль і значення українського села в розвитку економіки країни потребує розроблення на державному рівні стратегії перспективного розвитку всієї сільської поселенської мережі з визначенням пріоритетних галузей та їх інтеграційного розвитку, переведення агропромислового виробництва на інноваційну модель [133, с. 13].

З досвіду країн з розвиненою економікою бачимо, що основними

управлінськими інструментами забезпечення конкурентного розвитку територій є довгострокове планування і програмування, що базується на якісному стратегічному аналізі. У процесі аналізу особлива увага приділяється оцінці наявних переваг території (природні ресурси, розташування відносно центру, транспортних шляхів, базової інфраструктури, ринків збуту), що дозволяє виявити нові чинники конкурентоспроможності, які можна розвинути і використати в процесі стратегічного розвитку. Важлива роль також відводиться формуванню локальних конкурентних переваг, що стимулюватимуть бізнес-активність та позитивну міграцію кваліфікованих кадрів, зокрема це розвинена транспортна, комунікаційна, фінансова інфраструктура, високий рівень безпеки (у тому числі для бізнесу), сприятливий інвестиційний клімат, імідж території тощо [48, с. 51]. На думку автора, розглядаючи територію як соціально-економічний суб'єкт у складі регіональної та національної економіки, цільовою функцією його конкурентоспроможності є забезпечення стабільного розвитку та безпеки [48, с. 52]. Формування стратегії конкурентоспроможності територіальної громади має включати перевірку ефективності сформованої стратегії - контроль ефективності стратегії розвитку як з боку громад, так і з боку держави.

На думку Дурман М.О. [41, с. 39], «в Україні натеper створені необхідні нормативно-правові й організаційні передумови для успішного формування та реалізації державної регіональної політики та політики місцевого розвитку. Фінансові інструменти, що впливають на процеси формування та реалізації цих політик, мають місце як у державно-управлінському середовищі країни, так і в середовищі місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Наведені приклади використання й унормування таких фінансових інструментів, як міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів, показують, що державна регіональна політика та політика місцевого розвитку мають вплив на

всі сфери економічного життя територіальних громад – стимулювання економічного зростання, забезпечення позитивних структурних змін у місцевій економіці, розвиток інфраструктури, підвищення інституційного рівня та покращення якості життя їхніх мешканців тощо» [41, с. 39].

Разом з тим, як показали проведені дослідження, не в повній мірі отримано ефект від використання таких інструментів як міжбюджетні трансферти у зростанні сільської економіки.

Важливими складовими ефективного управління розвитком сільських територіальних громад є врахування особливостей території та забезпечення її соціально-економічного розвитку з використанням економічних можливостей (ресурсоспоживання, природокористування, охорони навколишнього природного середовища тощо). Максимальна ефективність в розвитку сільських територіальних громад та сільських територій досягатиметься за умови тісної співпраці з іншими громадами, взаємодії з органами місцевого самоврядування та суб'єктами бізнесу, що функціонує на території громади чи за її межами. Це дасть можливість залучати інвестиційні ресурси для розвитку інфраструктури, тобто створюватимуться сприятливі умови для проживання в сільській місцевості, а отже підвищуватиметься якість життя на селі.

В Європейській хартії місцевого самоврядування [54] зазначено, що дохідна база місцевих бюджетів має поповнюватися за рахунок місцевих податків і зборів, розмір яких місцева влада встановлює самостійно в межах владних повноважень. За умови максимально можливої мобілізації місцевих податків і зборів забезпечується фінансова незалежність та самодостатність громад, раціональне використання наявного фіскального потенціалу територій, що сприяє зростанню рівня та якості наданих їм послуг.

Варто відзначити, що підвищення ролі місцевих податків і зборів, досягнення їхньої максимально можливої мобілізації повинно бути одним із пріоритетних завдань для органів місцевого самоврядування. Формування

значної частини власних доходів місцевих бюджетів – у прямій залежності від того, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування зможуть організувати весь комплекс робіт із запровадження та мобілізації місцевих податків і зборів [128, с. 47].

Тому місцеві податки і збори слугують індикаторами ефективності управління фінансами територіальних громад.

Так, згадуваний нами показник фіскальної віддачі територій (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) вважаємо критерієм управлінської оцінки ефективності виконання бюджетів, постійний моніторинг якого сприятиме оцінці фіскальної прибутковості громади і прийняттю зважених управлінських рішень стратегічного розвитку громади на перспективу.

Щодо отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, що сьогодні досить актуальне питання відновлення економіки після війни, то наявна проблема полягає в тому, що органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад часто не спроможні підготувати якісні інвестиційні проекти, в більшості відсутнє стратегічне бачення перспектив розвитку сільських територій.

Вважаємо, що на рівні держави слід сприяти розширенню податкової бази сільських бюджетів.

Враховуючи переважання на сільських територіях функціонування аграрного бізнесу слід на рівні держави підтримувати перспективні напрями розвитку аграрного сектора. Зокрема, на думку Рябоконт В.П. [133, с.14]: «в агломераційних формуваннях потрібно організувати виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, її безвідходної переробки для випуску високоякісних продовольчих товарів. Агломераційні формування відображають територіальну концентрацію аграрного і промислового виробництва, спрямовану на розташування виробничо-технологічних, житловопобутових, адміністративно-культурних, освітнянсько-

оздоровчих секторів суспільного життя в межах існуючих нині сільських територій».

Також важливо враховувати потребу у підвищенні кваліфікації місцевих фахівців у сфері фінансового управління та розробки інвестиційних проєктів. Органи місцевого самоврядування мають забезпечити навчання і підвищення компетенцій своїх кадрів, що дозволить ефективніше управляти ресурсами та використовувати державні та міжнародні фінансові ресурси.

Крім того, необхідно удосконалити механізми контролю і звітності за використанням державних та міжнародних коштів. Це включає створення прозорих процедур для розподілу фінансової допомоги, забезпечення чіткого моніторингу та звітності про виконання проєктів, а також систематичне оцінювання результатів. Лише завдяки цьому можна забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів та досягнення реальних покращень у розвитку сільських територій.

Останнім часом зростає актуальність інтеграції цифрових технологій в управлінні фінансами місцевих громад. Впровадження електронних систем обліку, автоматизація процесів планування та контролю допоможуть підвищити прозорість і ефективність фінансового управління. В цілому, забезпечення стійкого економічного розвитку сільських територій потребує комплексного підходу, що включає підтримку аграрного сектору, розвиток інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів, вдосконалення системи фінансового контролю і впровадження інноваційних технологій.

Таке поєднання аграрного і промислового виробництва сприятиме гармонійному розвитку сільських територіальних громад і їх конкурентоспроможності в порівнянні з іншими їх видами.

Управління конкурентоспроможністю територій на сьогодні визнано одним з головних чинників конкурентного розвитку національної економіки. Особливої актуальності проблеми забезпечення конкурентоспроможності територій набувають в умовах децентралізації, основною ціллю якої є

створення дієвих, функціональних та фінансово-самоокупних територіальних громад, здатних забезпечити достойний рівень життя населення. Кожна територія має свої конкурентні переваги, що за умови застосування дієвих механізмів управління сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності бізнесу, що розміщений на даних територіях [48, с. 48].

Вважаємо, що пріоритетним напрямком розвитку сільських територіальних громад є обов'язкове формування власної стратегії на основі економічних можливостей території, визначення пріоритетних напрямів використання економічного потенціалу території конкурентних переваг, передбачення можливих ризиків і шляхів їх нівелювання. Завдяки грамотному управлінню наявними ресурсами сільської громади можна сприяти розвитку підприємництва, залученню коштів інвесторів та можливостей забезпечення сільських мешканців якісними послугами на рівні інших громад.

Розробляючи власну стратегію розвитку громади, слід надати їй індивідуальності і особливості з врахуванням пріоритетних інтересів і потреб сільської територіальної громади та задіяння невикористаного економічного потенціалу для подальшого розвитку.

Деталізація етапів розробки стратегії розвитку громади та оцінки ефективності сільських територіальних громад наведено на рис. 3.3.

Одним із стримуючих чинників розвитку сільських територій є їх недостатня інвестиційна привабливість та низький рівень використання ресурсного потенціалу управліннями сільських територіальних громад.

Проте формування сприятливих інвестиційних умов, залучення іноземних та збільшення обсягів національних інвестиційних ресурсів у розвиток сільських територій стримує ряд негативних чинників, найгострішими серед яких є: недосконала та непослідовна інвестиційна політика держави, в якій переважають принципи залишкового виділення коштів на розвиток села, недосконалі механізми використання бюджетних

коштів, несприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності на селі, низька ліквідність інвестиційних ресурсів, недостатнє фінансування соціальної сфери села, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури [180, с. 21].

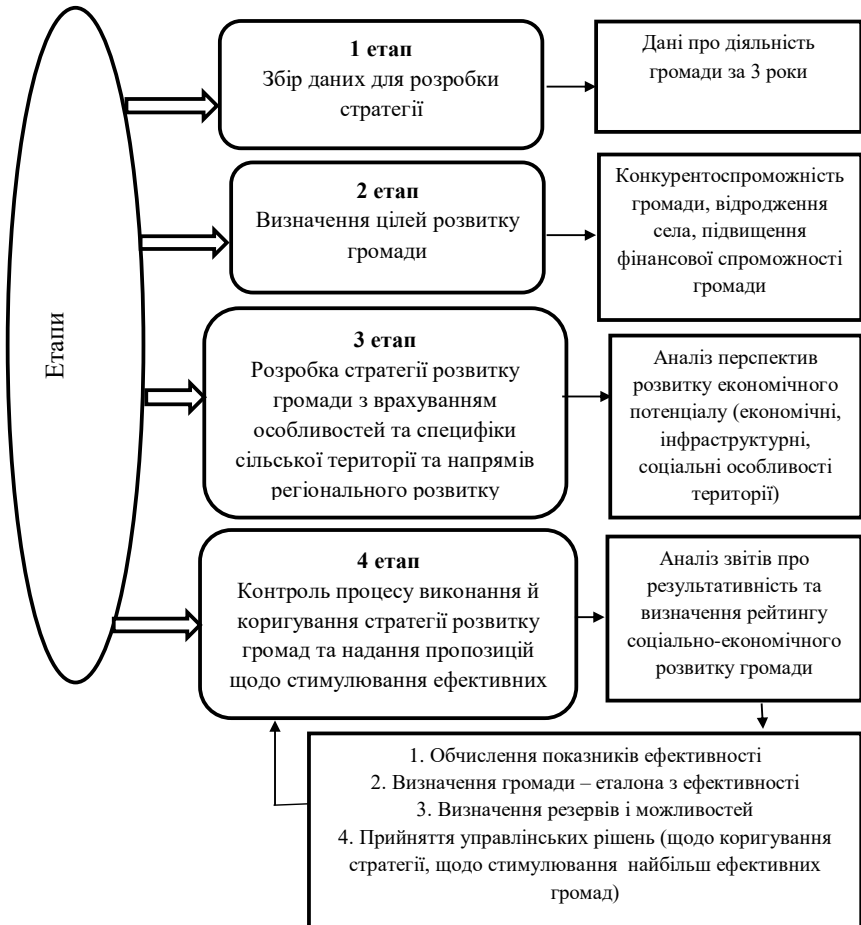

Рисунок 3.3. – Послідовність етапів розробки стратегії розвитку та оцінка ефективності сільських територіальних громад

Джерело: сформовано авторами

Таким чином, зростає роль держави у створенні сприятливих умов до

розвитку сільських територіальних громад в частині вдосконалення механізмів використання бюджетних коштів саме для розвитку сільських територій не за залишковим принципом, що є основою підтримки пріоритетної галузі, яка формує не лише продовольчу безпеку, а й соціальну захищеність сільського населення.

Отож задля забезпечення стійкого розвитку сільських територій необхідно мінімізувати ризики стримування розвитку, що має здійснюватися на основі тісної взаємодії інтересів різних суб'єктів децентралізації. Додатковим стимулом до активізації здійснюваних реформ та забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій є удосконалення відповідного законодавства, що сприятиме отриманню додаткових ресурсів, у т. ч. від донорів як вітчизняних так й іноземних (здійсненню фандрайзингової діяльності) [9].

Стримуючим фактором до розвитку сільських територіальних громад є недосконалість процесу бюджетування. Зокрема Малиняк Б.С. [82, с. 111] визначає стратегічні пріоритети розвитку громади, такі як:

- інституційна неврегульованість механізму складання, розгляду й затвердження прогнозу місцевого бюджету та внесення до нього змін;

- відсутність чітких законодавчих вимог щодо обґрунтування фінансового забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громади;

- прогалини в нормативно-правовому забезпеченні питань стосовно планів діяльності головних розпорядників коштів місцевих бюджетів на середньостроковий період;

- системні проблеми в застосуванні програмно-цільового бюджетування, зокрема слабкий зв'язок мети, завдань і результативних показників виконання бюджетних програм із програмними документами розвитку громади;

- низька кваліфікація службовців багатьох органів місцевого

самоврядування та недосконалість системи підготовки кадрів і підвищення кваліфікації;

– неістотна роль у розвитку місцевого самоврядування аналітичних центрів та консалтингових структур із дослідження проблем місцевого самоврядування й ефективного бюджетування;

– загалом невисокий рівень бюджетної культури та управління місцевим розвитком, що нерідко супроводжується закритістю бюджетного процесу, незначною участю в ньому громадськості, а також низькою дисципліною в реалізації стратегій і програмних документів розвитку громад.

Крім того, на думку автора, «в жодній із проаналізованих бюджетних програм... не було передбачено можливості заохочення їх виконавців у разі досягнення планових показників результативності. Не підтверджено системність роботи органів місцевого самоврядування щодо забезпечення ефективності місцевих бюджетів. Реалізація більшості досліджених бюджетних програм відбувалася в умовах відсутності служб чи посадових осіб, відповідальних, зокрема, за моніторинг їх виконання» [82, с.106].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що в основі стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні: врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; удосконалення законодавства в частині чіткості вимог щодо затвердження місцевих бюджетів та внесення змін до них, законодавчого обґрунтування вимог до фінансового забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громад; посилення зв'язку мети та результативних показників виконання бюджетних програм із програмними документами; зобов'язання службовців органів місцевого самоврядування та управлінського персоналу територіальних громад проходити підвищення кваліфікації та поліпшувати рівень знань і умінь в системі місцевого самоврядування.

З метою удосконалення системи місцевого самоврядування та

вирішення проблем, що виникли в процесі реалізації реформи децентралізації потребує законодавчого врегулювання розбудова й функціонування територіальних громад, інституту старост; запровадження заходів із державного стимулювання діяльності ефективних громад; організації консультативної допомоги громадам; створення Центру супроводу проєктів їх розвитку тощо.

Враховуючи пріоритетні інтереси держави (додаток З) важливим для підвищення активності сільського населення до розвитку громади є вмотивованість через державне стимулювання ефективно діючих сільських територіальних громад.

Дослідження ефективності функціонування сільських територіальних громад в умовах проведення реформи децентралізації є актуальним, оскільки виявлення проблемних питань їх розвитку сприятиме найшвидшому корегуванню стратегії розвитку в умовах змінного ринкового середовища функціонування з метою підвищення рівня конкурентоспроможності через диверсифікацію напрямків зростання економічного потенціалу сільської території.

Для оцінки ефективності управління в сільських територіальних громадах Вінницької області використовуватимемо метод порівняльного аналізу середовища функціонування (Data Envelopment Analysis), що оснований на принципах лінійного програмування та ідеях М. Дж Фарелла [176].

За результатами оцінки ефективності із використанням методу АСФ отримуємо оптимальне значення вхідних та вихідних показників, опираючись на які приймаються управлінські рішення щодо збільшення або зменшення вхідних або вихідних показників з метою досягнення рівня ефективної діяльності тієї чи іншої територіальної громади.

При застосуванні методу порівняльного аналізу середовища функціонування (АСФ) для оцінки ефективності діяльності сільських

територіальних громад отримали відповідні результати залежно від вихідних змінних (додаток 3).

Розрахований коефіцієнт (E) є індексом ефективності. Якщо $E=1$, то вважається, що дана сільська територіальна громада є найефективнішою. Якщо $E > 1$, то потенціал громади є високим, а якщо $E < 0,7$, то потенціал громади є низьким і по мірі зменшення коефіцієнта – ефективність громади оцінюється як наднизька. Для розрахунків використовуємо програму Microsoft Excel 2010.

На основі вихідних даних приведених маємо такі залежності:

А) залежність результативної ознаки (Y) (видатки загального фонду) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (K) та офіційних трансфертів (X):

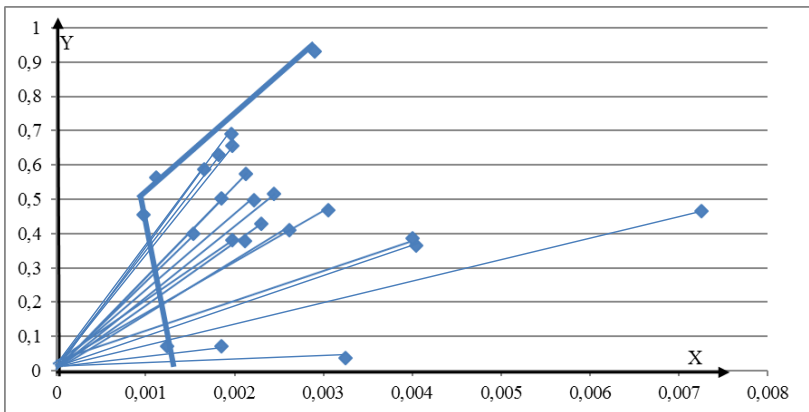

Рисунок 3.4 – Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі А)

Джерело: розраховано авторами за даними [174]

Б) залежність результативної ознаки (Y) (видатки на утримання апарату управління) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (K) та офіційних трансфертів (X):

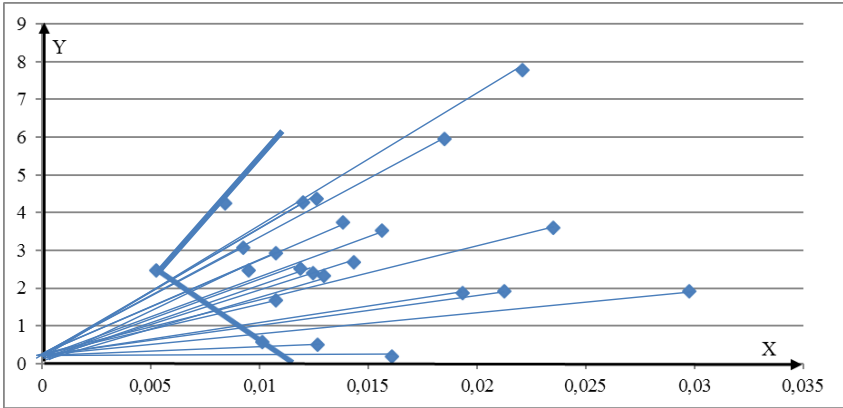

Рисунок 3.5. - Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі Б)

Джерело: розраховано авторами за даними [174]

В) залежність результативної ознаки (Y) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (K) та місцевих податків і зборів (X):

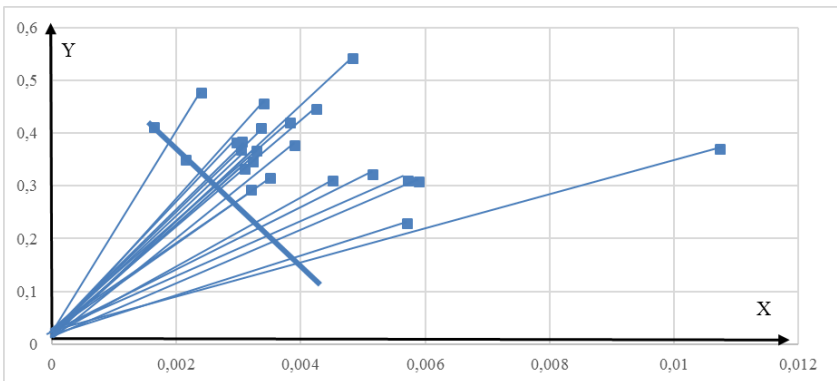

Рисунок 3.6. - Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі В)

Джерело: розраховано авторами за даними [174]

Г) залежність результативної ознаки (Y) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: кількості населення в сільських територіальних

громадах (Y) та фіскальної віддачі території громади (X):

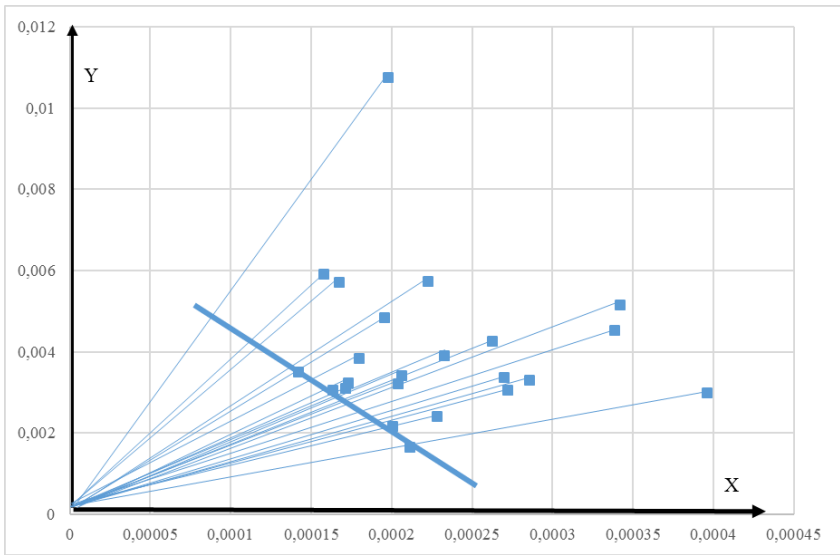

Рисунок 3.7 - Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі Г)

Джерело: розраховано авторами за даними [174]

Виходячи із проведених досліджень аналізу середовища функціонування сільських територіальних громад на предмет визначення найбільш ефективних серед громад Вінницької області, дослідженням встановлено, що такими є Уланівська громада Хмельницького району, Джулинська громада Гайсинського району, Джулинська громада Жмеринського району, Якушинецька громада Вінницького району. Основними пріоритетами їх ефективної діяльності є розвиток підприємництва, зайнятість сільського населення, кращий розвиток соціальної інфраструктури, значна роль сільського господарства як основи місцевої економіки. Самодостатність сільських територіальних громад забезпечується високою часткою місцевих податків і зборів, власною діяльністю щодо створення необхідних соціально-економічних умов для задоволення потреб населення шляхом активізації внутрішніх резервів

сільських територій.

Забезпечення відродження сільських територій вимагає комплексного підходу, що передбачає сприяння розвитку бізнесу на селі (і не лише аграрного), побудову сучасної дорожньої інфраструктури місцевого рівня, секторальну децентралізацію, підтримку індивідуального житлового будівництва, розроблення дієвого механізму управління земельними ресурсами тощо.

Проведення фіскальної децентралізації як заходу зі зміцнення економічних відносин між центральним і нижчими рівнями влади має відповідати прийнятним принципам делегування владних повноважень у рамках трансформацій адміністративно-територіальних структур. З цією метою зазначене делегування на місцевий рівень повинне супроводжуватися впровадженням управлінської концепції фіскального простору сталого регіонального розвитку. Трансформації політики виживання України в стратегію розвитку, подальшому реформуванню регіональних владних структур у нашій державі сприятимуть зростання стійкого надходження податків і зборів, стабілізація господарських відносин на місцевому рівні на основі гарантій прав власності, конкуренції, регулювання природних монополій [56, с. 29].

Таким чином, на основі проведеного дослідження спробуємо сформувати базову модель сталого і збалансованого розвитку сільських територіальних громад, в основі якої складові, заходи як з боку держави так і з боку громад щодо їх забезпечення, індикатори підвищення ефективності громади, визначені поточні та стратегічні цілі. Стратегічною метою розвитку є конкурентоспроможність сільських територіальних громад та відродження села.

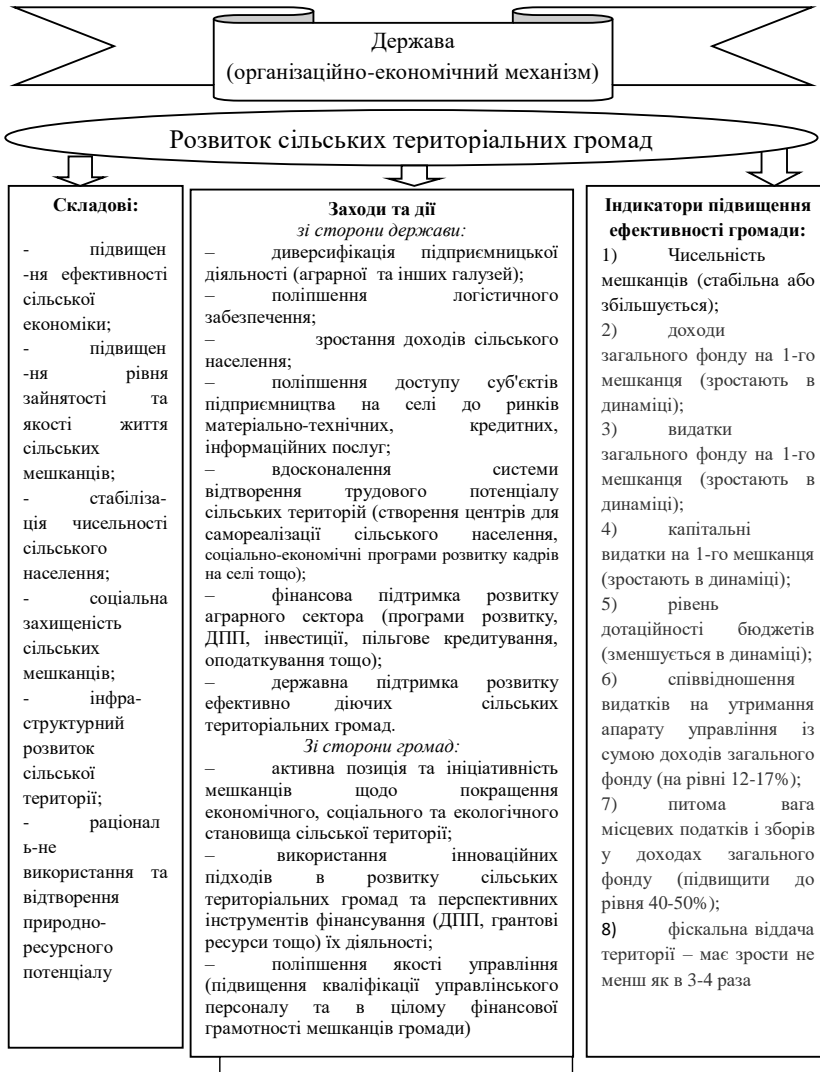
Стратегічні перспективи вдосконалення системи відтворення трудового потенціалу сільських територій полягають у впровадженні соціально-економічних програм розвитку кадрового потенціалу, розробленні концепцій

професійного росту працівників та оптимальних механізмів добору, оцінки та мотивації персоналу; створенні і підтримці умов збереження і розвитку трудового потенціалу села; покращенні кількісно-якісних параметрів трудового потенціалу; регулюванні мобільності. Діяльність місцевих органів влади необхідно спрямувати з функціональної орієнтації на створення гнучких координуючих центрів, що самоорганізуються, для забезпечення ефективного використання інтелектуальних та фізичних можливостей трудових ресурсів села, реалізацію їх потенціалу та задоволення соціальних потреб.

Система сталого розвитку сільських територіальних громад повинна включати також комплекс заходів для підтримки інфраструктурних проєктів і екологічної стабільності. Розвиток транспортної та комунальної інфраструктури, забезпечення доступу до сучасних комунікаційних технологій, а також поліпшення умов для енергетичної ефективності є критично важливими для підвищення якості життя в сільських районах. Інвестиції в ці сфери можуть суттєво покращити умови для бізнесу і населення, створити нові можливості для економічного зростання.

Ще одним важливим аспектом є створення механізмів для активного залучення місцевих жителів до процесу прийняття рішень і реалізації проєктів. Це включає організацію громадських слухань, консультацій з жителями, а також підтримку ініціатив, спрямованих на покращення життєвих умов. Інтеграція громадської думки у процес управління дозволяє враховувати реальні потреби і проблеми мешканців, що підвищує ефективність реалізації програм і проєктів.

Для досягнення стійкого розвитку сільських територій необхідно також забезпечити підтримку малому та середньому бізнесу, зокрема через надання субсидій, створення бізнес-інкубаторів і розвитку програм менторства. Такі заходи сприятимуть підвищенню підприємницької активності, створенню нових робочих місць і стимулюванню економічного розвитку в регіонах.

Поточні цілі: *наращення фінансово-економічного потенціалу, ефективне управління громадою*

Конкурентоспроможність сільських територіальних громад та відродження села

Рисунок 3.8 - Базова модель розвитку сільських територіальних громад в Україні

Джерело: сформовано авторами

Саме ефективне управління сільською територіальною громадою всіма наявними природними, енергетичними, матеріальними, трудовими та іншими ресурсами сприятиме розвитку сільських територій.

Таке управління здійснюватиметься на принципах самостійності (організаційна й фінансова), відповідальності та контролю за умови їх ефективного їх використання.

Ефективний організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

Отже, існуючі виклики реформи децентралізації для органів місцевого самоврядування потребують взаємодії та взаємозв'язку складових: влада – освіта – громада – бізнес для ефективного розвитку фінансово-спроможних і самодостатніх територіальних громад, що характеризуються специфічними особливостями, невикористаним потенціалом території, що за умови державної підтримки, дієвості організаційно-економічного механізму та розробленої ефективною стратегії розвитку сприятиме створенню комфортного простору проживання сільських мешканців.

3.3. Детермінанти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад України

Глобалізація та євроінтеграційні процеси суттєво впливають на спосіб управління розвитком міст та територій країни. Впровадження концепції економічного зростання, що набуває швидкого поширення, стає важливим механізмом зміцнення національного потенціалу держави, регіонів та сільських територіальних громад з метою вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем.

Потужний фінансово-економічний потенціал забезпечить здатність сільської територіальної громади вирішувати нагальні питання розвитку сільських територій.

В умовах трансформаційних змін в економіці зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад та зміцнення інтеграційних процесів з ЄС пов'язане з використанням сучасних інноваційних підходів забезпечення ефективної діяльності громад.

Формування нової системи місцевого самоврядування в Україні передбачає необхідність вивчення світового досвіду таких реформ в розвинених країнах з метою врегулювання відносин між центральною та місцевою владою.

Більшість країн Європи пройшли етап реформування адміністративно-територіального устрою та формування ефективного фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад в умовах місцевого самоврядування. Згідно Світового Банку «Decentralization and local democracy in the world» [38] зазначено: держави ЄС мають дві ключові ознаки, які відрізняють їх від усіх інших геополітичних регіонів світу. По-перше, кожна частина території країн ЄС управляється органом місцевого самоврядування. По-друге, усі держави ЄС визнають дискретний набір фундаментальних принципів, на основі яких формується та розвивається місцеве самоврядування. Ці принципи відображені та закріплені в Європейській Хартії місцевого самоврядування, Європейській конвенції про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні, Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою, Європейській Хартії міст, Європейській Хартії регіональних мов та мов меншин, Рамковій конвенції про захист національних меншин тощо [136].

Невеликі за територією держави ЄС (Болгарія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Словенія) характеризуються наявністю лише одного рівня місцевого самоврядування – муніципалітетів. Одинадцять країн ЄС (Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словенія, Угорщина, Чехія, Швеція) мають дворівневу систему: регіони та муніципалітети. Шість держав-членів ЄС мають трьохрівневу систему: дві

унітарні держави (Польща та Франція) та чотири федеральні держави (Бельгія, Італія, Іспанія та Німеччина). Для Великобританії характерна наявність і однорівневої, і дворівневої структури місцевого самоврядування в залежності від особливостей розвитку сільських територій [38].

Натомість, для високоурбанізованих держав характерне масштабне об'єднання муніципалітетів, тому постало питання відновлення управління на рівні «*infra-community*», тобто всередині громади (Швеція, Великобританія). Це спонукає до включення до складу складових зростання фінансово-економічного потенціалу громади, соціальної складової (тобто, «*minor local entities*»). Цим напрямом на рівні місцевого самоврядування розвиваються такі країни, як Болгарія та Португалія, де функціонують доволі великі муніципалітети, опираючись на інфрамуніципальні установи. Зазначимо, що органи місцевого самоврядування в країнах ЄС наділяються повноваженнями у сфері планування та управління землями, культури та спорту, дошкільної та середньої освіти, утримання парків, доріг місцевого значення, водопостачання та водовідведення, громадського транспорту на території сільських громад. Основним джерелом доходу сільських громад в країнах ЄС є податкові надходження та міжбюджетні трансферти [32]. В країнах ЄС частка податкових надходжень в складі доходів бюджетів муніципалітетів коливається в межах 11,5-76,0%.

Основними податковими доходами сільських громад в європейських країнах є власні податкові надходження, зокрема місцеві податки та збори, на які, як і в Україні, органи місцевого самоврядування мають безпосередній вплив. Слід зауважити, що серед усіх видів податкових надходжень обсяги надходжень місцевих податків у країнах ЄС зростають найшвидше. У Франції та Великобританії обсяги цих надходжень зросли у 5 разів [152].

Тобто, в країнах-членах ЄС місцеві податки та збори є вагомим джерелом зростання фінансово-економічного потенціалу сільських громад.

Зазначимо, що регіональна політика країн-членів ЄС традиційно використовувала фінансові інструменти для зростання фінансово-

економічного потенціалу сільських територіальних громад, які набувають різного значення для різних країн. Відносна важливість фінансових інструментів змінюється з часом, які поділяються на п'ять великих груп [38]:

- засоби стримування розміщення нових сільських територіальних громад у перенаселених регіонах (густо заселені й перенаселені райони Франції);

- просторова організація економічної діяльності країни (механізм державного впливу на галузеві ринки шляхом розміщення суб'єктів агробізнесу на території сільських громад (державний сектор Італії);

- державне фінансове стимулювання сільських територіальних громад (дотації, кредитування, інвестування, субсидювання тощо);

- створення інфраструктури на території сільських громад (механізми концесії у сфері транспорту, застосовані у скандинавських країнах);

- «м'які» засоби стимулювання соціально-економічного розвитку та зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад (створення прийнятної підприємницької середовища, підтримка інформаційних мереж, консалтингової діяльності, освіти, науково-дослідної та технічної діяльності).

Фінансові інструменти стимулювання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад існують майже в усіх країнах-членах ЄС. Такі фінансові інструменти, як інвестиційний грант, субсидювання відсоткових ставок використовуються у Бельгії, Німеччині, Греції, Норвегії, Португалії, Великій Британії; податкові пільги – у Фінляндії, Франції, Греції, Італії; субсидії, пов'язані з використанням робочої сили, в Австрії, Бельгії, Франції, Ірландії, Швеції, Великій Британії; транскордонні пільги – у Фінляндії, Швеції з метою зацікавлення фірм розміщувати виробництво або інвестиції в проблемних регіонах [38].

Досить поширеним фінансовим інструментом реалізації регіональної політики щодо зростання фінансово-економічного потенціалу сільських

територіальних громад в ЄС є інвестиційний грант – прямий фінансовий внесок ЄС на підтримку соціально-економічних проєктів в сільських територіях, які представляють інтереси ЄС або роблять свій внесок у реалізацію програми чи політики ЄС. Розмір інвестиційного гранту залежить від цілей і бюджету фонду та варіює від декількох сотень до сотень тисяч євро [152]. Зауважимо, що використання фінансових інструментів стимулювання та розвитку сільських територіальних громад в регіональній системі країн-членів ЄС дещо відрізняється (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Фінансові інструменти стимулювання та розвитку сільських територіальних громад в регіональній системі країн-членів Європейського Союзу

Країни-члени ЄС	Фінансові інструменти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських громад							
	Основні дотації	Субсидії	Податкові пільги	Субсидії на працевлаштування	Транспортні пільги	Регіональні позики	Спеціальні фонди	Інвестиційні гранти
Австралія	+	-	-	+	-	-	-	-
Бельгія	+	+	-	+	-	-	-	-
Великобританія	+	+	-	+	-	-	-	-
Греція	+	+	+	-	-	-	-	-
Данія	+	-	-	-	-	-	-	-
Ірландія	+	-	-	+	-	-	-	-
Іспанія	+	-	-	-	-	-	+	+
Італія	+	-	+	-	-	-	+	+
Люксембург	+	-	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	+	-	-	-	-	-	-	-
Німеччина	+	+	+	-	-	+	+	+
Португалія	+	+	-	-	-	-	-	-
Фінляндія	+	-	+	-	+	-	-	-
Франція	+	-	+	+	-	-	-	-
Швеція	+	-	-	+	+	-	-	-

Джерело: складено авторами за даними [32]

Трансфертний метод фінансового вирівнювання бюджетів сільських територіальних громад, інструментами якого є прямі гранти, непрямі (податкові розщеплення) трансферти, цільові та загальні трансферти є одноразовим та строковим, вимагає зустрічного фінансування або не передбачає жодних вимог. Тому, в країнах із високим рівнем децентралізації та широкою податковою автономією органів місцевого самоврядування цей метод майже не використовується (табл. 3.3).

У європейських країнах джерелом наповнення ресурсної бази бюджету сільських громад є податки, які становлять понад 70% від загального обсягу надходжень, зокрема за рахунок дії механізмів майнового оподаткування. Так, питома вага податку на майно в податкових надходженнях бюджету сільських громад Великобританії становить від 99%, у Франції та Іспанії – до 30-40%. Потужний потенціал має прибутковий податок (як індивідуальний, так і корпоративний). В Німеччині джерелом доходів бюджету сільських громад є відрахування ПДВ. Питома вага неподаткових надходжень коливається в середньому від 10% до 30%. Так, у Бельгії вона дещо перевищує 30%, у США – 27%, Швеції – 15%, Австрії та Великобританії – 14% [32].

Таблиця 3.3.

Трансфертне фінансування бюджетів сільських територіальних громад (світовий досвід)

Країна-учасник ОЕСР	Тип трансфертів	Форма вирівнювання	Залежність від трансфертів	Частка трансфертів у доходах бюджеті сільських громад
1	2	3	4	5
Польща	Цільові (нецільові)	Вертикальна	Висока	49,3
Норвегія	Цільові	Горизонтальна	Середня	44,2
Португалія	Нецільові	Вертикальна	Низька	28,1
Великобританія	Цільові	Вертикальна	Висока	68,6
Швеція	Цільові	Горизонтальна	Низька	28,7

Продовження таблиці 3.3.

1	2	3	4	5
Данія	Цільові	Вертикальна	Висока	58,2
Фінляндія	Цільові	Вертикальна	Низька	30,3
Німеччина	Цільові (нецільові)	Вертикальна	Середня	36,1
Австрія	Цільові	Вертикальна	Висока	61,9
Швейцарія	Цільові	Вертикальна	Низька	11,2
Італія	Цільові	Вертикальна	Середня	39,3
Іспанія	Цільові	Вертикальна	Висока	56,4
Канада	Цільові	Вертикальна	Висока	47,3

Джерело: складено авторами за даними [32]

Що ж стосується реалій розвитку сільських територіальних громад в Україні на перспективу, прогнози виглядають менш оптимістичними, враховуючи сучасний кризовий стан економіки держави, пов'язаний із наслідками повномасштабної війни росії проти України.

Оцінити ефективність використання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад можна, скориставшись даними приведеними в додатку М, що проводиться за основною його бюджетною складовою [137].

Критерієм, який дозволяє визначити рівень достатності бюджетного потенціалу сільських територіальних громад та їх відповідності щодо фінансової спроможності в регіональній системі країни є порівняння власних доходів та видатків в бюджеті на одного мешканця сільської території.

Визнаючи недостатність власних фінансових ресурсів сільських бюджетів для забезпечення інтересів та потреб громади та фінансових можливостей для перспективного розвитку сільських територій, доцільним є використання інноваційних інструментів в управлінні діяльністю сільських територіальних громад. Важливим напрямком у пошуку таких можливостей є використання державно-приватного партнерства для вирішення нагальних потреб розвитку сільських територій.

Пропонуємо використання державно-приватного партнерства як фінансового інструменту в системі місцевого самоврядування, що сприятиме задоволенню потреб територіальних громад через залучення додаткових фінансових ресурсів для розвитку інфраструктурних об'єктів.

Державно-приватне партнерство передбачає співробітництво на постійній основі між органами місцевої влади, підприємствами приватного сектору та іншими учасниками, що генерує мобілізацію фінансових ресурсів, передбачає розподіл видатків, ризиків та прибутків між ними. Використання такого інструменту дає змогу органам місцевого самоврядування забезпечувати потреби економічного розвитку сільських територій за інвестиційні кошти та одночасно здійснювати контроль за об'єктами інфраструктури.

Враховуючи результати проведеного соціологічного дослідження, яке виявило комплекс невирішених досі проблем розвитку територій в сільській місцевості, зокрема:

- значно низька питома вага респондентів (36,4%) вказала на наявність робочих місць в населеному пункту;
- лівова частка респондентів (70,1%) не бачать можливості для самореалізації на території проживання;
- на відсутність інвестицій в розвиток громади вказали більше 50% опитаних;
- пріоритетними завданнями для розвитку громади, на думку опитаних, є зменшення рівня безробіття (56,5%) та благоустрій населеного пункту (20,6%);
- низька якість доріг в самому населеному пункті (найвищу оцінку якості доріг вказали лише 27,9% сільського населення), то вважаємо на необхідність використання такого інструменту як ДПП в таких сферах: «виробництво-переробка-реалізація» (через створення переробних підприємств в сільській місцевості, кооперативів тощо) та будівництво об'єктів інфраструктури села (автошляхи, амбулаторії, медпункти, дитячі

садки, спортивні комплекси, сфера надання послуг тощо). Основні напрямки і переваги використання фінансових інструментів розвитку сільських територіальних громад наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Основні переваги використання фінансових інструментів розвитку сільських територіальних громад

Фінансові інструменти	Напрями використання інструментів	Партнери	Переваги використання для громад
1	2	3	4
Державно-приватне партнерство	Інфраструктура переробки с.-г. продукції Автошляхи Соціальна інфраструктура	Державні органи (органи місцевого самоврядування) Асоціація фермерів та землевласників України Приватні підприємства Фермерські господарства Лабораторії Фінансові установи Переробні підприємства тощо	Покращення логістики (зменшення втрат товаровиробників) та підвищення мобільності транспортування продукції від виробника; залучення інвестицій у розвиток сільської території; покращення привабливості території для проживання; зменшення рівня міграції сільського населення із села; зменшення безробіття; наповнення бюджету
Грантові інструменти фінансування (ендаумент та краудфандинг)	Фінансування конкретних проектів Цільова благодійна допомога через використання пасивних доходів	Міжнародні донорські організації Уряди країн Державні установи Комерційні структури Громадські некомерційні організації Приватні благодійні фонди або організації Банківські і небанківські установи	Отримання безповоротної фінансової допомоги на конкретні цілі; є незалежним від політики довгостроковим капіталом розвитку громад; є гнучким інноваційним інструментом розвитку громад

Джерело: сформовано авторами

Використання такого партнерства дасть можливість збільшувати кількість підприємницьких структур на селі, а отже зростання кількості робочих місць, що, в свою чергу, сприятиме зниженню рівня безробіття,

скороченню темпів обезлюднення територій, забезпеченню самореалізації населення, призупинення міграції сільського населення із села до селищ і міст.

На нашу думку, використання грантів є ще одним важливим інструментом підтримки економічного розвитку сільських територіальних громад.

Ось тут ще раз наголошуємо на важливому чиннику розвитку сільських територіальних громад, який має вплив на досягнення ефекту управлінської діяльності – ініціативність та освіченість, бажання самореалізовуватись, впроваджувати інновації з метою вирішення існуючих проблем економічного, соціального чи екологічного характеру на основі ефективно розроблених професіоналами проєктів.

Адже для отримання такої фінансової підтримки громадам слід заповнювати заявки на інтернет ресурсах відповідних міжнародних донорських організацій, які на конкурсній основі відберуть найбільш привабливі проєкти.

Особливістю грантових коштів є те, що в Україні, де обмежений доступ до інших джерел фінансування, саме вони часто мають вирішальне значення для фінансування потреб місцевого розвитку.

Особливістю ендавменту є сума коштів або інших ліквідних активів, яка вноситься благодійником у банківську або небанківську фінансову установу, завдяки чому територіальна громада як набувач благодійної допомоги отримує право на використання пасивних доходів, що виникають внаслідок користування такими коштами (активами) такими установами без права на витрачання основної суми ендавменту.

Краудфандинг передбачає добровільну співпрацю учасників людей щодо колективного фінансування певного проєкту або ідеї, кошти на які збираються зазвичай на спеціальних інтернет платформах. В перспективі громади можуть спробувати залучати кошти на реалізацію своїх невеликих проєктів, зокрема, купівлю шкільного транспорту, будівництво доріг,

споруд, спортмайданчиків тощо.

Вивчивши світовий досвід, можна стверджувати, що цікавим прикладом для України може бути використання таких детермінантів зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад та вмотивованості мешканців як фінансове стимулювання сільських територіальних громад, що здійснюватиметься державою у вигляді дотацій, пільгового кредитування, інвестування, субсидювання і саме тих, які демонструватимуть результативні показники економічного розвитку сільських територій як основа конкурентоспроможності їх на місцевому рівні.

Крім того, залишається актуальним на державному рівні сфокусуватись на створенні сприятливого підприємницького середовища і мотивації до здійснення підприємницької діяльності саме в сільській місцевості з використанням стимулюючих фінансових інструментів (податкові пільги, бюджетні кредити, страхування тощо) для розвитку бізнесу на селі як основа відродження села і підвищення якості життя.

Отже, комплексне використання фінансових інструментів і важелів організаційно-економічного механізму сприятиме зростанню фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад і розвитку сільських територій, що є стратегічною ціллю держави в контексті регіональної політики економічного зростання.

3.4. Активізація фінансових механізмів аграрних підприємств – основа розвитку сільських територій

В основі ефективної державної політики регіонального розвитку вагоме місце належить активізації фінансових механізмів підприємств аграрного сектора економіки як основи розвитку сільських територій та зайнятості сільських мешканців.

Пріоритетом регіональної політики повинно стати стимулювання

економічного зростання сільських територіальних громад разом із оптимальним задоволенням соціальних потреб сільських мешканців, вирішенням інфраструктурних проблем у виробничій і невиробничій сферах розвитку сільських територій.

Аналізуючи моделі підтримки розвитку галузі сільського господарства іншими країнами виявлено, що в цілому вони мають як переваги, так і недоліки та залежать від рівня розвиненості економіки країни, що в умовах обмеженості фінансових ресурсів, недосконалого законодавства, невизначеності пріоритету галузевого розвитку не дає можливості їх окремого застосування в агропромисловому комплексі України та сталого економічного зростання галузі в цілому. Тому доцільним є використання найкращих світових практик розвитку аграрного сектору економіки в комплексній моделі сприятливої фінансової політики України щодо підтримки сільського господарства як важливої галузі у вирішенні питань продовольчої, екологічної та національної безпеки в умовах світових тенденцій.

Виявлення існуючих проблем і викликів галузі сільського господарства в Україні вимагає формування моделі стимулювання розвитку підприємств аграрного сектора економіки, в основі якої фінансові механізми підтримки галузі, що в кінцевому результаті впливають на: нарощування фінансового потенціалу, поліпшення бюджетного фінансування, страхового захисту аграріїв, а отже і розвитку сільських територій.

Формування та використання фінансових механізмів в значній мірі залежить від сформованої фінансової політики держави та окремого підприємства, зокрема.

Формування ефективної фінансової політики, спрямованої на підтримку розвитку сільського господарства, передбачає необхідність врахування як загальнодержавних, так і регіональних аспектів, що забезпечить комплексний підхід до вирішення існуючих проблем галузі. Важливою складовою такої політики є розробка і впровадження механізмів фінансового стимулювання

аграрного сектора, які включають податкові пільги, субсидії, пільгове кредитування, страхування ризиків, а також створення умов для залучення інвестицій.

Одним із ключових завдань є забезпечення доступу аграрних підприємств до фінансових ресурсів на вигідних умовах, що потребує оптимізації системи кредитування, розширення можливостей використання страхових інструментів, а також підтримки інвестиційних проєктів, спрямованих на модернізацію виробничих потужностей та впровадження інноваційних технологій.

Важливо забезпечити прозорість і стабільність законодавчого регулювання у сфері аграрної політики, що створить сприятливий клімат для довгострокового планування та розвитку сільськогосподарських підприємств. Це включає спрощення процедури отримання державної підтримки, запровадження ефективних механізмів контролю за використанням виділених коштів, а також розвиток партнерства між державою, фінансовими установами та аграрними підприємствами.

Загалом, формування ефективної моделі фінансової підтримки сільського господарства в Україні повинно ґрунтуватися на аналізі світового досвіду, з урахуванням національних особливостей та пріоритетів розвитку аграрного сектора, що дозволить забезпечити стійкий економічний розвиток галузі, підвищення конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку та зміцнення продовольчої безпеки країни.

Крім того, варто підкреслити важливість розвитку інфраструктури та логістичних систем у сільському господарстві, що є ключовим фактором для ефективної реалізації продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Інвестиції у транспортні мережі, складські приміщення, а також у цифрові технології для управління ланцюгами постачання можуть значно підвищити ефективність виробництва та збільшити прибутковість аграрного сектору.

Особливу увагу слід приділити інноваціям у сфері агротехнологій. Розробка та впровадження новітніх методів обробітку ґрунту, оптимізації

використання ресурсів, захисту рослин та управління водними ресурсами здатні забезпечити стійке виробництво, зменшити вплив на довкілля та підвищити врожайність. Держава має сприяти створенню умов для науково-дослідних розробок та підтримувати фермерів у впровадженні нових технологій, що дозволить модернізувати виробництво та підвищити його ефективність.

Сприяння кооперації та об'єднанню аграрних підприємств є ще одним важливим напрямом фінансової політики. Це дозволить підвищити конкурентоспроможність малих та середніх підприємств, які часто мають обмежений доступ до ринків збуту та фінансових ресурсів. Кооперативні об'єднання можуть ефективно вирішувати питання спільного придбання техніки, спільного використання інфраструктури та просування продукції на ринки.

Нарешті, розвиток людського капіталу в аграрному секторі є критично важливим для сталого розвитку галузі. Інвестиції в освіту та професійну підготовку фермерів, а також підвищення кваліфікації працівників дозволять адаптуватися до нових технологій та методів господарювання. Це сприятиме підвищенню продуктивності праці, зростанню рівня доходів у сільській місцевості та покращенню якості життя в сільських громадах.

Таким чином, комплексний підхід до формування та реалізації фінансової політики у сільському господарстві, що поєднує підтримку інновацій, розвиток інфраструктури, сприяння кооперації та інвестиції в людський капітал, є необхідною умовою для забезпечення стійкого економічного розвитку аграрного сектора України.

Розробці нових фінансових механізмів ефективного функціонування галузі сільського господарства має передувати розробка політики розвитку аграрного сектора на перспективу та встановлення методологічних засад, на яких має забезпечуватися приведення в дію цієї політики через систему економічного механізму.

Незаперечною є роль організаційного (організаційну структура

управління фінансами в державі, планування децентралізованих фінансів суб'єктами господарської діяльності; систему методів і форм стимулювання й обмеження фінансово-господарської діяльності), інституційного (державні інституції, власність (на землю та засоби виробництва), праця, конкуренція (рівень якості та екологічна безпечність продукції і її доступність), інфраструктура (мережа ринків збуту продукції, доріг тощо), ціна), правового (законодавчо-нормативна база, яка регулює фінансове управління державними фінансами, фінансами підприємств та фінансами галузей), інформаційного (доступ до достовірної інформації) та кадрового забезпечення (висококваліфіковані кадри в системі управління та на підприємствах).

Для досягнення ефекту всі складові фінансових механізмів розвитку підприємств аграрного сектора економіки мають знаходитись у взаємодії і доповнювати один одного. Лише в комплексному підході до їх застосування вони, гармонійно поєднуючись, сприятимуть ефективній діяльності підприємств аграрного сектору економіки, галузі та фінансо-економічному розвитку сільських територіальних громад загалом.

При розробці заходів, інструментів та важелів фінансових механізмів слід враховувати вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на їх формування та ефективність використання. Важливим внутрішнім чинником, на який слід зважати при формуванні фінансових механізмів для аграрного сектору економіки є згадувані вже нами галузеві особливості та специфічні ознаки агропромислового виробництва (порівняно нижча, ніж в інших галузях економіки фондозабезпеченість виробництва та нижчий рівень оплати праці).

Що ж до інших внутрішніх чинників впливу (напрямки фінансової політики аграрного підприємства; фінансовий стан та рівень фінансового потенціалу підприємства; фінансова грамотність управлінського персоналу та рівень фінансового менеджменту на підприємстві), то вони впливають саме на використання тих чи інших фінансових механізмів аграрними

підприємствами. Тобто, фінансовий стан та фінансові можливості аграрного підприємства є визначальними при побудові фінансових відносин підприємства з страховими компаніями (використання механізму страхового захисту), банківськими установами (використання механізму банківського кредитування), що визначає напрямки фінансової політики цього підприємства і підкріплені вони, що не менш важливо, фінансовою грамотністю управлінського персоналу при прийнятті правильних управлінських рішень, в тому числі і при використанні механізму державної фінансової підтримки.

Тому аграрні підприємства потребують дієвих фінансових механізмів для поліпшення фінансового забезпечення сільськогосподарської діяльності.

Запорукою результативності моделі стимулювання розвитку підприємств аграрного сектора економіки та заходів, важелів та інструментів в сферах нарощування фінансового потенціалу, бюджетного фінансування, страхового захисту аграріїв та підвищення конкурентоспроможності будуть індикатори розвитку (збільшення обсягів виробництва валової продукції сільського господарства; підвищення продуктивності праці; стабілізація доходів сільськогосподарських товаровиробників та зростання прибутковості і рентабельності; закріплення позитивних результатів агропромислового виробництва; соціально-економічне відродження села і сільських територій).

Поліпшення фінансового забезпечення вбачаємо, перш за все, за рахунок ефективного використання власних фінансових ресурсів, зокрема, актуальним для підприємств сільського господарства є розробка ефективної фінансової політики управління дебіторською заборгованістю та запасами, що дозволить знизити тривалість виробничого і всього операційного циклу, зменшити витрати на зберігання, вивільнити із обороту частину фінансових ресурсів та реінвестувати їх в інші активи. Тобто політика управління оборотними активами в аграрних підприємствах сприятиме оптимізації розміру і структури їх складових, мінімізує витрати по їх обслуговуванню і забезпечує ефективний контроль за рухом грошових коштів, а отже

підприємства матимуть фінансові можливості для інвестування в тому числі в розвиток сільських територій.

Політика управління оборотними активами також має включати оптимізацію кредиторської заборгованості. Це передбачає встановлення таких умов співпраці з постачальниками та кредиторами, які дозволять підприємствам максимально ефективно використовувати відстрочку платежів, зберігаючи при цьому стабільні та довірчі відносини з контрагентами. Важливим аспектом є також регулярний моніторинг і аналіз фінансових потоків, що дозволяє своєчасно реагувати на можливі фінансові ризики та запобігати дефіциту ліквідності.

Інвестиційна діяльність аграрних підприємств має бути спрямована на оновлення основних засобів виробництва, впровадження новітніх технологій, підвищення енергоефективності та раціональне використання природних ресурсів. Це забезпечить підвищення конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також сприятиме зниженню виробничих витрат та підвищенню рентабельності підприємств.

Важливим елементом фінансової політики є страхування ризиків, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю. В умовах кліматичних змін, нестабільності ринкових цін та інших факторів, аграрні підприємства повинні мати надійні механізми захисту від можливих збитків. Розвиток ринку аграрного страхування, за підтримки держави, дозволить аграріям знизити фінансові ризики, що, в свою чергу, сприятиме стабільності їхнього доходу та сталому розвитку.

Розширення можливостей фінансування аграрного сектора також передбачає залучення інвестицій через фінансові ринки. Створення сприятливих умов для виходу аграрних підприємств на фондові ринки, емісія корпоративних облігацій та залучення венчурного капіталу можуть стати важливими джерелами довгострокового фінансування, необхідного для модернізації виробництва та інноваційного розвитку.

Таким чином, комплексний підхід до управління фінансовими

ресурсами, що включає ефективне управління оборотними активами, оптимізацію інвестиційної діяльності, розвиток страхових механізмів і розширення доступу до фінансових ринків, дозволить аграрним підприємствам досягти сталого економічного зростання. Це, в свою чергу, сприятиме розвитку сільських територій, покращенню рівня життя населення та підвищенню конкурентоспроможності української аграрної продукції на світових ринках.

Крім того, важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості аграрних підприємств відіграє диверсифікація джерел доходу. У сучасних умовах нестабільності та невизначеності на ринках, орієнтація на декілька видів діяльності може значно знизити ризики та підвищити фінансову стабільність підприємств. Зокрема, аграрії можуть розглянути можливості розвитку додаткових напрямків, таких як переробка сільськогосподарської продукції, виробництво біопалива, органічне землеробство або агротуризм. Це дозволить створити нові джерела доходу та забезпечити стабільні фінансові потоки, незалежно від сезонних коливань або ринкових змін.

Важливим напрямком є також розвиток експортного потенціалу аграрного сектора. Підтримка виходу українських аграрних підприємств на міжнародні ринки повинна включати не лише фінансові стимули, але й створення інституційних умов для просування української продукції за кордоном. Це може бути досягнуто через укладення міжнародних торговельних угод, участь у виставках та ярмарках, а також розширення мережі торгових представництв за кордоном. Особлива увага повинна бути приділена сертифікації продукції відповідно до міжнародних стандартів, що дозволить підвищити довіру з боку іноземних покупців і збільшити обсяги експорту.

Успішна реалізація зазначених заходів потребує налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками аграрного ринку — державою, фінансовими установами, підприємствами та науково-дослідними інститутами. Співпраця та обмін інформацією, розвиток партнерських

відносин і кооперації між аграрними виробниками, створення кластерів та об'єднань за інтересами дозволить об'єднати ресурси та досягти синергетичного ефекту в розвитку галузі.

Важливою складовою є також підвищення фінансової грамотності керівників і працівників аграрних підприємств. Освіта та навчання в сфері фінансового менеджменту, управління ризиками, інноваційних технологій та ринкової аналітики дозволять аграріям більш ефективно планувати свою діяльність, приймати обґрунтовані фінансові рішення та адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі.

Слід зазначити, що стійкий розвиток аграрного сектора економіки України можливий лише за умови комплексного підходу до вирішення фінансових питань, який враховує як внутрішні, так і зовнішні виклики. Інтеграція фінансових інструментів, інвестиційних стратегій, диверсифікації діяльності, розвитку експортного потенціалу та підвищення компетенцій учасників ринку сприятиме створенню стабільної, конкурентоспроможної та соціально відповідальної аграрної галузі, здатної забезпечити не лише економічне зростання, а й сталий розвиток сільських територій та підвищення рівня життя населення.

Також поліпшення фінансового забезпечення, зокрема підприємств малого і середнього бізнесу, вбачаємо через використання банківських кредитів, при цьому пропонуємо вдатися до використання діяльності Фондів гарантування, в тому числі в сфері кредитування, що дозволить вирішити низку проблем кредитування та мінімізації ризиків можливого неповернення кредитів.

Що стосується механізму державної фінансової підтримки аграріїв, є необхідність вдосконалення механізму бюджетного фінансування, зокрема: надання фінансової підтримки з бюджету сільськогосподарським товаровиробникам (на рівні 12-15%) (вважаємо, що розподіл коштів Державного бюджету доцільно здійснювати в основному із орієнтацією на підприємства з площею земель до 500 га, котрі в тому числі впроваджують

інновації та здійснюють випуск екологічно-безпечної сільськогосподарської продукції, цим самим вирішують питання національного рівня - забезпечення продовольчої та екологічної безпеки держави).

Вважаємо за необхідне вдосконалення механізмів розподілу бюджетних коштів в залежності від галузевого розвитку сільського господарства по регіонах з дотриманням принципу здорового конкурентного середовища функціонування.

Також, на нашу думку, необхідно посилити контроль за очікуваними результатами в сільськогосподарському виробництві тих підприємств, котрі отримали бюджетне фінансування (за програмно-цільовим підходом), оскільки, як свідчить вітчизняна практика, саме контролю за очікуваними фінансовими результатами недостатньо приділена увага.

Крім того, важливою складовою вдосконалення механізму державної фінансової підтримки аграріїв є розробка ефективних програм стимулювання інноваційної діяльності в сільському господарстві. Це може включати спеціальні гранти та субсидії на впровадження нових технологій, розвиток дослідницької інфраструктури, а також підтримку підприємств, що займаються органічним землеробством або мають сертифікати екологічної безпеки. Такі заходи сприятимуть не лише підвищенню продуктивності, а й зниженню впливу на довкілля, що є ключовим елементом у забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору.

Для забезпечення ефективного використання бюджетних коштів доцільно запровадити систему моніторингу та оцінки результативності державної підтримки. Така система має базуватися на чітких індикаторах, що дозволяють оцінити економічний, соціальний та екологічний ефект від реалізації програм. Це допоможе своєчасно виявляти проблеми та коригувати механізми підтримки, забезпечуючи їх максимальну ефективність.

Важливим кроком є також прозорість процесу розподілу бюджетних коштів. Для цього необхідно створити механізми громадського контролю та залучення до обговорення рішень представників аграрних асоціацій,

наукових установ та громадськості. Це підвищить довіру до державної підтримки та сприятиме формуванню здорового конкурентного середовища.

Крім того, слід передбачити диференційований підхід до надання фінансової підтримки в залежності від специфіки регіонів. Зокрема, у регіонах з більш складними природно-кліматичними умовами або обмеженими можливостями для ведення сільськогосподарської діяльності, фінансова підтримка має бути більшою, що дозволить компенсувати додаткові витрати та забезпечити рівні можливості для всіх аграрних підприємств.

Особливої уваги потребують малі та середні аграрні підприємства, які часто мають обмежений доступ до фінансових ресурсів. Для них доцільно створити спеціальні програми підтримки, які включають пільгове кредитування, субсидії на модернізацію виробництва та консультативну допомогу у впровадженні сучасних технологій. Це дозволить підвищити їх конкурентоспроможність та сприяти розвитку сільських територій.

Також варто розглянути можливість залучення міжнародної технічної допомоги та інвестицій у розвиток аграрного сектору. Участь України в міжнародних програмах співробітництва, залучення ресурсів міжнародних фінансових інституцій та розвиток партнерства з іноземними інвесторами можуть стати додатковими джерелами фінансування, що сприятиме модернізації аграрного сектору та впровадженню передових технологій.

Загалом, вдосконалення механізмів державної фінансової підтримки аграріїв вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише збільшення обсягів фінансування, але й оптимізацію процесу розподілу коштів, забезпечення прозорості, впровадження механізмів контролю та оцінки результативності. Це створить сприятливі умови для розвитку сільського господарства, підвищення його продуктивності та стійкості, що в кінцевому підсумку сприятиме економічному зростанню та забезпеченню продовольчої безпеки України.

З метою створення інвестиційно-привабливого клімату в аграрну сферу

економіки необхідним є розробка дієвих науково-обґрунтованих бюджетних програм державного та регіонального значення, які забезпечать найбільш ефективне використання бюджетних коштів.

Серед існуючих проблем галузі сільського господарства основними є законодавчі трансформації та перетворення, які спричиняють неврегульованість аграрного сектору економіки через існуючі суперечності у законодавстві і потребують вдосконалення.

З метою ефективного використання бюджетних коштів потребує вдосконалення законодавче та нормативне забезпечення, в частині використання механізмів розподілу фінансування окремим областям залежно від результатів їх діяльності в сфері агропромислового виробництва, контролю і моніторингу програм державної підтримки, опираючись на допомогу висококваліфікованих фахівців, які на основі наукових обґрунтувань певних управлінських рішень сприятимуть найбільш ефективному розподілу і використанню бюджетних коштів.

Щодо покращення системи субсидування аграріїв необхідно віднайти оптимальний варіант такої підтримки, що сприятиме розвитку аграрних підприємств і разом з тим не буде тягарем для державного бюджету. Разом з тим рівень підтримки галузі має наближено відповідати нормам європейських країн, до яких інтегрується Україна, тим більше, що дослідження впливу чинників на результативні показники показало вплив державної підтримки на покращення цих показників.

Для досягнення цього важливо впровадити механізми, які дозволять адаптувати українське законодавство до європейських стандартів, забезпечуючи таким чином конкурентоспроможність українських аграрних підприємств на світових ринках. Це включає гармонізацію нормативно-правової бази, зокрема в частині регулювання земельних відносин, охорони навколишнього середовища, сертифікації та стандартизації продукції. Гармонізація з європейськими нормами також потребує модернізації системи контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції, що дозволить

українським виробникам отримати доступ до нових ринків збуту та підвищити експортний потенціал галузі.

Одним із важливих кроків у напрямку вдосконалення законодавчої бази є створення єдиного аграрного кодексу, який би систематизував існуючі закони та нормативні акти, спростив би процес регулювання та зменшив адміністративне навантаження на аграрні підприємства. Такий кодекс повинен враховувати специфіку різних видів сільськогосподарської діяльності, забезпечувати прозорість і зрозумілість законодавства для всіх учасників ринку, а також гарантувати рівні умови для розвитку малих і великих аграрних підприємств.

Важливо також розробити та впровадити програми підтримки інновацій та досліджень у сільському господарстві. Це включає фінансування наукових розробок, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, адаптацію до змін клімату та впровадження нових технологій, що дозволить українським аграріям залишатися конкурентоспроможними в умовах швидко змінюваного ринкового середовища.

У зв'язку з цим необхідно також розвивати систему професійної освіти та підготовки кадрів для аграрного сектора. Впровадження сучасних освітніх програм, що відповідають вимогам європейського ринку, підвищення кваліфікації працівників, розвиток науково-дослідних установ та навчальних центрів сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, які зможуть впроваджувати інновації та підвищувати ефективність аграрного виробництва.

Для залучення інвестицій у сільське господарство важливо створити сприятливий інвестиційний клімат, який включатиме не лише фінансові стимули, але й забезпечення правової стабільності та прозорості ведення бізнесу. Це може бути досягнуто шляхом укладення міжнародних інвестиційних угод, забезпечення захисту прав інвесторів, а також створення спеціальних економічних зон та кластерів, орієнтованих на розвиток аграрного бізнесу.

Варто підкреслити, що комплексний підхід до вдосконалення законодавчого та нормативного забезпечення, розвитку інноваційних програм і створення інвестиційно-привабливого середовища є ключовим для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України. Лише за умови синергії зусиль держави, бізнесу та наукової спільноти можна досягти значних успіхів у підвищенні ефективності аграрного виробництва, забезпеченні продовольчої безпеки та інтеграції України в європейське економічне співтовариство.

Перш за все, діючий механізм державної фінансової підтримки має відповідати критеріям ефективності. Однак, через некомпетентність та низький рівень фаховості управлінського персоналу в системі законодавчого регулювання при їх обґрунтуванні неможливо її оцінити.

Щодо страхового захисту аграріїв, то слід: вдосконалити законодавство в сфері страхування ризиків в сільському господарстві за участі держави; активізувати страхування ризиків через застосування нових механізмів; збільшити застраховані площі не менш як в 4 рази (рівень агрострахування – 20-25%).

Для ефективного фінансового забезпечення галузі сільського господарства в країні необхідною умовою має стати прийняття законопроектів, які б відповідали можливостям розвитку аграрних підприємств і стимулювали би розвиток сільських територій.

Щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора економіки та галузі зокрема, то ключовим у їх ефективному розвитку є розробка державної програми розвитку аграрного сектору економіки України та документа, що визначає пріоритети державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника на середньо- та довгострокову перспективу, що будуть основою фінансової політики держави.

З метою поліпшення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та особливо на зовнішньому ринках та вирішення питання екологічної і продовольчої

безпеки доцільним є запровадження системи сертифікації згідно міжнародних стандартів, використання новітніх технологій з виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції.

Запровадження такої системи сертифікації дозволить підвищити довіру до української продукції на міжнародних ринках та забезпечить доступ до нових експортних можливостей. Важливим аспектом є також розвиток інфраструктури для підтримки цих стандартів, включаючи лабораторії, що можуть забезпечити контроль якості, та навчальні центри для підвищення кваліфікації виробників. Крім того, слід стимулювати використання інноваційних технологій у виробничих процесах, таких як точне землеробство, біотехнології та сучасні системи зрошення, що дозволять підвищити продуктивність і знизити екологічне навантаження.

Для підтримки впровадження таких ініціатив необхідно забезпечити доступ аграрних підприємств до фінансових ресурсів через пільгові кредити, гранти та інші форми державної підтримки. Зокрема, слід створити умови для активної участі малих і середніх підприємств у програмах підтримки, що сприятиме вирівнюванню конкурентних умов у секторі. Поряд з цим, важливо проводити просвітницькі кампанії серед сільськогосподарських виробників щодо переваг екологічної сертифікації та сучасних технологій виробництва.

Загалом, комплексний підхід до реформування аграрного сектору, що включає законодавчу підтримку, розвиток інфраструктури, впровадження міжнародних стандартів і новітніх технологій, стане запорукою його стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Вважаємо за пріоритет розвитку аграрного сектору в Україні саме вирощування екологічно чистої продукції як власне екологічних інновацій, що забезпечить унікальність та конкурентоздатність вітчизняної сільськогосподарської продукції не лише на внутрішньому ринку, а й на світовому. Пропонуємо таким підприємствам при переході на екотехнології

агропромислового виробництва надавати державне стимулювання у вигляді пільг, дотацій, пільгового кредитування тощо.

Інтеграція України у світове господарство, посилення міжнародних господарських зв'язків, участь у процесі глобалізації зумовлює необхідність створення дієвого фінансово-кредитного механізму, який забезпечив би максимальне використання переваг міжнародної інтеграції та захист від її негативних наслідків, забезпечував відстоювання національних інтересів країни.

Фінансова політика стимулювання розвитку підприємств аграрного сектора економіки передбачає в тому числі заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції в тому числі шляхом розширення доступу на зовнішні ринки її збуту. Доцільним є більш активні кроки України щодо усунення дискримінації на світових ринках щодо експорту сільськогосподарської продукції (збільшення квот на її продаж), тим більше, що такі можливості є в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Нині актуальним є підтримка малого і середнього бізнесу шляхом сприяння доступу їх продукції на внутрішньому ринку та обмеження імпорту.

Розробка і впровадження ефективного та сприятливого сценарію розвитку аграрного сектора економіки в Україні під впливом дієвих фінансових механізмів позначиться і на соціально-економічному відродженні села та розвитку сільських територій, що теж має бути стратегічною метою держави з підтримки агробізнесу на селі.

Трансформаційні процеси в діяльності аграрних підприємств та галузі у цілому є динамічними і в цьому контексті модернізація аграрного виробництва мала б розглядатись як перманентний і закономірний процес ринкової економіки.

Ефективний розвиток підприємств аграрного сектора економіки в значній мірі визначається, перш за все, високим рівнем фінансово-

кредитного забезпечення.

Щодо забезпечення діяльності аграрних підприємств через механізм банківського кредитування важливим в підвищенні її ефективності є планування потреби в банківських кредитах.

Ефективність механізмів банківського кредитування визначається збігом економічних інтересів кредитора і позичальника та створенням сприятливого середовища по залученню кредитних ресурсів в процес агропромислового виробництва. Ринкові умови господарювання вимагають від суб'єктів аграрного бізнесу ефективного використання залучених кредитних ресурсів. Під ефективністю банківського кредитування розуміють результативність діяльності банківських установ від здійснення ними кредитних операцій та результативність діяльності сільськогосподарських підприємств, що забезпечується спільною їх метою – отриманням прибутку: прибуток від кредитних операцій забезпечується прибутковістю позичальника.

Досягнення економічного ефекту позичальником в процесі банківського кредитування визначається ефективністю використання банківських кредитів, в основі якого лежить обґрунтоване управлінське рішення підприємця по визначенню потреби в них, тобто планування потреби в банківських кредитах є початковою стадією на шляху ефективності здійснення підприємницької діяльності.

Отримання економічного ефекту обома суб'єктами кредитних відносин є вигідним для національної економіки, оскільки здійснюється вкладення кредитних ресурсів банківських установ в аграрний сектор економіки як стратегічну і пріоритетну галузь, яка забезпечує продовольчу безпеку і незалежність країни та віддзеркалює роль банківських установ у фінансуванні розвитку економіки України.

Важливим аспектом для підвищення ефективності банківського кредитування в аграрному секторі є створення сприятливих умов для доступу підприємств до кредитних ресурсів. Це включає забезпечення прозорих і стабільних правил кредитування, зменшення бюрократичних бар'єрів, а також

розвиток програм державного субсидування відсоткових ставок по кредитах. У цьому контексті ключовим завданням держави є створення механізмів, які б дозволяли знизити кредитні ризики, наприклад, через надання гарантій або страхування кредитних операцій.

Крім того, важливою складовою ефективного кредитування є адаптація банківських продуктів до специфіки аграрного бізнесу. Це може включати розробку спеціалізованих кредитних ліній, що враховують сезонність аграрного виробництва, довгострокові інвестиційні кредити для фінансування модернізації виробництва, а також інструменти рефінансування для підтримки підприємств у разі несприятливих економічних умов чи природних катаклізмів.

Взаємовигідне співробітництво між банками та аграрними підприємствами сприяє не лише зростанню фінансової стійкості цих суб'єктів, але й загальному розвитку агропромислового комплексу країни. Підвищення прибутковості аграрних підприємств, що отримують доступ до ефективних кредитних інструментів, дозволяє банкам стабільно нарощувати обсяги кредитних операцій, забезпечуючи тим самим зростання власних доходів та посилення своїх позицій на ринку.

Таким чином, ефективність банківського кредитування в аграрному секторі є ключовим фактором забезпечення фінансової стабільності та конкурентоспроможності аграрних підприємств, що в свою чергу сприяє зміцненню продовольчої безпеки країни та підвищенню ролі аграрного сектору в національній економіці.

З метою підвищення ефективності процесу управління позиковими ресурсами необхідно дотримуватися таких основних принципів як:

- Цільовий характер залучення позикових ресурсів. Це означає, що позикові кошти повинні використовуватися виключно на конкретні цілі, визначені на етапі планування. Це допомагає уникнути нераціонального використання ресурсів та забезпечує досягнення запланованих результатів.

- Оптимізація розміру потреби в кредиті та термінів його використання. Важливо точно визначити необхідну суму кредиту, яка

відповідатиме реальним потребам підприємства, а також оптимальні терміни його погашення. Недостатній обсяг кредиту може призвести до дефіциту коштів, тоді як надмірний кредитний тягар збільшує фінансові витрати підприємства.

– Оптимізація співвідношення позикових та власних джерел фінансування розвитку підприємства. Це забезпечує фінансову стійкість підприємства. Підтримання балансу між власними та позиковими ресурсами дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з надмірною залежністю від зовнішнього фінансування, і підвищує здатність підприємства самостійно фінансувати свою діяльність.

– Аналіз ризиків і моніторинг виконання кредитних зобов'язань. Своєчасне виявлення і управління можливими ризиками, пов'язаними з використанням позикових ресурсів, є ключовим аспектом успішного управління кредитами. Регулярний моніторинг стану виконання кредитних зобов'язань дозволяє оперативно реагувати на можливі проблеми і вжити необхідні заходи для їх вирішення, що забезпечує своєчасне погашення боргів та підтримання стабільного фінансового стану підприємства.

– Забезпеченість позикових ресурсів наявними активами підприємства у всіх формах. Це підвищує довіру кредиторів і може сприяти зниженню вартості кредитних ресурсів. Забезпечення кредиту активами підприємства є важливим фактором у процесі отримання фінансування, оскільки це зменшує ризики для банків і підвищує ймовірність отримання необхідних коштів.

Дотримання цих принципів дозволяє підприємствам ефективно управляти позиковими ресурсами, що сприяє підвищенню їх фінансової стійкості та забезпечує довгостроковий розвиток.

Ефективність залучення кредитних ресурсів визначається здатністю підприємства здійснювати планування та прогнозування потреби в них, моніторингу ринку кредитних ресурсів (рис. 3.9). Тому наявність висококваліфікованого персоналу не лише в банківських установах, а й на підприємствах є необхідною умовою ефективного планування потреби в

кредитних ресурсах, є початковою стадією зародження майбутніх кредитних відносин.

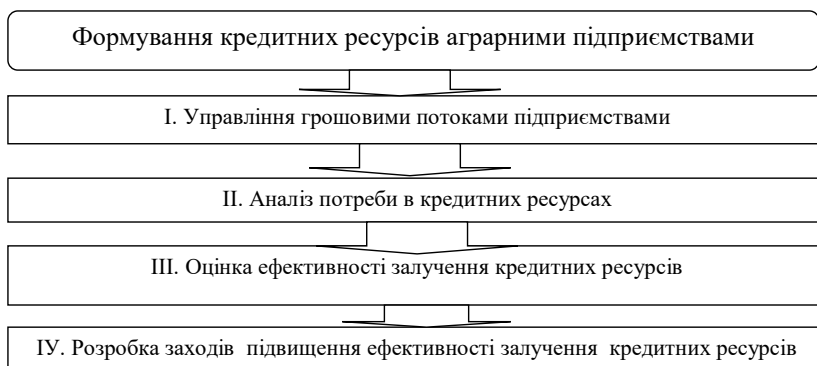

Рисунок 3.9. - Етапи формування кредитних ресурсів аграрними підприємствами

Джерело: складено авторами

Отже, удосконалення політики управління залученими кредитними ресурсами аграрного підприємства є одним із головним чинників підвищення ефективності підприємницької діяльності, стабільного функціонування та динамічного розвитку завдяки раціональному використанню наявних ресурсів та можливості фінансового забезпечення розвитку підприємницьких структур в аграрній сфері.

Процес управління кредитними ресурсами вимагає вміння здійснювати планування, стратегія виконання якого залежить від обґрунтованого аналізу потреби в кредитних ресурсах, прибутковості від здійснення операцій по залученню ресурсів і контролю за використанням кредитних ресурсів та відповідно заходів, що сприяють регулюванню ефективності залучення кредитів.

Управлінські рішення на рівні аграрного підприємства щодо пошуку ймовірних джерел фінансування процесу виробництва спрямовуються на досягнення основної мети – максимізації прибутку за рахунок використання банківських кредитів.

Ефективне використання банківських кредитів в діяльності підприємств аграрного сектора економіки залежить від правильного управлінського рішення щодо необхідності їх залучення на основі економічного обґрунтування потреби в них. Саме ігнорування цим чинником з боку позичальників та недостатній рівень аналізу кредитних заявок і підбору потенційних клієнтів з боку кредиторів призводить до зростання ризиків банків при кредитуванні підприємств аграрної сфери, які спонукають створенню несприятливих умов банківського кредитування для аграріїв, що порушує принцип досягнення економічного ефекту від співпраці для обох суб'єктів кредитних відносин.

Розрахунок потреби в банківських кредитах вимагає врахування показників, які є основою оцінки фінансового стану із наявної достовірної фінансової звітності чи з інших інформаційних джерел. Ігнорування впливу вагомих показників фінансового стану і втрата взаємозв'язку між ними і обсягами наданих кредитів свідчить про неефективний аналіз кредитоспроможності через недосконалість наявних методик оцінки або через поверхневий аналіз фінансового стану позичальника, без врахування прогностичних сценаріїв стану позичальника на перспективу і є причиною зростання проблемних кредитів в кредитних портфелях банків та зростання ризиків.

Отже, загалом співпраця підприємств з банківськими установами сприяє зростанню фінансового потенціалу самих підприємств, а отже і можливостям вкладати кошти в розвиток сільських територій.

В залежності від стану економіки країни формується система фінансового забезпечення і регулювання розвитку аграрного сектора.

В світовій практиці основою економічної політики країн світу є підтримка аграрного сектора як пріоритетної галузі через розробку і використання державних та міждержавних програм розвитку. Так, цікавим для України є досвід США, де використовується система різноманітних фінансових інструментів і важелів впливу (прямі грошові виплати, пільгові

кредити, безпроцентні позики, безповоротні платежі, відстрочення платежів за кредитами) на рівень прибутковості підприємств агропромислового комплексу.

Вивчення економічних джерел щодо стратегій формування і розвитку аграрного сектору економіки України, показали, що в основному вони схиляються до необхідності змін інституційної складової як основи сприяння розвитку пріоритетної галузі економіки.

Для сільськогосподарських товаровиробників, що працюють у доволі специфічних умовах, яким притаманний сезонний розрив між вкладенням і надходженням коштів конче необхідний в умовах сьогодення ефективний розвиток системи кредитного забезпечення. Водночас державна підтримка аграрного сектора досі залишається надто слабкою, а навантаження пред'явленими жорсткими вимогами щодо банківського кредитування на позичальника з боку банків не дає змоги більшості підприємствам скористатися кредитом в разі потреби.

Для вирішення проблем в аграрному секторі економіки необхідна виважена державна політика у сфері кредитного забезпечення аграрних підприємств, яка повинна мінімізувати державне регулювання кредитування і підвищити зацікавленість комерційних банків в інвестуванні кредитних ресурсів в стратегічну і пріоритетну галузь економіки нашої країни.

На нашу думку, задля поліпшення фінансового забезпечення підприємств аграрного сектора економіки, зокрема малого і середнього бізнесу, слід вдатися до використання діяльності Фондів гарантування, в тому числі в сфері кредитування, що дозволить вирішити низку проблем кредитування та мінімізації ризиків можливого неповернення кредитів.

Загалом в ЄС гарантії надаються мікро- та малим підприємствам з обмеженими фінансовими можливостями, які не мають необхідного рівня кредитоспроможності, а спектр пропонованих гарантій залежить від різних факторів, які включають процедури оцінки ризиків, правового середовища в країні, термін гарантії, її масштаби охоплення та пов'язані з цим витрати.

Враховуючи пріоритетність для економіки України галузі сільського господарства та необхідність в підтримці її задля подальшого ефективного розвитку аграрних підприємств, вважаємо за необхідне розвиток інфраструктури гарантійних фондів як установ кредитної підтримки аграріїв в умовах існуючого несприятливого середовища їх кредитного забезпечення (високий розмір застави, високі процентні ставки тощо).

Пропонуємо формувати Фонди гарантування кредитів (ФГК) на умовах державно-приватного партнерства за участю держави (органів місцевого самоврядування), банків, кредитних установ чи інших фінансових установ, зокрема приватного інвестиційного фонду.

Основою діяльності гарантійних фондів є підтримка підприємств малого і середнього бізнесу та інших аграрних підприємств, які не мають відповідного забезпечення, але мають потребу в кредитних ресурсах.

Діяльність ФГК здійснюється на основі формування початкового гарантійного капіталу. Вважаємо, що оптимальною буде структура, за якої найбільшу питому вагу (50%) складатимуть кошти приватного інвестиційного фонду, 20% - кошти органів місцевого самоврядування) і 30% - кошти Асоціації фермерів і землевласників України (20%) і аграрних підприємств (10%).

Вагомим кроком розширення діяльності ФГК буде здійснення диверсифікації умов поручительства для надання підтримки підприємствам малого та середнього агробізнесу в пріоритетних сферах, наприклад, тим підприємствам, що впроваджують новітні технології з виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, що є кроком для підвищення їх конкурентоспроможності як основи розвитку підприємств аграрного сектора економіки та вдосконалення фінансових механізмів.

На нашу думку, участь за запропованою схемою державного органу дозволить гарантувати легітимність, прозорість та справедливість реалізації фінансової підтримки аграріїв. Тобто слід сформувати єдину систему управління, що здійснює скоординовану роботу всіх ланок кредитно-

гарантійної схеми, яка забезпечить ефективне функціонування фінансових механізмів підтримки підприємств аграрного сектора економіки.

Функціонування таких фінансово-кредитних структур є важливим й актуальним питанням в умовах вільного фінансового ринку за умови широкого визнання в суспільстві, а в сільському господарстві особливо, розробки й запровадження зрозумілих правил кредитного забезпечення аграріїв та ефективних важелів відповідальності за порушення умов механізму кредитування.

Отже, Україна має необхідні об'єктивні передумови для широкомасштабного запровадження дієвих фінансово-кредитних механізмів вирішення проблеми належного кредитного забезпечення підприємств аграрного сектора через створення багатофункціональної взаємозалежної фінансової інфраструктури забезпечення процесу кредитного забезпечення.

Відсутність виваженої, дієздатної стратегічної державної аграрної політики в розрізі фінансової підтримки існуючих та особливо новостворених агроформувань вимагають пошуку нових підходів до їх функціонування, зокрема середніх та малих аграрних підприємств, які є основними партнерами територіальних громад в розвитку сільських територій.

Фінансові інструменти в агросекторі відіграють вагомую роль у процесі здійснення господарської діяльності, допомагають уникнути можливих ризиків на аграрному ринку, при цьому забезпечивши максимально можливий економічний ефект.

Незважаючи на такий порівняно новий для вітчизняної практики фінансовий інструмент як аграрна розписка, він вже встиг себе зарекомендувати як механізм альтернативного кредитування підприємств аграрного сектора. Тому широке запровадження аграрних розписок як механізму альтернативного кредитування малого і середнього бізнесу має супроводжуватись одночасно з альтернативними інструментами страхування предмету застави за обов'язкової участі держави як гаранта таких відносин,

що вважатиметься кроком підтримки з боку держави діяльності цих підприємств, а отже сприятиме ефективній їх діяльності як основних роботодавців на сільських територіях.

Ще одним кроком до поліпшення фінансового забезпечення малого і середнього бізнесу буде активізація діяльності кредитних спілок на фінансовому ринку як альтернативних інституцій кредитування підприємств аграрного сектора економіки.

Ухвалення законопроекту про кредитні спілки в запропонованій Національним банком редакції створить для учасників ринку якісно нові правила ведення діяльності, розширить можливості та перспективи розвитку кредитних спілок, а також актуалізує вимоги регулювання та нагляду за ними з урахуванням міжнародних практик кращого світового досвіду. Вважаємо, що розширення прав членів кредитних спілок та доступ їх до кредитного реєстру НБУ активізує цей сектор в сфері кредитного обслуговування малого і середнього бізнесу.

Отже, комплексне поєднання різних фінансових механізмів з відповідними інструментами та дієвими важелями впливу на розвиток підприємств аграрного сектора економіки в Україні створюватиме умови для стабільного та ефективного ведення аграрного бізнесу в Україні за ефективного конкурентного середовища в якому збігаються інтереси самих підприємств і держави в цілому.

ВИСНОВКИ

1. В основі проведеної реформи децентралізації – створення сприятливого середовища функціонування фінансово незалежних і самодостатніх територіальних громад через розширення повноважень та можливостей щодо прийняття ними самостійних рішень по використанню бюджетних коштів, соціально-економічному розвитку сільських територій та диверсифікації напрямків діяльності громади.

Уточнено економічний зміст поняття «територіальна громада», під якою слід розуміти сукупність місцевих жителів, що проживають в межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою відповідно до пріоритетних інтересів та визначених потреб на основі інклюзивності сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її економічний потенціал завдяки місцевому самоврядуванню як праву на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення.

2. Визначені суттєві відмінності між територіальними громадами села, селища та міста, що не на користь функціонуванню сільських територіальних громад, окреслили невирішені проблеми територіального, інфраструктурного та економічного їх розвитку в контексті проведеної реформи децентралізації, разом з тим, виділені переваги сільської території є мотивом для держави щодо запровадження заходів вдосконалення існуючого організаційно-економічного механізму. Обґрунтовано, що сільська територіальна громада є рушійною основою певної сільської території, в межах якої вона функціонує, використовуючи наявний економічний потенціал, сприяє її розвитку, тим самим визначає і формує високу якість життя сільських мешканців. Нині актуальним є зміна мислення сільських мешканців щодо нових підходів розвитку територій на основі самостійної ініціативи та відповідальності за результати діяльності. Децентралізаційні зміни сприяють активізації самоврядування сільських територіальних громад, мешканці яких мають бути вмотивованими й зацікавленими у зростанні

сільської економіки та забезпеченню власних потреб громади. Цілеспрямована позитивна зміна важливих чинників розвитку сільських територіальних громад і сільських територій відбудеться завдяки зваженій державній політиці із дієвим організаційно-економічним механізмом впливу та усуненням негативних тенденцій внутрішнього характеру (пасивне ставлення сільських мешканців до розвитку території; недовіра селян до державних та місцевих органів влади), що також стримують їх ефективний розвиток.

3. Під організаційно-економічним механізмом розвитку сільських територіальних громад розуміємо сукупність інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання цих процесів (через застосування організаційно-економічних важелів, стимулів, інструментів тощо) та здійснюють фінансування заходів по забезпеченню формування фінансово спроможних громад. Складові організаційно-економічного механізму сприймаємо взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, що матиме більший ефект від їх використання в діяльності громад. При формуванні організаційно-економічного механізму державою мають бути враховані потреби та інтереси сільських територіальних громад, а також специфіка галузей, підприємства яких функціонують на сільських територіях. Доповнені основні функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад (сприяння продовольчій, економічній, екологічній, соціальній та національній безпеці держави; інноваційність розвитку громад та її сприйняття сільськими мешканцями), забезпечують розширення вектору його позитивного впливу на ефективний розвиток громад та реальне відродження села і сільських територій.

4. Здійснений аналіз сучасних тенденцій в контексті реалізації та впровадження реформи децентралізації в Україні засвідчив її вплив на структуру формування місцевих бюджетів, підвищення якості життя мешканців об'єднаних територіальних громад, на розвиток різних форм співпраці, що створює додаткову відповідальність для державних і місцевих

органів влади в разі застосування дієвого організаційно-економічного механізму.

Виявлені кореляційно-регресійні залежності між факторними (розмір середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, кількість підприємств в сільському господарстві, лісовому і рибному господарстві, доходи місцевих бюджетів) та результативними ознаками (податкові надходження місцевих бюджетів, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища), дали підстави зробити висновки щодо тісноти зв'язку між ними. Тому розвиток сільських територіальних громад і сільських територій та зростання доходів місцевих бюджетів через наповнення податковими надходження пов'язуємо, перш за все, з державною підтримкою галузі сільського господарства, із диверсифікацією форм підприємництва на селі, яке розглядаємо як фундамент розвитку і відродження села через зменшення безробіття серед сільського населення, зниження темпів міграції та запобігання обезлюдненню територій та як джерело фінансування розвитку інфраструктури територій.

5. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад розглядаємо як основу досягнення соціально-економічного розвитку та модернізації інфраструктури сільських територій, що можливо при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини бюджетів. Встановлено, що з початку реформи фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів мають стрімку динаміку зростання, однак, не всі громади спроможні динамічно розвиватися. Як показали дослідження, найбільш самодостатніми і незалежними виглядають сільські територіальні громади з найменшою кількістю населення та вищою часткою в структурі доходів місцевих податків і зборів. Розробка програм та стратегій розвитку сільських територіальних громад має опиратися на реальні показники та можливості зростання фінансово-економічного потенціалу, враховуючи специфіку території та невикористані можливості.

6. Ефективність розвитку сільських територіальних громад й

забезпечення нарощення їх фінансово-економічного потенціалу можлива за вмiлого управління доходами та видатками бюджетів. Місцеві податки і збори слугують індикаторами ефективності управління фінансами територіальних громад. Показник фiскальної вiддачi територiй (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) вважаємо критерієм оцінки ефективності управління виконанням бюджетів, постійний моніторинг якого сприятиме визначенню фiскальної прибутковостi громади і прийняттю зважених управлінських рішень щодо її стратегічного розвитку на перспективу.

7. Суттєвий вплив на розвиток сільських територіальних громад і сільських територій покладаємо на зовнішнє середовище та вдосконалення державою організаційно-економічного механізму. Ключовими заходами державного регулювання реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад, окрім законодавчого забезпечення є державна фінансова підтримка підприємництва в сільській місцевості, розвиток соціальної інфраструктури та сфери надання послуг сільським мешканцям, підвищення рівня фінансової грамотності та в цілому обізнаності населення з питань децентралізації влади, фінансових можливостей залучення інвестицій на розвиток територій тощо. Підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад вбачаємо через врахування заходів і дій не лише зі сторони держави, а й зі сторони сільських територіальних громад. Серед основних напрямків розвитку сільських територіальних громад вагоме місце відводимо формуванню економічно обґрунтованої власної стратегії розвитку громади, розробкою якої пропонуємо займатися Центру розвитку територіальних громад та сільських територій, який завдяки фаховості і компетентності персоналу здійснюватиме розробку стратегій розвитку громад, підготовку інвестиційних проєктів на основі наявних об'єктивних даних щодо соціально-економічного стану територіальних громад з використанням наукових підходів до оцінки невикористаного потенціалу сільської території та задіяння

інструментів моделювання соціально-економічних процесів.

8. На основі використання порівняльного аналізу середовища функціонування (модель М. Дж. Фарелла) здійснено оцінку найбільш ефективних у Вінницькій області сільських громад, що дало можливість сформулювати базову модель сталого і збалансованого розвитку сільських територіальних громад, в основі якої складові, заходи як зі сторони держави так і зі сторони громад щодо їх забезпечення, індикатори підвищення ефективності громади, визначені поточні та стратегічні цілі.

В основі стратегії розвитку сільських територіальних громад : врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; посилення зв'язку мети стратегії розвитку з кінцевими результатами її реалізації та контроль за цим процесом; підвищення фінансової грамотності органів місцевого самоврядування та управлінського персоналу територіальних громад з питань реформи децентралізації. Ефективне управління сільською територіальною громадою через використання дієвого організаційно-економічного механізму є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

9. Обґрунтовано, що в умовах трансформаційних змін в економіці зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад та зміцнення інтеграційних процесів з ЄС пов'язане з використанням сучасних інноваційних підходів забезпечення ефективної їх діяльності. Через складність забезпечувати фінансову спроможність та самодостатність на рівні інших громад, сільським територіальним громадам в своїй діяльності слід використовувати інноваційні підходи до розвитку сільських територій та дієві фінансові інструменти (ДПП, грантові інструменти тощо) зростання їх фінансово-економічного потенціалу, що дасть можливість вирішувати питання місцевого значення через залучення інвестиційних ресурсів з різних джерел.

Запропоновано використання таких детермінантів зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад як фінансове

стимулювання сільських територіальних громад, що здійснюватиметься державою у вигляді дотацій, пільгового кредитування, інвестування, адресної допомоги, субсидіювання тих, які демонструватимуть результативні показники економічного розвитку сільських територій, тим самим забезпечуватиметься вмотивованість і активізація сільського населення за ознакою інклюзивності.

10. Підприємства аграрного сектору економіки, які розглядаємо як основу розвитку сільських територій, в подальшому ефективно розвиватимуться завдяки комплексному використанню дієвих фінансових механізмів. Підтверджено мінливий характер задіяних фінансових механізмів розвитку підприємств аграрного сектору економіки в певний період економічного зростання, суттєві особливості та залежність від зовнішніх і внутрішніх чинників. Лише комплексний підхід до застосування фінансових механізмів та гармонійне їх поєднання сприятиме ефективній діяльності підприємств аграрного сектору економіки, а отже можливості розвитку сільських територій та забезпечення зайнятості сільських мешканців.

Поліпшення фінансового забезпечення підприємств аграрного сектора вбачається у розширенні доступу до банківських кредитних ресурсів підприємств малого і середнього бізнесу, також у запровадженні інструментів швидкого залучення грошових коштів в аграрний бізнес за іншою, протилежною вітчизняній банківській практиці процедурою, підвищенні ролі агрострахування на кшталт кращої світової практики.

В подальшому для розвитку територіальних громад слід опиратись на підтримку проектів міжнародної технічної допомоги, посольств, асоціацій, що дасть можливість залучати в громаду кошти на пріоритетні напрямки розвитку на основі міжнародних проектів, в рамках різних програм фінансування.

Комплексне поєднання різних фінансових механізмів з відповідними інструментами та важелями впливу створюватиме умови для стабільного ведення аграрного бізнесу на сільських територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І. В. Теоретичне обґрунтування змісту та форм фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад. *Вісник ЖНАЕУ*. 2017. № 1 (59). Т. 2. С. 9-18.
2. Адаменко І.П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес-інформ*. 2014. № 3. С. 341-345.
3. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/p/2/173/2>
4. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 14-18.
5. Баймуратов М. М. Децентралізація повноважень публічної влади в Польщі як засіб формування компетенції місцевого самоврядування: досвід для України. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: право. 2014. Вип. 7. С.138-147.
6. Бакун Ю.О., Ксенофонтов М.М., Байдала В.В. Сільські території як об'єкт управління у контексті їхньої нормативно-правової інтерпретації. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С. 79-87.
7. Басюркіна Н.Й. Теоретичні засади створення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки регіону. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. Вип. 41 (2). С. 160-169.
8. Батанов О. Статус громади у пошуках оптимального варіанту конституційної моделі місцевого самоврядування в сучасній Україні: теорія і практика. *Юридична Україна*. 2015. № 10-12. С. 48-64.
9. Белей С.І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/80.pdf.
10. Белінська О.В. Сутність фінансового потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 4. Т.3. С.267-271.

11. Біла С.О. Соціально-інституціональні складові антикризової політики *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2010. С. 249-253.
12. Богданов Д. С. Завдання сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2017. № 7. С. 60-62.
13. Богуш Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172-183.
14. Бойко Л.М. Стан соціальної сфери як чинник стабільного розвитку сільських територій. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Zik/2013_1/07_1_13.pdf.
15. Бондаренко В.М., Бондаренко О.В. Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2020. № 13-14. С. 13-17.
16. Бондарчук А.В., Бронська О.Ю. та ін. Трансформація організаційно-економічних відносин до соціально-орієнтованих умов господарювання: монографія. Луганськ : Янтар, 2011. 268 с.
17. Борщ Г.А., Вакуленко В.М., Гринчук Н.М. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ. 2017. 107 с.
18. Brown L.R. (2011). *World on the Edge*. *Earth Policy Institute*. Norton. ISBN987-0-393-08029-2.
19. Бутенко В.М. Основи формування організаційно-економічного механізму розвитку біоекономіки в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск № 18. С. 107-114.
20. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17_
21. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого

самоврядування. Асоціація міст України. К. ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

22. Вдовенко Л.О., Тітов Д.В. Проблеми розвитку сільських територіальних громад. *Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки*. Матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конференції 7 грудня 2018 р. м. Київ. С. 107-109.

23. Вдовенко Л.О., Тітов Д.В. Стан та проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 31. С. 175-181.

24. Vdovenko L., Titov D. Formation of the revenue base of the budgets of the united territorial communities. *The scientific heritage*. 2020. № 53. Vol 3. P. 27-35.

25. Vdovenko Larysa O., Martseniuk Olena V., Ruda Oksana L., Titov Denys V., Karyna S. Kholiavitska. Determinants of the growth of the financial-economic potential of rural territorial communities of Ukraine. *International Journal of Agricultural Extension*. Special Issue (02) 2021. 119-139. DOI: 10.33687/ijae.009.00.3969119. Available Online at EScience Press Journals International Journal of Agricultural Extension ISSN: 2311-6110 (Online), 2311-8547 (Print). URL: <http://www.esciencepress.net/IJAE>.

26. Височина А.В., Лук'яненко І. Г. Управління фінансовим потенціалом територіальних громад у контексті реалізації регіональної фінансової політики. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 2 (37). С. 98-101.

27. Возняк Г.В., Жеребило І.В. Формування фінансово спроможних територіальних громад: ризики децентралізації. *Фінанси України*. 2020. № 1. С. 73-82.

28. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. К.: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. 2008. 48 с.

29. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я., Удосконалення державного управління

розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 6-18.

30. Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М., Шпикуляк О.Г. та ін. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України; за ред. Я.М. Гадзала. К.: ННЦ «ІАЕ», 2019. 40 с.

31. Гончарук І.В., Томашук І.В. Державне регулювання розвитку ресурсного потенціалу сільських територій: загальні аспекти. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 4. С. 19-29.

32. Chala, N. (2020). Decentralisation and Local Self-government in Eastern Partnership countries. *Brussels: Eastern Partnership Civil Society Forum*. URL: <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/Decentralisation-and-Local-Self-government-in-Eastern-Partnership-Countries.pdf>.

33. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження*. № 1. 2021. С. 29.

34. Громова А.Є. Фінансовий потенціал, як основа формування прибутку підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 5. С. 75-78.

35. Горбачова І.В. Система формування та розвитку трудового потенціалу сільських територій в умовах трансформацій аграрного сектору економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронний журнал*. 2017. Вип. 15. С. 58-60.

36. Децентралізація в Україні: офіційний сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua>.

37. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: 2019. 115 с.

38. Decentralization and Local Democracy in the World. First Global Report by United Cities and Local Governments (2008). URL:

<https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-7734-5>.

39. Довгаль О.В. Демографічний потенціал сільських територій: стан, перспективи відтворення та розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/49.pdf.

40. Добош Н.М. Данилків Х.П., Гориславець П.А. Формування доходів об'єднаних територіальних громад в умовах удосконалення податкового законодавства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т. 28. № 4. С. 46-51.

41. Дурман М.О. Державна фінансова підтримка громад як інструмент стимулювання місцевого розвитку (на прикладі державного бюджету на 2021 рік). *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Випуск 21. С. 35-39.

42. Заяць Т.А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3 (31). С. 48-60.

43. Єфименко Т. І., Гасанов С. С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 29.

44. Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері регіонального розвитку в частині підтримки формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/1.-zvit.pdf>.

45. Зелінський С.Є. Оцінка спроможності громад в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 128-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_6_22.

46. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Принади сільських територій: новий теоретико методологічний підхід чи забута потреба сільського розвитку? *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 1 (11). С. 155–161.

47. Зінчук Т.О., Патинська-Попета М.М. Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 6-15.

48. Іртищева І.О., Надточій І.І. Мураховська Л.П. Регіональне

управління бізнес-процесами в умовах децентралізації влади в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 2. С. 48-55.

49. Іванова О.Ю., Іванов Ю.Б. Децентралізація влади: виклики для новообраних органів місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 24-28.

50. Іваницький О.О. Господарський механізм у системі державного регулювання економіки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 119-126.

51. Енциклопедія державного управління у 8 томах. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. С. 375.

52. Енциклопедичний словник з державного управління. Уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ. 2010. 820 с. URL:http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/slov_01.pdf

53. Енциклопедія державного управління у 8 томах. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. С. 375.

54. Європейська хартія місцевого самоврядування. №994_036. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

55. Єгоричева С. Б., Тимошенко О. В. Формування та реалізація фінансового потенціалу територіальних громад: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2014. 221 с.

56. Єфименко Т.І. Гасанов С.С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 29-35.

57. Каменична А.М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 104.

58. Керівництво зі стратегії досліджень та інновацій для смарт спеціалізації. URL: <https://www.minregion.gov.ua>

59. Кирилов Ю.Є. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах

глобалізації. *Економіка АПК*. 2016. №5. С.23-29.

60. Кириленко В.І. Соціалізація господарського механізму та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України. URL: <http://www.ecsocmen.edu.ru>.

61. Кожухова Т.В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д. О., 2017. 336 с.

62. Конституція України: основний закон №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text_

63. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

64. Концепції сільського розвитку до 2030 року (проект) URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku->

65. Корнійчук Г.В. Характеристика фінансового потенціалу підприємства як економічної категорії. *Економіка АПК*. 2016. №11. С. 44-48.

66. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31-37.

67. Кочемировська О. Регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектору України: аналітична записка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1107/>

68. Кравченко Т.А. Розвиток села за допомогою сільських громад: новації суспільної політики в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 87-95.

69. Кріпак А.П. Формування організаційно-економічного механізму розвитку спроможних територіальних громад. *Вчені записки ТНУ імені В.І.*

Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70). № 2. 2020. С. 115-120.

70. Кривцова М.С. Використання форсаи т-технології у стратегічному прогнозуванні розвитку людського потенціалу регіону. *Вісник соціально-економічних досліджень. 2020. № 2 (73). С. 47-60.*

71. Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління. Том 9. № 2. 2021. С. 68-76.*

72. Кузенко Т.Б., Сабліна Н.В. Методичні підходи до управління фінансовим потенціалом підприємства. *Актуальні проблеми економіки. 2015. №4 (166). С.123-129.*

73. Курінна О. В. Теоретичні аспекти управління фінансовим потенціалом підприємств. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. 2014. Вип. 1. С. 161-171.*

74. Куценко Т.Ф., Дударенко Є. Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава. 2017. № 3. С. 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_3_15.*

75. Кучер Г.В. Фінансовий потенціал як економічна категорія. *Актуальні проблеми економіки. 2014. № 9 (159). С. 46-52.*

76. Легкова М.Ф. Податкове право: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Заг. ред. В. Б. Марченко; Київ. нац. екон. ун-т. 2002. 305 с.

77. Лещух І. В. Інноваційний потенціал регіонів України: методичні підходи та результати оцінки. *Фінанси України. 2020. № 4. С. 98-110.*

78. Лупенко Ю.О. Теоретико-методологічне забезпечення економічного розвитку аграрного сектору та сільських територій. *Економіка АПК. 2021. № 6. С. 6-12.*

79. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК. 2017. № 7. С. 5-14.*

80. Малік М.Й., Швець А.А. Роль підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції у розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 50.

81. Маліновська О.Я., Хомяк Д.С. Облігаційні позики як фінансово кредитний інструмент забезпечення, покращення території муніципалітету. *Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління: матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Полтава, 17-18 листопада 2021 року). За заг. ред. М. Є. Рогози, О. К. Кузьменко. Полтава: ПУЕТ, 2021. 351 с.

82. Малиняк Б.С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. *Фінанси України*. 2020. №3.С. 94-111.

83. Малиш І.С. Функціонування місцевих бюджетів та регулювання міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації. *Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Черкаси. 25 листопада 2021 року. Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2021. 190 с.

84. Матюха М.М. Розвиток сільських громад та їх вплив на розвиток сільських територій. *Кримський економічний вісник*. 2014. № 1 (08) лютий. Ч. II. С. 61-63.

85. Мацедонська Н.В., Клівіденко Л.М. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. №8. С. 613-619.

86. Мельник К.П. Децентралізація як мотиватор розширення функцій вітчизняного інституту аудиту. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 40.

87. Мінченко М.В., Чижов Л.П., Фролков А.В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів: підручник. Суми: Університетська книга, 2004. 442 с.

88. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти

фінансування практичний посібник. Інвестиційні інструменти фінансування МЕР. 2020. С. 72.

89. Могилова М.М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 68-76.

90. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13785#gallery-1>.

91. Морозюк Н.В. Теоретичні аспекти самодостатності сільських територіальних громад. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії (Серія: Економічні науки)*. 2012. Вип 5. С. 173-178.

92. Мочерный С., Плотников А. Экономическая безопасность в контексте государственного суверенитета Украины. *Економіка України*. 1998. №4. С. 4-12.

93. Мочерный С.В. Економічна теорія. Київ: ВЦ Академія, 1999. 656 с.

94. Нагернюк Д. В, Непочатенко О. О. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій в Україні. *Економіка та суспільство*. Випуск 27. 2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/440/422>.

95. Орловська Ю.В., Кірюхін Р.О. Децентралізація влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Економічний простір*. 2021. № 172. С. 87.

96. Остапчук В.О. Перспективи фінансової децентралізації в Україні: нормативно-правовий аспект. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С. 720-726.

97. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/kaznachejstvo-informuye/mizhbyudzhetni-transferti/subvenciya-na-realizaciyu-infrastrukturnih-obyekti>.

98. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Виконання доходів місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>.

99. Панчишин Р. Основні переваги об'єднаної територіальної громади як

форми організації місцевого самоврядування в Україні. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. № 3.1. 2018. С. 25-28.

100. Пасічник М. Еволюція та характерні ознаки децентралізації публічного управління. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. 2010. № 4. С. 175-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_

101. Пасхавер Б.Й. Агросфера: тенденції і перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2015. №9. С. 5-14.

102. Патинська М.М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95.

103. Патица Н.І., Нартюк О.В. Стан і шляхи забезпечення зайнятості сільського населення в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 42-52.

104. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 209 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

105. Патинська М.М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95-101.

106. Пелехатий А. О. Фінансова незалежність бюджетів об'єднаних територіальних громад: основні проблеми та шляхи їх подолання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць*. Львів. 2016. Вип. 4 (120). С. 126-130.

107. Показники виконання місцевих бюджетів ОТГ Вінницької області. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/786/%D0%92%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf>.

108. Польова О.Л. Децентралізація у забезпеченні стійкого економічного та соціального розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. Електронний журнал. № 37 (2022). URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/37>.

109. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наук. доп. За ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи, О. Л. Попової. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2015. 70 с.

110. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду бюджетів місцевого самоврядування у 2019 році» від 27 березня 2019 р. № 259. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/document/100014105-pro-vnesennya-zmin-doporyadku-zarakhuvannya-chastini-aktsiznogo-podatku>.

111. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%d0%bf#text>

112. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова ВР України № 807-IX від 17.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

113. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.

114. Плукар Л. А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Випуск 4 (82). 2019. С.160-165.

115. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату: Закон України від 20.12.2016 р. № 1793-VIII.

116. Про засади державної регіональної політики: Закон України №156-VIII від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

117. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

118. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України_№ 385 від 6 серпня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>.

119. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабміну № 214-2015-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.

120. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України № 810/98 від 10.09.98 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>.

121. Прокопишак В.Б. Методика формування фінансового потенціалу аграрних підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26. 2. С. 162-166.

122. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

123. Про органи самоорганізації населення: Закон України №2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.

124. Про співробітництво територіальних громад: Закон України №1508-VII від 17.06.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

125. Pronko L. Decentralization in Ukraine: advantages and disadvantages of uniting territorial communities. *The scientific heritage*. 2020. №49. P. 6. P. 21-30.

126. Пронько Л.М. Інструменти розвитку малого підприємництва в сільській місцевості Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 5 (33). С. 64-74.

127. Пронько Л.М. Наслідки проведення реформи децентралізації влади та перспективи Розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Slovak international scientific journal*. 2020. № 43. Vol. 3. S. 18-25

128. Пронько Л.М., Семененко В.В. Порядок формування та

використання місцевих бюджетів ОТГ Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9 (49). С. 43-49.

129. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Серія “Проблеми регіонального розвитку”. Львів, 2012. 216 с.

130. Россоха В. Плотнікова М. Розвиток сільських територій України в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал*. Випуск 4. 2018. С. 42-53.

131. Русинюк М.М. Проблеми та недоліки децентралізації публічного управління та адміністрування. *Вчені записки ТНУ імені І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Том 29 (68). № 1. С. 135-138.

132. Рябоконт В.П. Децентрализиция – путь к развитию сельских территорий в Украине. *Економика АПК*. 2020. № 1. С. 6.

133. Рябоконт В.П. Формування стійкої сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 6-18.

134. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ: ІАЕ, 2002. 294 с.

135. Саблук А.И. Вызовы и возможные пути решения проблем трудовой миграции сельского населения. *Економика АПК*. 2021. № 3. С. 111.

136. Skica, Tomasz; Bem, Agnieszka; Żygadło, Karolina (2013): The role of local government in the process of entrepreneurship development. *e-Finanse: Financial Internet Quarterly*, ISSN 1734-039X, University of Information Technology and Management, Rzeszów, Vol. 9, Iss. 4, pp. 1-24.

137. Strategic priorities and objectives of the tax reform in Ukraine (2018). URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf.

138. Серета О. В. Відновлювальна енергетика як перспективний напрям забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 145-151.

139. Снігова О.Ю. розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні. *Економіка України*. 2018. № 8 (681). С. 75-87.

140. Статистичний збірник: «Бюджет України 2014». Київ. 2015 Місцеві бюджети Вінницької області. 308 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/f7ac719b6477833a77bb7e740ab463c7.pdf>

141. Статистичний збірник: «Бюджет України 2015». Київ. 2016 Місцеві бюджети Вінницької області. 308 с.. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/46c80cf4ed3eb9f795a6baeb9432c8ed1.pdf>

142. Статистичний збірник: «Бюджет України 2016» Місцеві бюджети Вінницької області. Київ. 2017. 316 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/a6d88e3b4e411ca655003eba01eff826.pdf>

143. Статистичний збірник: «Бюджет України 2018». Місцеві бюджети Вінницької області. Київ. 2018. 310 с.. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf)

144. Статистичний збірник: «Бюджет України 2020». Місцеві бюджети Вінницької області. Київ. 2021. 299 с. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf)

145. Сторонянська І., Пелехатий А. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: *монографія*. Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. 190 с.

146. Супрун О.М. Господарський механізм у розвитку та регулюванні економіки. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 5. С. 122-124.

147. Sutiyo, Sutiyo (2014) Decentralization: Potentiality and Challenge for Rural Development. *Journal of International Development and Cooperation*, 20

(3). pp. 5-12.

148. Талавира М.П. Розвиток сільських територій на засадах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 1 (47). Т. 2. С. 146-150.

149. Талавира М.П., Горай А.О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75-79.

150. Терещенко В.К. та ін. Довідник для сільського та селищного голови Всеукр. асоц. сіл. та селищ. рад, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ. 2014. 526 с.

151. Термоса І.О. Сутність сталого розвитку та його особливості в контексті сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 19. 2017. С. 33-37.

152. Taxations and Customs. European Commissions. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs.

153. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.

154. Тітов Д.В. Необхідність розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. Вип. 9. С. 26-32.

155. Тітов Д.В. Основні напрямки соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. 9 березня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД. 2019. Ч. 1. С. 42-44.

156. Тітов Д.В. Стратегічні підходи до економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Авіація, промисловість, суспільство: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 60-річчю КЛК ХНУВС*. Харків. ХНУВС. 2020. Ч. 2. С. 418-421.

157. Тітов Д.В., Вдовенко Л.О. Державна фінансова підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених. 16 листопада 2021 р. Хмельницький: ХНУ. 2021. С. 99-101.

158. Тітов Д.В. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад. *Фінансовий механізм сталого аграрного розвитку: сучасний стан та перспективи*. Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17 грудня 2021 р. С. 191-195.

159. Тітов Д.В. Організаційно-економічного механізм розвитку сільських територіальних громад його проблеми та напрями вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/202.pdf.

160. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science*. 2020. № 26. С. 24-29.

161. Тітов Д.В. Характеристика підприємництва та особливості його розвитку на сільських територіях. *The scientific heritage*. 2020. № 47. Vol 7. С. 53-56.

162. Titov D., Herasymchuk V. Increasing the investment potential of rural united territorial communities. *Colloquium-journal*. 2021. № 14. Vol. 5. P. 64-71.

163. Тітов Д.В. Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2022. № 1 (57). С. 74-80.

164. Trusova, N.V., Synchak, V.P., Borovik, L.V., Kostornoi, S.V., Chkan, I.A., Forkun, I.V. (2020). Fiscal policy in a decentralized space of the financial system of Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, 2891-2904; Ukrainian Institute for the Future. URL: <https://uifuture.org>

165. Ткач В.О. Економічна безпека України в регіональному вимірі. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. №1(4). С. 398-403.

166. Толпежніков Р.О. Сутність та методика оцінювання фінансового потенціалу підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип 2. Том 1. С.277-282.

167. Трусова Н.В., Колокольчикова І.В., Полегенька М.А. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад: внутрішня інтеграція та фінансова спроможність. *Ефективна економіка*. 2022. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10021>. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.2.11.

168. Trusova N.V. I.A. Kohut, S.A. Osypenko, N.G. Radchenko, N.N. Rubtsova Implementation of the results of fiscal decentralization of Ukraine and the countries of the European Union. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. 6(44). pp. 1649-1663.

169. Трусова Н.В. Розвиток фіскальної консолідації місцевих бюджетів регіонального рівня. *Облік і фінанси*. 2019. № 1 (83). С. 105-113.

170. Трусова Н., Сизоненко О. Формування доходів місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. №3(56). С. 19-27.

171. Труш І.В. Особливості здійснення господарської діяльності комунальними корпоративними підприємствами. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 72-78.

172. Труфен А.О. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 9. С. 157-161.

173. Томашук І.В. Нові підходи розвитку сільських територій України в умовах децентралізації та змін у державній регіональній політиці. *Ефективна економіка*. 2020. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/155.pdf.

174. ULEAD з Європою: Бюджет територіальних громад України. Офіційний сайт. URL: https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/_16360623127390/sheet0

175. Указ Президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». №810/98. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

176. Farrell M.J. The measurement of productive efficiency. *J. of the Royal Statist. Society.* 1957. Vol. 120. No 3. P. 253-290. URL: <https://www.jstor.org/stable/2343100>

177. Шпикуляк О.Г., Алексеева О.В. Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. *Економіка АПК.* 2021. № 4. С. 95-107.

178. Шпикуляк О. Г., Ігнатенко М. М., Швець А. А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК.* 2021. № 3. С. 97-111.

179. Халатур С. М. Удосконалення організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку сільського господарства. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. № 12. С. 46-50.

180. Харчук С.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід.* 2015. № 12. С. 20-23.

181. Ходаківська О.В., Кононенко О.М. Еволюція економічних теорій сталого сільського розвитку. *Економіка АПК.* 2020. № 10. С. 49-61.

182. Хвесик М.А., Ільїна М.В. Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів. *Економіка АПК.* 2019. № 6. С. 6-14.

183. Хомин І. П. Аграрний сектор України – фінансовий донор вітчизняної та зарубіжних економік. *Фінанси України.* 2018. № 4. С. 41-55.

184. Хринюк О.С., Бова В.Л. Сутність фінансового потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки та управління.* 2017. №11.

185. Цедік М.Г. Форсайт як метод стратегічного планування регіонального розвитку в сфері транскордонного співробітництва в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління.* Серія: Управління. 2012. Вип. 4. С. 255-261.

186. Шубравська О.В. Розвиток агропродовольчого виробництва

України:

завдання і виклики. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С.5-11.

187. Цивільний кодекс України №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text>.

188. Чобіток В. І., Астапова О. В. Розробка стратегії управління фінансовим потенціалом підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С.160-165.

189. Юркевич І. Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 100-104.

190. Юрченко А.Ю. Формування організаційно-економічного механізму розвитку і безпеки регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 7. С. 197-201.

191. Юхименко П.І., Паска І.М., Загурський О.М. Економічний підхід щодо формування людського капіталу в системі управління сільськими територіями. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 71-78.

192. Як купити державні облігації і заробити на них. Експеримент ЕП URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/02/4/644883/>

193. Як виконувалися місцеві бюджети у 2020 році – експертний аналіз. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249>.

194. Яснолоб І.О., Чайка Т.О., Горб О.О., Радіонова Я.В. Концептуальні засади ефективного функціонування енергетично незалежних сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 115-122.

195. Яцух О.О., Трусова Н.В., Когут І.А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів: *монографія*. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2019. 337 с.

196. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text>

Законодавче регулювання реформи децентралізації

Назва нормативного документа	Характеристика документа
<p>Про засади державної регіональної політики: Закон України №156-VIII від 05.02.2015 р.) [62]</p>	<p>Визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України.</p> <p>Пріоритетами державної регіональної політики є:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей; 2) зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку; 3) формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проєктів підвищення конкурентоспроможності територій; 4) стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження; 5) визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо вирішення проблем; 6) створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах; 7) запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проєктів; 8) формування з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом; 9) поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування; 10) створення ефективних механізмів представництва інтересів регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад - на регіональному рівні
<p>Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні № 333-2014-р, від 01.04.2014 р. [38]</p>	<p>Визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.</p> <p>Проблеми передбачається розв'язати шляхом:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатних забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього ресурсної бази; - створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; - розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності; - розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади; - запровадження механізму державного контролю за відповідністю <u>Конституції</u> та законам України рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню публічних послуг; - максимального залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя; - удосконалення механізму координації діяльності місцевих органів виконавчої влади
<p>Про співробітництво територіальних громад: Закон України №1508-VII від 17.06.2014 р. [69]</p>	<p>Визначено організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю.</p> <p>Визначено форми співробітництва:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; 2) реалізації спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; 3) спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності - інфраструктурних об'єктів; 4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій - спільних інфраструктурних об'єктів; 5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень
<p>Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 р. [180]</p>	<p>Визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток. Основними цілями є:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів полягає у створенні оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки. 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток. 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку передбачає створення бази для реалізації ефективної державної регіональної політики — механізму та інструменту державного управління регіональним розвитком, що сприятиме розв'язанню проблем регіонів, вимагає насамперед децентралізації державних повноважень шляхом їх передачі на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів, удосконалення процесів стратегічного планування та виконання поставлених завдань на всіх рівнях, запровадження ефективного механізму координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях
<p>Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від</p>	<p>Регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад.</p> <p>Основні умови добровільного об'єднання територіальних громад:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст

<p>05.02.2015 р. № 157-VIII</p> <p>[63]</p>	<p>здійснюється з дотриманням таких умов:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування; 2) територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися; 3) об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області; 4) при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади; 5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання; 6) об'єднання територіальних громад здійснюється відповідно до перспективних планів формування територій громад Автономної Республіки Крим, області. <p>2. Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади та в якому розміщується представницький орган місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади.</p> <p>3. Добровільне об'єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості.</p> <p>4. Найменування об'єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром</p>
<p>Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 р. [65]</p>	<p>Визначає порядок розроблення перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області та умови формування проектних спроможних територіальних громад.</p> <p>Формування спроможних територіальних громад здійснюється у такій послідовності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) визначення потенційних адміністративних центрів спроможних територіальних громад та зон їх доступності; 2) визначення переліку територіальних громад, що входять до складу спроможних територіальних громад; 3) проведення оцінки рівня спроможності. <p>Оцінка рівня спроможності проводиться на основі критеріїв, що характеризують основні соціально-економічні показники, які впливають на розвиток відповідної спроможної територіальної громади (далі - критерії оцінки рівня спроможності).</p> <p>Критеріями оцінки рівня спроможності є:</p> <ul style="list-style-type: none"> чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади; чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади; площа території спроможної територіальної громади; індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади; частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади. <p>Оціночний рівень спроможності спроможних територіальних громад визначається на основі суми числових значень критеріїв оцінки рівня спроможності та становить:</p> <ul style="list-style-type: none"> низький рівень спроможності - від 1,5 до 2,1; середній рівень спроможності - від 2,2 до 3,8; високий рівень спроможності - від 3,9 до 5

Джерело: узагальнено авторами на основі законодавства

Відмінності категорій «грумада»

Ознаки	Грумада		
	Сільська	Селищна	Міська
	<i>Суттєві відмінності: вікова структура населення, рівень доходів, зайнятість, стан інфраструктури, природні ресурси, роль сільського господарства у місцевій економіці</i>		
1	2	3	4
Територіальні особливості	Віддаленість від великих міст (регіональних і національних ринків). Наявність великої кількості природного ресурсу – земель с.-г. призначення	Наближеність до міст, вигідне географічне розташування	Налагоджене транспортне розташування. Місто з населенням 50 тисяч має сильний економічний вплив у радіусі 10 км; з населенням 100 тисяч має економічний вплив у радіусі 15 км, місто-мільйонник – у 20 км. Саме міста обласного значення демонструють стрімку динаміку розвитку, мають ресурс, який можна використати на розвиток не лише міст обласного значення
Інфраструктурні особливості	Погане транспортне сполучення. Зруйнована житлово-комунальна інфраструктура. Погіршення стану існуючих закладів культури, освіти, охорони здоров'я.	Транспортне сполучення нормальне. Житлово-комунальна інфраструктура розвивається. Достатня кількість об'єктів освітньо-культурної сфери	Налагоджене транспортне сполучення. Розвинена житлово-комунальна інфраструктура, об'єктів освітньо-культурної сфери
Економічні особливості	Низький рівень доходів сільського населення. Безробіття, брак робочої сили та висококваліфікованих фахівців. Слабкий фінансовий стан громад. Підприємства значно обмежені в інвестиційних чи кредитних ресурсах. Соціальній сфері притаманна стійка тенденція до знелюднення території.	Середній рівень доходів населення. Середні можливості економічного розвитку. Підприємства наближені до джерел фінансування.	Високий рівень доходів міського населення. Наявність робочих місць та можливості їх розширення Забезпеченість достатньою кількістю фахівців різного профілю та високої кваліфікації. Стійкий фінансовий стан громад. Високий рівень фінансового забезпечення підприємств
Переваги	Розвиток особистих селянських господарств, малих, середніх підприємств, що спеціалізуються в галузі тваринництва, птахівництва, рибиництва; будівництві комбінатів із перероблення харчових продуктів, консервування овочів та фруктів; розвиткові с.-г. кооперативів; будівництві полігонів твердих побутових відходів та сміттєпереробних заводів. Досить низька вартість житлових будинків на вторинному ринку. Наявність вільних територій під будівництво нових	Наявність значної кількості середніх та малих підприємств різних форм власності. Можливості працевлаштування як у населеному пункті, так і поза ним (у місті). Середня вартість житлових будинків на вторинному ринку	На таких територіях доцільне створення підприємств, що потребують великих виробничих площ: заводів із виробництва будівельних матеріалів, швейних, меблевих фабрик, виставкових павільйонів, овочесховищ, логістичних центрів з обробки й постачання вантажів (харчових продуктів та промислових товарів) до міста, бізнес-центрів (включаючи готелі та розважальні заклади), спортивних комплексів (з тенісними кортами, футбольними полями, басейнами, кінними клубами); туризм (етнографічні музейні комплекси, туристичні садиби на території особистих селянських господарств, спеціалізовані заклади громадського харчування).

	<p>житлових та господарських об'єктів.</p> <p>Достатній обсяг природних ресурсів, не залучених до господарської діяльності.</p> <p>Використання всіх джерел благ: продовольства та сільськогосподарської сировини, природних ресурсів як рекреаційного об'єкта.</p> <p>Чисте навколишнє середовище</p>		
Недоліки	<p>Низький рівень соціального захисту сільського населення</p> <p>Зловживання правами та інтересами селян, які передали земельні паї в оренду.</p> <p>Пасивність громад у частині управління належними їм ресурсами та активами.</p> <p>Інформаційна ізоляція в частині сучасних можливостей для ділової активності; брак відповідних знань, умінь та досвіду.</p> <p>Низький рівень розвитку підприємництва</p> <p>Брак кадрів</p> <p>Знелюдження територій</p>	<p>Висока вартість та обмеженість пропозиції вільних територій під житлову та громадську забудову й господарські об'єкти.</p> <p>Звуження ареалу існування диких тварин і птахів, забруднення та погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок його надмірної експлуатації, інтенсивного залучення до господарської діяльності нових територій, масової вирубки лісів через розширення меж населених пунктів, будівництво житла, доріг.</p> <p>Надмірно щільна забудова приватними житловими будинками, що не враховує державні будівельні норми та призводить до погіршення умов проживання, порушення правил видобутку води для індивідуальних потреб (буріння приватних свердловин), забруднення ґрунтів та водоносного горизонту стічними водами, спотворення ландшафтів внаслідок утворення несанкціонованих звалищ твердих побутових відходів; порушення прав громадян на доступ до річок, ставків, лісів.</p>	<p>Високий рівень розвитку підприємництва.</p> <p>Висока вартість та обмеженість пропозиції вільних територій під житлову та громадську забудову й господарські об'єкти, що з часом призведе до зміни цільового призначення сільського сподарських земель; звуження ареалу існування диких тварин і птахів, забруднення та погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок його надмірної експлуатації, інтенсивного залучення до господарської діяльності нових територій, масової вирубки лісів через розширення меж населених пунктів, будівництво житла, доріг; надмірно щільна забудова приватними житловими будинками, що не враховує державні будівельні норми та призводить до погіршення умов проживання, порушення правил видобутку води для індивідуальних потреб (буріння приватних свердловин), забруднення ґрунтів та водоносного горизонту стічними водами, спотворення ландшафтів внаслідок утворення несанкціонованих звалищ твердих побутових відходів; порушення прав громадян на доступ до річок, ставків, лісів</p>

Джерело: узагальнено авторами на основі [96, с. 724; 181, с. 8] та доповнено авторами

Обсяг податкових надходжень до бюджетів 665 ОТГ

Платежі до бюджету	Надходження		Відхилення +/-	Темпи приросту, %
	2019 р.	2020 р.		
Всього, із них:	12 873,1	20 865,3	7 992,2	162,1
Податок на доходи фізичних осіб	5 223,3	11 880,3	6 656,0	227,4
Акцизний податок	1 522,8	1 538,7	15,9	101,4
Місцеві податки і збори, із них:	5 614,4	6 656,0	1 087,1	118,6
Плата за землю	2 698,1	2 997,4	299,3	111,1
Єдиний податок	2 646,2	3299,1	652,9	124,7
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	245,9	373,6	127,8	151,9

Джерело: розраховано на основі [21]

Наповнення місцевих бюджетів Вінницької області

Доходи	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%
<i>Податкові надходження</i>	2584,4	83,1	3069,7	80,9	4722,6	83,6	6780,8	82,4	7972,7	85,5	9330,0	86,4	9778,6	88,9
у тому числі:														
- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1880,3	72,8	1811,0	58,9	2795	59,2	4097,7	60,4	5237,3	65,7	6242,7	66,9	6628,6	67,8
у т.ч.: податок та збір на доходи фізичних осіб	1874,2	99,7	1763,0	97,3	2716,1	97,2	4 028,9	98,3	5137,2	98,1	6100,2	97,7	6486,8	97,9
податок на прибуток підприємств	6,1	0,3	47,9	1,6	78,9	2,9	68,8	1,7	100,0	1,9	142,4	2,3	141,8	2,1
Податки на власність	18,4	0,7	27,9	0,9	23,2	0,5	0,01	0,00 01	0,01	0,00 01	0,01	0,00 01	-	-
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	376,4	14,6	36,5	1,2	40,8	0,9	41,9	0,6	53,1	0,7	60,6	0,6	58,1	0,6
у тому числі збір за спеціальне використання лісових ресурсів	13,9	3,7	18,7	51,2	19,5	47,8	18,0	42,9	24,6	46,3	27,3	45,0	28,3	48,7
- збір за спеціальне використання води	13,1	3,5	13,1	3,6	15,8	38,7	18,3	43,7	20,2	38,0	20,9	34,5	18,2	31,3
- плата за користування надрами	9,5	2,5	4,7	12,9	5,6	13,7	5,6	13,4	8,2	15,4	12,4	20,5	11,6	19,9
плата за землю	339,9	90,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- плата за використання інших природних ресурсів	0,0	-	0,0	-	0,0	-	-	-	-	-	-	-	0,1	-
Внутрішні податки на товари та послуги	-	-	236,3	7,7	380,7	8,1	435,0	6,4	462,0	5,8	460,6	4,9	519,9	5,3
Місцеві податки і збори, вкл. нараховані до 1	259,9	10,1	897,8	29,2	1374,5	29,1	1774,5	26,2	2110,9	26,5	2453,3	26,3	2497,5	25,5

січня 2011 року														
Інші податки та збори	49,3	1,9	88,1	2,9	132,5	2,8	431,6	6,4	109,4	1,4	112,8	1,2	74,5	0,8
з них екологічний податок	41,6	84,4	88,1	100	132,5	100	168,4	39,0	107,9	98,6	112,7	99,9	74,5	100
<i>Непоодаткові надходження</i>	470,8	15,1	608,9	2,3	836,2	14,8	1330,2	16,2	1196,5	12,8	1209,5	11,2	1044,6	9,5
у т.ч.: власні надходження бюджетних установ	422,5	89,7	501,1	82,3	648,3	77,5	1089,6	81,9	942,8	77,3	926,4	76,6	734,0	70,3
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	31,5	6,7	79,4	90,1	102,8	12,3	125,9	9,5	148,7	12,4	153,2	12,7	132,1	12,6
<i>Доходи від операцій з капіталом</i>	44,9	1,4	96,8	2,6	74,6	11,1	82,7	1,0	112,7	1,2	229,7	2,1	135,6	1,2
у т.ч.: надходження від продажу основного капіталу	6,8	15,1	11,8	12,2	7,8	1,2	10,6	12,8	18,8	16,7	55,8	24,3	22,6	16,7
надходження від продажу землі і нематеріальних активів	38,0	84,6	84,9	87,7	55,2	73,9	72,1	87,2	93,9	83,3	173,9	75,7	112,9	83,3
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	-	-	1,4	1,4	11,7	1,9	9,7	11,7	13,9	12,3	1,5	0,7	4,9	3,6
<i>Цільові фонди</i>	11,1	0,4	15,1	0,4	18,0	0,3	31,3	0,3	42,7	0,3	33,1	0,3	29	0,1
Разом доходів	3111,3	100 / 35,4	3790,5	100 / 33,6	5651,4	100 / 39,5	8225,0	100 / 39,9	9324,6	100 / 40,8	10802,3	100 / 49	10987,8	100 / 6 0,9
Офіційні трансферти від органів державного управління	5440,6	64,6	7478,2	66,4	8653,0	60,5	12390,0	60,1	13509,2	59,2	11231,3	50,9	7036,5	39,1
Всього доходів	8551,8	100	11268,7	100	14304,4	100	20615,1	100	22833,8	100	22033,6	100	18024,3	100

Джерело: сформовано на основі [146-150]

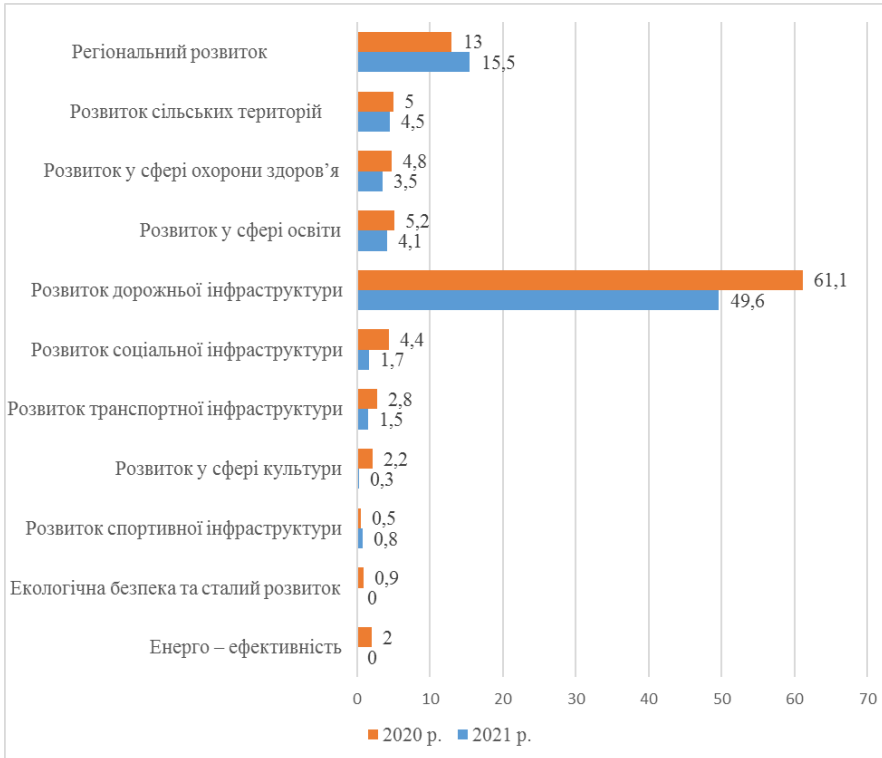

Рисунок. Обсяги державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури, млрд. грн.

Джерело: складено на основі [21]

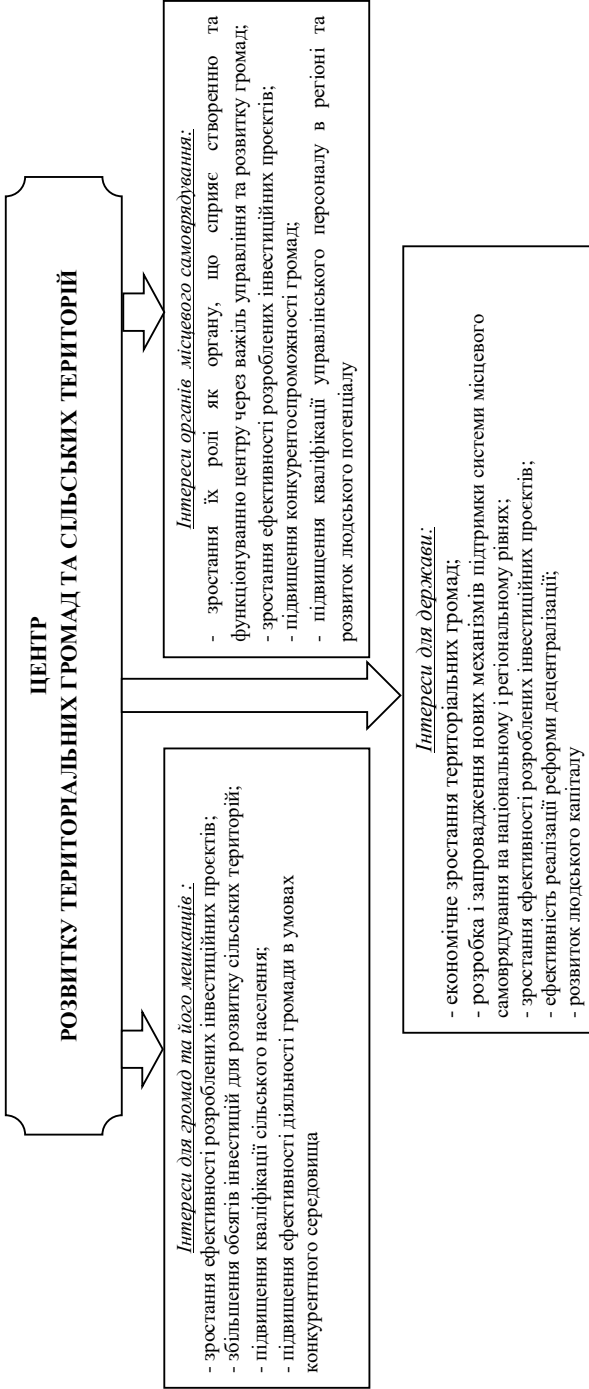

Рисунок. Забезпечення економічних інтересів суб'єктів при використанні Центру розвитку територіальних громад і сільських територій

Джерело: складено авторами

Вихідні дані для аналізу середовища функціонування сільських територіальних громад Вінницької області

А) залежність результативної ознаки (У) (видатки загального фонду) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та офіційних трансфертів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований Коefіцієнт
Агрономічна	69586574	504648	32430000	0,007252	0,466038	0,17284
Лука-Мелешківська	94643629	289407	44310000	0,003058	0,468177	0,386364
Якушинецька	124000000	403324	4550000	0,003253	0,036694	0,38806
Бабчинецька	45591831	132251	42480000	0,002901	0,931746	1
Яришівська	46495386	113680	24040000	0,002445	0,517041	0,47561
Війтівецька	50789596	205371	18550000	0,004044	0,365232	0,302083
Іванівська	95020204	210530	47290000	0,002216	0,497684	0,512821
Махнівська	69959972	147805	26410000	0,002113	0,377502	0,552239
Самгородоцька	77196512	152496	29330000	0,001975	0,379939	0,59375
Уланівська	125000000	121385	56820000	0,000971	0,45456	1
Городківська	81497649	125405	32640000	0,001539	0,400502	0,711864
Студенянська	48274329	126158	19810000	0,002613	0,410363	0,430556
Джулинська	121000000	135487	68050000	0,00112	0,562397	1
Краснопільська	62381575	143398	26770000	0,002299	0,429133	0,513514
Кунківська	35444754	141744	13670000	0,003999	0,385671	0,302083
Ободівська	66241484	109968	38970000	0,00166	0,588302	0,621951
Ольгопільська	47491165	100884	27230000	0,002124	0,57337	0,52381
Райгородська	64212621	118903	32250000	0,001852	0,502238	0,581081
Соболівська	49988786	98811	32790000	0,001977	0,655947	0,532609
Мурафська	88903804	174143	61260000	0,001959	0,689059	0,536842
Северинівська	57002437	105747	4090000	0,001855	0,071751	0,7
Станіславчицька	48487219	88170	30520000	0,001818	0,629444	0,593023
Джуринська	77400796	96299	5560000	0,001244	0,071834	1

Б) залежність результативної ознаки (У) (видатки на утримання апарату управління) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та офіційних трансфертів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований коефіцієнт
Агрономічна	16947777	504648	32430000	0,029777	1,913525	0,33557
Лука-Мелешківська	12318949	289407	44310000	0,023493	3,596898	0,352459
Якушинецька	25071479	403324	4550000	0,016087	0,181481	0,6875
Бабчинецька	7152336	132251	42480000	0,018491	5,939318	0,345455
Яришівська	9570041	113680	24040000	0,011879	2,512006	0,630769
Війтівецька	9662237	205371	18550000	0,021255	1,919845	0,443396
Іванівська	13458504	210530	47290000	0,015643	3,513763	0,470588
Махнівська	11386880	147805	26410000	0,01298	2,319336	0,608696
Самгородоцька	12222980	152496	29330000	0,012476	2,399578	0,61194
Уланівська	22999838	121385	56820000	0,005278	2,470452	1
Городківська	13173789	125405	32640000	0,009519	2,477647	0,745098
Студенянська	11739579	126158	19810000	0,010746	1,687454	0,767857
Джулинська	16041914	135487	68050000	0,008446	4,242013	1
Краснопільська	9986376	143398	26770000	0,014359	2,680652	0,539474
Кунківська	7320337	141744	13670000	0,019363	1,8674	0,474227
Ободівська	9144349	109968	38970000	0,012026	4,261648	0,5
Ольгопільська	7287896	100884	27230000	0,013843	3,736332	0,487179
Райгородська	11063243	118903	32250000	0,010748	2,915058	0,639344
Соболівська	10649300	98811	32790000	0,009279	3,079076	0,660714
Мурафська	7886850	174143	61260000	0,02208	7,76736	0,274074
Северинівська	8341669	105747	4090000	0,012677	0,49031	0,825397
Станіславчицька	6979493	88170	30520000	0,012633	4,37281	0,493506
Джуринська	9499912	96299	5560000	0,010137	0,585269	1

В) залежність результативної ознаки (У) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та місцевих податків і зборів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований Коефіцієнт
Агрономічна	46982828	504648	17373776	0,010741	0,36979	0,388158
Лука-Мелешківська	50501497	289407	15633319	0,005731	0,309561	0,62766
Якушинецька	115000000	403324	36083053	0,003507	0,313766	0,84
Бабчинецька	27336318	132251	14817564	0,004838	0,542047	0,545455
Яришівська	29113412	113680	10940749	0,003905	0,375798	0,715909
Війтівецька	34789838	205371	10678503	0,005903	0,306943	0,618557
Іванівська	65727410	210530	19188314	0,003203	0,291938	0,9
Махнівська	45760406	147805	15825688	0,00323	0,345838	0,820513
Самгородоцька	49149343	152496	16333494	0,003103	0,332324	0,853333
Уланівська	73959621	121385	30411096	0,001641	0,411185	1
Городківська	58100204	125405	20274261	0,002158	0,348953	1
Студенянська	32914517	126158	13806572	0,003833	0,419468	0,691489
Джулинська	56186527	135487	26764095	0,002411	0,476344	0,789474
Краснопільська	46790878	143398	17929740	0,003065	0,383189	0,807229
Кунківська	24833475	141744	5649215	0,005708	0,227484	0,728395
Ободівська	36058468	109968	13276486	0,00305	0,368193	0,814815
Ольгопільська	23687631	100884	10551779	0,004259	0,445455	0,637255
Райгородська	34790952	118903	15850399	0,003418	0,45559	0,71875
Соболівська	29346783	98811	12003129	0,003367	0,40901	0,744444
Мурафська	33766294	174143	10858295	0,005157	0,321572	0,655556
Северинівська	23370065	105747	7230935	0,004525	0,30941	0,714286
Станіславчицька	26750812	88170	9804891	0,003296	0,366527	0,771084
Джуринська	32337230	96299	12306870	0,002978	0,380579	0,804878

Г) залежність результативної ознаки (У) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та місцевих податків і зборів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований Коефіцієнт
Агрономічна	46982828	9304	504648	0,00019803	0,010741	0,462069
Лука-Мелешківська	50501497	11239	289407	0,00022255	0,005731	0,641026
Якушинецька	11500000 0	16349	403324	0,00014217	0,003507	1
Бабчинецька	27336318	5354	132251	0,00019586	0,004838	0,735294
Яришівська	29113412	6781	113680	0,00023292	0,003905	0,732143
Війтівецька	34789838	5490	205371	0,0001578	0,005903	0,729167
Іванівська	65727410	13424	210530	0,00020424	0,003203	0,884211
Махнівська	45760406	7929	147805	0,00017327	0,00323	0,929412
Самгородська	49149343	8433	152496	0,00017158	0,003103	0,940476
Уланівська	73959621	15634	121385	0,00021139	0,001641	1
Городківська	58100204	11662	125405	0,00020072	0,002158	0,977778
Студенянська	32914517	5911	126158	0,00017959	0,003833	0,855556
Джулинська	56186527	12834	135487	0,00022842	0,002411	0,87619
Краснопільська	46790878	7647	143398	0,00016343	0,003065	0,9875
Кунківська	24833475	4161	141744	0,00016756	0,005708	0,721649
Ободівська	36058468	9814	109968	0,00027217	0,00305	0,72
Ольгопільська	23687631	6224	100884	0,00026275	0,004259	0,725664
Райгородська	34790952	7172	118903	0,00020615	0,003418	0,846939
Соболівська	29346783	7922	98811	0,00026994	0,003367	0,706349
Мурафська	33766294	11560	174143	0,00034235	0,005157	0,521472
Северинівська	23370065	7922	105747	0,00033898	0,004525	0,55
Станіславчицька	26750812	7649	88170	0,00028594	0,003296	0,684211
Джуринська	32337230	12813	96299	0,00039623	0,002978	0,538889

ПЛАН ЗАХОДІВ
з реформування місцевого самоврядування та територіальної
організації влади в Україні
на 2024-2027 роки

(згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. № 270-р.)

Найменування завдання	Найменування заходів	Відповідальні за виконання	Строк виконання
1. Урегулювання окремих питань адміністративно-територіального устрою	1) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України щодо внесення змін до законів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України" і зміною категорій міст обласного значення та міст районного значення	Мінінфраструктури, Мінфін, Мінекономіки, Мін'юст, Мінсоцполітики, МВС, Мінагрополітики, НАДС, ДМС, Держгеокадастр, інші центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	липень 2024 р.
	2) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавчого регулювання механізму затвердження територій територіальних громад та визначення їх адміністративних центрів"	Мінінфраструктури, Мінфін, Мінекономіки, Мін'юст, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, обласні держадміністрації (військові адміністрації), всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	березень 2024 р.
	3) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту нормативно-правового акта щодо затвердження критеріїв формування територіальних громад та визначення їх адміністративних центрів (у разі прийняття Верховною Радою України проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавчого регулювання механізму затвердження територій територіальних громад та визначення їх адміністративних центрів")	Мінінфраструктури, Мінфін, Мінекономіки, Мін'юст, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, обласні держадміністрації (військові адміністрації), всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	у строк, визначений відповідним Законом
	4) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України "Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України"	Мінінфраструктури	до прийняття Закону
2. Переформатування місцевих держадміністрацій в органи префектурного типу	1) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про місцеві державні адміністрації" та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні"	Мінінфраструктури, Мінфін, Мін'юст	до прийняття Закону
	2) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України "Про місто Київ - столицю України"	Мінінфраструктури, Мін'юст	до прийняття Закону
3	1) розроблення та внесення на розгляд	Мінінфраструктури,	червень 2024 р.

	Кабінету Міністрів України проекту Закону України про порядок відновлення та особливості здійснення публічної влади на деокупованих територіях та на територіях, де були утворені військові адміністрації	Мінінфраструктури, Мінекономіки, Мінфін, Мін'юст, НАДС, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим (за згодою) всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	
	2) надання методичної підтримки органам місцевого самоврядування, місцевим органам виконавчої влади (військовим адміністраціям), територіальним органам центральних органів виконавчої влади з питань управління та виконання повноважень на деокупованих територіях	Мінінфраструктури, Мінінфраструктури, Мін'юст, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим (за згодою), всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	постійно
4. Розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності	1) визначення засад (критеріїв, принципів) розмежування сфер компетенцій держави та місцевого самоврядування, розподілу на власні та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування	Мінінфраструктури, Мін'юст, Мінфін, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	червень 2024 р.
	2) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України щодо розмежування повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів, органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності	Мінінфраструктури, Мін'юст, Мінфін, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	березень 2025 р.
	3) розроблення або перегляд (у разі наявності) державних вимог і нормативів в описовому та вартісному вигляді за кожним із повноважень, делегованих державою органам місцевого самоврядування, у розрахунку на середньостатистичну адміністративно-територіальну одиницю з метою належного фінансового забезпечення делегованих повноважень	у межах компетенції МОН, МОЗ, Мінсоцполітики, МКІП, Мінмолодьспорт, Мінфін, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	січень 2025 р.
	4) розроблення концептуальних засад запровадження місцевої статистики для здійснення органами місцевого самоврядування заходів щодо збирання, організації, проведення аналізу та представлення даних щодо територіальних громад, підготовки відповідних звітно-статистичних матеріалів	Мінінфраструктури, Держстат, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	червень 2024 р.
5. Посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення	1) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування в частині адміністрування місцевих податків і зборів	Мінфін, ДПС, Мінінфраструктури, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	червень 2024 р.
	2) проведення аналізу та розроблення пропозицій щодо удосконалення механізму зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів у частині	Мінінфраструктури, Мінфін, ДПС, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	червень 2024 р.

	зарахування частини податку до місцевих бюджетів за місцем реєстрації місця проживання фізичної особи - платника податку		
	3) удосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів	Мінфін, Мініфраструктури, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	протягом шести місяців після прийняття Закону України щодо розмежування повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів, органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності
	4) розвиток міжмуниципального співробітництва шляхом законодавчого регулювання створення міських агломерацій та їх статусу	Мініфраструктури, Мінекономіки, Мінфін, Мін'юст, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	грудень 2024 р.
	5) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо комунальної власності"	Мініфраструктури, Мінекономіки	до прийняття Закону
6. Формування професійної конкуренції в органах місцевого самоврядування	1) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів, спрямованих на виконання Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування"	НАДС, Мініфраструктури, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	у тримісячний строк з дня припинення або скасування воєнного стану
	2) надання методичної підтримки органам місцевого самоврядування під час запровадження нових засад служби в органах місцевого самоврядування	НАДС, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	постійно
7. Створення умов для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя	1) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України "Про місцевий референдум"	Мін'юст, Мініфраструктури, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	до прийняття Закону
	2) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про органи самоорганізації населення" щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення"	Мініфраструктури, Мін'юст	до прийняття Закону
	3) розроблення та оприлюднення методичних рекомендацій щодо нормативно-правового регулювання на місцевому рівні порядку організації, діяльності та припинення органів самоорганізації населення	Мініфраструктури, Мін'юст, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою), інститути громадянського суспільства (за згодою)	протягом двох місяців з дня опублікування Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про органи самоорганізації населення" щодо удосконалення

			порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення”
	4) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування”	Мінінфраструктури, Мін’юст	до прийняття Закону
	5) розроблення та оприлюднення методичних рекомендацій щодо сприяння залученню жителів до вирішення питань місцевого значення, розвитку форм місцевої демократії	Мінінфраструктури, Мін’юст, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою), інститути громадянського суспільства (за згодою)	протягом двох місяців з дня опублікування Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування”
	6) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України “Про публічні консультації”	Мін’юст, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою), інститути громадянського суспільства (за згодою)	до прийняття Закону
	7) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану”	Мінінфраструктури, Мін’юст, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	до прийняття Закону
	8) удосконалення законодавства щодо механізмів залучення жителів, інститутів громадянського суспільства, інших заінтересованих сторін до процесу відновлення регіонів і територіальних громад, зокрема розроблення планів відновлення та розвитку територіальних громад та планів відновлення та розвитку регіонів	Мінінфраструктури, Мін’юст, обласні держадміністрації (військові адміністрації), Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим (за згодою), всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою), інститути громадянського суспільства (за згодою)	червень 2024 р.
	9) надання методичної підтримки органам місцевого самоврядування, місцевим органам виконавчої влади (військовим адміністраціям) під час підготовки та проведення консультацій з громадськістю щодо відбору проектів з відновлення	Мінінфраструктури, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою), інститути громадянського суспільства (за згодою)	постійно
8. П ос ип	1) супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України “Про внесення змін	Мінінфраструктури, Мін’юст, Міцфін, всеукраїнські асоціації	до прийняття Закону

	до статті 4 Закону України “Про асоціації органів місцевого самоврядування” (щодо усунення обмеження органів місцевого самоврядування у членстві у всеукраїнських асоціаціях)”	органів місцевого самоврядування (за згодою)	
	2) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо проведення обов’язкових консультацій органів державної влади з асоціаціями органів місцевого самоврядування з питань, що стосуються місцевого самоврядування	Мінінфраструктури, Мін’юст, Мінфін, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	січень 2025 р.
9. Закріплення результатів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України	1) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Муніципального кодексу України (проекту Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” у новій редакції) (у разі внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади)	Мінінфраструктури, Мінфін, Мін’юст, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	протягом шести місяців з дня набрання чинності змінами до Конституції України щодо децентралізації влади
	2) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України “Про префекта” (у разі внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади)	Мінінфраструктури, Мін’юст, обласні держадміністрації (військові адміністрації), інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	протягом шести місяців з дня набрання чинності змінами до Конституції України щодо децентралізації влади
	3) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України законопроектів про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України щодо закріплення за органами місцевого самоврядування відповідного фінансового ресурсу для виконання повноважень (у разі внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади)	Мінфін, Мінінфраструктури, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	протягом шести місяців з дня набрання чинності змінами до Конституції України щодо децентралізації влади
	4) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України “Про адміністративно-територіальний устрій України” (у разі внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади)	Мінінфраструктури, всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (за згодою)	протягом року з дня набрання чинності змінами до Конституції України щодо децентралізації влади

Джерело: [196]

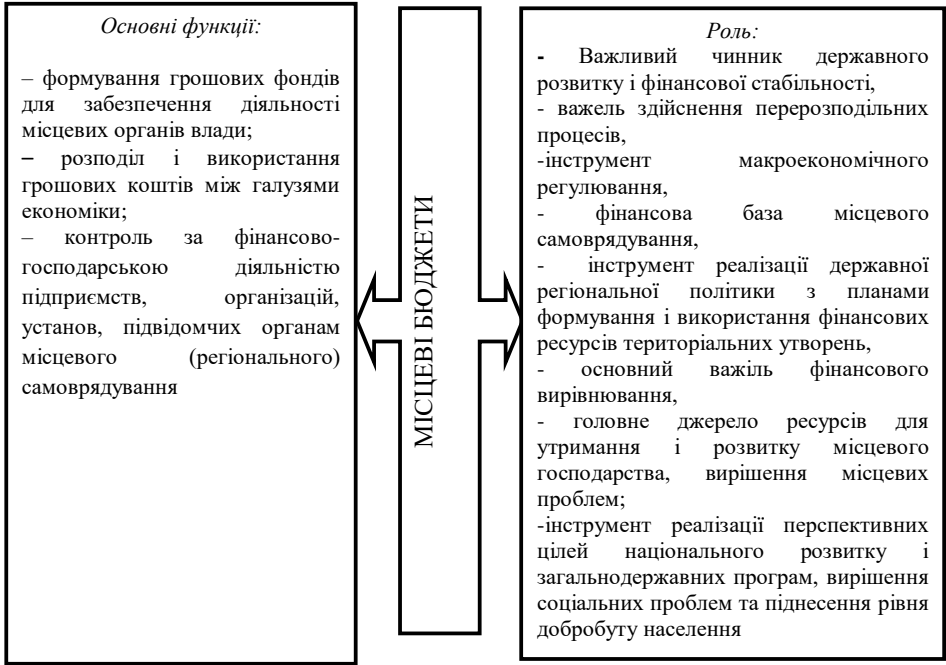

Рисунок 1. Роль та функції місцевих бюджетів

Джерело: узагальнено автором на основі [128;169]

Для нотаток

Наукове видання

ВДОВЕНКО Л.О., ТІТОВ Д.В.

**СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ В УКРАЇНІ:
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ**

Монографія

Підписано до друку 07.06.2024.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умов. друк. арк. 14,9.
Обл.-видавн. арк. 11,75.
Наклад 300 прим. Зам. № 6245.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21034, м. Вінниця, Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>

